

İMGELEM

IMAGINATION

Altı Aylık Hakemli Beşeri Bilimler Dergisi

Peer Reviewed Humanity Sciences Journal Twice a Year

Cilt: 1, Sayı: 1

Volume: 1, Issue: 1

Aralık 2017

December 2017

EDİTÖR/ Editor in Chief

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Doç. Dr. Bayram SEVİNÇ

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER

Yard. Doç. Dr. Serdal FİDAN

Yard. Doç. Dr. Savaş TAŞ

Öğr. Gör. Dr. Selim KARYELİOĞLU

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Bayram SEVİNÇ

Öğr. Gör. Dr. Selim KARYELİOĞLU

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER

Yard. Doç. Dr. Leyla AYDEMİR ÖZDEMİR

Yard. Doç. Dr. Serdal FİDAN

Öğr. Gör. Veysel USTA

Yard. Doç. Dr. Savaş TAŞ

Öğr. Gör. Elif Baş

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

Prof. Dr. Enver ÖZKALP

Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR

Prof. Dr. Yümni SEZEN

Prof. Dr. Korkut TUNA

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK

Prof. Dr. Musa TAŞDELEN

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL

Prof. Dr. Edibe SÖZEN

Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN

Prof. Dr. Nadir SUGUR

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN

BİRİNCİ SAYININ HAKEMLERİ

Yard. Doç. Dr. Adem GÜRLER
Yard. Doç. Dr. Ayhan DEVER
Yard. Doç. Dr. Cihan AKKAYA
Yard. Doç. Dr. Leyla AYDEMİR ÖZDEMİR
Yard. Doç. Dr. Mehmet KOCA
Yard. Doç. Dr. Neval KARANFİL
Yard. Doç. Dr. Orhan BİNGÖL
Yard. Doç. Dr. Sevda ÖZÜTÜRKER
Öğr. Gör. Elif BAŞ
Araş. Gör. Aşula KURT
Araş. Gör. Bahar USTA BAKİ
Araş. Gör. Ersoy Özmen ALKAN
Araş. Gör. Hüseyin YADİGAROĞLU
Metem KURTOĞLU

Kapak Tasarımı

Okutman:
Gökçe YAĞCIOĞLU

ISSN: 2602- 4446

İÇİNDEKİLER

Başlarken	5
Üniversite Eğitimi Aşamasında Başörtüsü Alma (Baş Örtme) Davranışının Analizi: Dinsel Sunum – Seküler Bağlam.....	7
(Emine YALDIZ-M. Yavuz ALPTEKİN)	
Trabzon Halkının Dünya, Dünyalık ve Ekonomik Kazanç Algısı: Özgüvenden Pragmatizme Uzayan İnce Yol.....	33
(Büşra KARAKUŞ-M. Yavuz ALPTEKİN)	
Trabzon Trafikinde Kadın Sürücü Olmak.....	61
(Seda KOÇ HACISALİHOĞLU)	
Boşanma Avukatlarının Anlatısıyla Trabzon'da Ail eve Boşanma Olgusu.....	89
(Mehpare TARHANACI)	
Akademide Konjonktür Dalgalarına Bir Örnek: Türkiye'de "Etnisite Rejimleri"	121
M. Yavuz ALPTEKİN	
İş Hayatında Psikolojik Şiddet (Mobbing): Trabzon Örneği	135
(Neslihan ŞEN)	
Kitap Tanıtımı: Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah Mısır, İsrail, İtalya ve ABD.....	153
(M. Yavuz ALPTEKİN)	

Başlarken...

İMGELEM Dergisi altı aylık hakemli beşeri bilimler yayınıdır ve bir ihtiyaca binaen doğmuştur. Türkiye yayın piyasasında birçok derginin hâlihazırda yayında olduğu bir gerçektir. Sadece Dergipark sisteminde 1570 tane akademik derginin kayıtlı olduğu görülmektedir. Buraya kayıtlı olmayanlar da hesaba katılırsa, bu rakam 2000'e belki biraz daha yaklaşacak veya bu rakamı da geçebilecektir.

Bununla birlikte, akademisyen olanlar ve değişik biçimlerde akademik faaliyet yürütenler bilirler ki, Türkiye'de yazılmış makalenin yayımlanması büyük bir sorundur. Bu sorun genç akademisyenler için çok daha büyük bir boyut alır. Öğretim görevlisi, Araştırma Görevlisi, Okutman ve hatta Yardımcı Doçentler için bu süreç zorlu geçse de, henüz yüksek lisans ve doktora yapan akademisyen adayları lisansüstü öğrencileri için adeta bir işkenceye dönüşebilmektedir. Sırf akademik titri "yetersiz" görüldüğü ve ismi "meşhur" bulunmadığı için olsa gerek makalelerin, dergi editörlerince aylarca hatta yıllarca bekletildiği birçok kez deneyimlediğimiz ve çevremizden birçoklarından duyduğumuz bir yakınma durumudur. Hele bir keresinde canlı şahidi olduğum "beni bekliyormuş, yıllardır yayında olan dergi ben makale gönderince kapandı" şeklindeki yakınma, hayıflanma ve kahrolma ifadeleri unutulacak cinsten değildi.

İşte İMGELEM Dergisi, özellikle çalışkan genç akademisyenlerin kaliteli çalışmalarını yayımlayacak ilkeli bir platform olmak ve genel olarak makale yayımlama sorununa küçük de olsa bir çözüm sunmak amacıyla yayın hayatına başlamıştır. Bu türden her yeni platformun, "yazsam mı yazmasam mı?" ikileminde kalan ve "yazsam bile nerede yayımlatabilirim ki?" ümitsizliği içerisinde bulunanlar için güçlü bir teşvik ve özendirme vesilesi olduğu unutulmamalıdır. İMGELEM Dergisi yayın hayatına büyük oranda bu yapısal ve elitist yayın kapitalizminin kırılmasına katkı yapmak için başlamıştır. Bu türden her yeni katkının, yazma kabiliyetinin gelişmesine, dilin ifade gücünün artmasına, Türkçenin yükselmesine ve genel olarak entelektüel kaliteye özgül bir ivme katacağı açıktır. İMGELEM ismi, çok niyetli olmasa da, genel toplumsal sorunların yanı sıra bu özel soruna da bir ayna tutmak ve bu türden güçlüklerin çözüme kavuştuğu mütevazı bir yansıma noktası olarak tasarlanmıştır.

Dergi yayıncısı akademisyenlerin çoğunun Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü menşeli olmalarının doğal sonucu olarak, Aralık 2017 tarihli ilk sayıdaki makalelerin çoğu doğrudan Trabzon ile ilgilidir. Müstakbel sayılarda da bu eğilimin, azalarak da olsa, devam etmesi beklenebilir. Bu yönüyle İMGELEM dergisinin sabit ayağının Trabzon ve seyyar ayağının ise Türkiye ve nihayet bütün dünya olduğu söylenmelidir. Verimi ve kalitesi yıldan yıla büyüyen ve artan bir başlangıç olması dileğiyle...

Editör

Doç. Dr.

M. Yavuz ALPTEKİN.

Üniversite Eğitimi Aşamasında Başörtüsü Alma (Baş Örtme) Davranışının Analizi: Dinsel Sunum – Seküler Bağlam

Emine Yıldız^[1] – M. Yavuz Alptekin^[2]

Özet

Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi'ndeki öğrencilerin üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışını analiz etmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gören ve üniversite eğitimi aşamasında başörtüsü almış (Başını örtmüş) bulunan 75 kız öğrenciye anket uygulanmıştır. Anket soruları, kapalı uçlu sorulardan ve beşli likert tipi sorulardan oluşmuştur. Çalışmadan elde edilen anket verilerinin analizi SPSS programı ile gerçekleştirilmiştir.

Verilerin analizi sonucunda, üniversite eğitimi aşamasında başörtüsü alma davranışının görüntüde ve sunumda dini ve dinsel olmakla birlikte, çapraz sorularla ortaya çıkarıldığı üzere, meselenin derininde, arka planında ve doğaçlama boyutunda hiç de böyle olmadığı, söz konusu davranışın pekala sosyal bir davranış olduğu ve gelecekle ilgili kaygıları azaltmaya yönelik pragmatik bir davranış olduğu ortaya çıkmıştır. Daha somut bir ifadeyle, Gerek ailenin başörtüsü alma konusundaki özendirilmesinin ve gerek üniversite öğrencisi gencin başörtüsü alma davranışının altında ve arka planında kontrollü sosyalleşme, normatif olarak kendi kimliğine uygun bir topluma katılma, nihayet kendi sosyal çevresine uygun bir eş adayı ve iş bulma kaygısından kaynaklandığına yönelik güçlü işaretlere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başörtüsü, Üniversite Eğitimi, Başörtülü Kız Öğrenciler, Dindarlık, Seküler bağlam.

Giriş

Din olgusu tarih boyunca varlığını devam ettiren, insanların günlük yaşamlarını etkileyen ve bazı insanların hayatının anlamını oluşturan bir olgudur. Başörtüsü de daha çok dinsellikle ilişkilendirilen alt bir olgudur. Başörtü, en genel anlamda kadınların başlarını örtmek için kullandıkları örtüye denilmektedir. Bilim insanları tarafından yapılan birçok araştırma, başörtüsünün insanlık tarihiyle beraber var olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanlık

[1] Sosyolog.

[2] * Doç. Dr. KTÜ., Sosyoloji Bölümü.

[2] * Doç. Dr. KTÜ., Sosyoloji Bölümü.

[2]

[2] Araştırmanın orijinal halinde çok daha fazla soru ve önerme bulunmakta idi. Bununla birlikte, çalışmanın bir makale boyutuna indirilebilmesi için bazı soru ve önermelerin çıkarılması icap etmiştir. Çıkarılan bu

tarihi kadar eski bir maziye sahip olan başörtüsü Türkiye’de yoğun bir şekilde tartışılmış ve tartışılmakta olan bir kavramdır. Günümüz Türkiye’sinde başörtüsü açıkça, tartışmaların ortasında kalmış bir dini kavram ve obje durumundadır.

Belirli yaş grubu arasındaki insanları içine alan bir sosyal kategoriye ifade eden gençlik kavramı, geçmişten günümüze bütün insanlık için bir olgu olarak var olsa da, yaygın biçimiyle modern bir kavramdır. Bu anlamda gençlik kavramı, 19. yüzyılda kitlesel eğitimle ortaya çıkmışsa da sanayileşme süreci gençlik olgusunun sınırlarını belirginleştirmiş ve geliştirmiştir. Gençliği bir araya getiren durumlar bütün toplumlar için bu sosyal kategori alanını ihmal edilemez bir konuma getirmiştir. Dolayısıyla günümüz bilim dünyasında gençlik dönemi, biyolojik bir gelişim evresi olmanın ötesinde, genel olarak sosyoloji, psikoloji ve eğitim bilimlerinin araştırma konusu haline gelmiştir. Gençler ülkelerin yarınlarının inşasında önemli bir faktördür. Bilgili, yetenekli ve tecrübeli bireyler olarak topluma hazırlanmaları istenmektedir. Özellikle üniversitede öğrenim gören gençlerin bilgi toplumu çağında bunun gereklerini yerine getirmeleri ilerlemelerini sağlayabilecektir. Bu nedenle üniversite gençliği bir toplum için büyük bir önem arz etmektedir.

Başörtüsü bir sembol ve politik olarak kullanılmaya müsait bir alandır. Özellikle 90’lı yıllarda başörtüsü ve başörtülü kadınların gerek siyasi, gerekse gelenekçi Müslümanlar açısından vazgeçilmez bir sembole dönüştürüldüğü yadsınamaz. Başın örtülmesindeki gaye bir yana bırakılmış; araç, amaca dönüşmüştür. Başörtü alma davranışının son yıllarda üniversite aşamasında sıkça gerçekleşmesinden dolayı da bir tartışma konusu gündeme gelmiştir. Üniversite öğrencilerinin neden bu aşamada başörtüsü alma davranışında buldukları ile ilgili siyasi çıkarlar ve dini inançları arasında bir tartışma yaşanmıştır. Bu açıdan sadece simgeleştirilmesi bağlamında değil, aynı zamanda ideolojik anlamda da üniversitelerde ve günlük hayatta etkisini hissettirmekte ve tartışma konusu olarak yer almaktadır. Burada tartışmanın ana noktası siyaset başta olmak üzere, eğitim hakkı ve inanç özgürlüğü kavramlarıyla ele alınmıştır. Bundan dolayı yapmış olduğumuz çalışmayla birlikte Üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışının analizi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Belirtmek gerekir ki, aslında her birey ve her grup için de geçerli olduğu üzere, üniversite gençliğinin dinsel, sosyal tercihleri; başörtülü veya başörtüsüz olarak erkek arkadaş edinme eğilimi veya çeşitli biçimlerde sosyalleşme tercihleri tümüyle birer birey olarak onların özgür iradelerinin ürünü olmalıdır ve olacaktır. Bu çalışmada vurgulanmak istenen ise, başörtüsü özelinde şekil ve biçimin arkasındaki gerçeklik ile vitrindeki sunum ve

tartışmaların tutarlılığını ortaya koymaktır. Dinsel sunumun ne kadarının gerçekten de dini, ne kadarının aslında sosyal ve seküler olduğunu ortaya çıkarabilmektir. Buna bağlı olarak güncel ilgili tartışmaların aslında konunun özüyle ne kadar ilgili veya sembolik, gerçekçi veya simgesel ve bir söylemsel inşadan, retorikten ve imgelemden müteşekkil olduğunu göstermektedir.

İslamiyet ve Örtünme

Giyim, kuşam ve örtünmenin toplumsal bir olgu olduğu; tarih içinde her dönemin ve her ulusun kendi örf ve adetlerine, alışkanlıklarına göre değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Kimi yazarlar bu değişkenliğin her dönemin ve her ulusun iffet ve namus anlayışından kaynaklandığını; bütün insanların üzerinde anlaştıkları belli bir namus ve iffet anlayışının bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. Nitekim toplumsal gerçekler de bu görüşü desteklemektedir (Dağ,t.y: 187).

İslâm, geldiği toplumun bütün değerlerini reddetme gibi bir anlayışı benimsememiş, akıl, bilim ve toplum menfaatini esas almıştır. Hz. Muhammed de, Araplar arasında yaşayan her gelenek ve göreneği ortadan kaldırmamış; sadece ilme, akla, mantığa ve İslâmî öze aykırı olanları yasaklamış; bunlardan da düzeltebildiklerini düzeltmiş ve İslâm'ın ruhuna aykırı olmayanların yaşatılmasını teşvik etmiştir. Kan bedeli ve evlenecek kızlara verilecek Mehir gibi hususlar bunlar arasındadır. Hakkında açık hüküm bulunmayan konularda da, Kur'an'ın önerdiği gibi, “örf”ün belirleyiciliğini öne çıkarmıştır. “Örfün belirleyiciliğini öngören Kur'an ayetlerinden biri olan Araf Suresi 199. ayette “Af yolunu tut, örfü emret ve cahillerden yüz çevir” hükmü yer almaktadır.” Müslümanlar arasında örf önemli bir yere sahiptir. Sosyolojik olarak “toplumun ortak akılı” sayılan örfün İslâm'da kabul görmemesi zaten İslâm'ın ilim ve akıl dini olması özelliğine de aykırı olurdu (Ünal, 2004: 146-147).

İslam'da Kur'an-ı Kerim'in genel anlamda örtünmeye olduğu gibi başörtüsüne yaklaşımı da farklı olmuştur. Müslümanlar arasında “örtünme anlayışı” genelde aynı olsa da, özelde ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Bu farklılık, ayet ve hadislerin yorumuna, yorum döneminin anlayış biçimine ve toplumların örfüne bağlanmaktadır. Ayetlerin yorumlanmasında, geldiği ve yorumlandığı dönemin şartları, hitap edilen toplumun algılayış biçimi, geçer kabul ettiği örf ve adetler ile yorumlayanın kendi anlayışı etkili olmaktadır. Müslümanlar “örtünme” konusunda benimsedikleri kendi anlayış biçimlerine Kur'an ve Sünneti kaynak göstermektedir. Bu durum sadece Müslümanlara özgü

bir davranış tarzı da değildir. Genellikle bütün dinlerin mensupları inandıkları veya uyguladıkları herhangi bir kuralı, ya dinlerinin kutsal kitabına ya da din kurucularının söz veya uygulamalarına dayandırma yoluna gitmektedir.

Bu bilgiler ışığında İslâm'da örtünme ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz:

1. “Örtünme, ilk kez İslâm'ın getirdiği bir uygulama değildir. İslâm sadece eski toplumlardan beri var olan örtünme konusunda bazı prensipler getirmiş ve örtünmenin gayesine dikkat çekmiştir.
2. Örtünme ile ilgili ayetlerde önce erkeklere sonra da kadınlara iffetlerini korumaları emredilmiş, bu bağlamda kadınların var olan başörtülerini yakalarını kapatacak biçimde örtmeleri ve ziynetlerini mahrem olmayanlara göstermemeleri istenmiş, kimlerin mahrem kapsamına gireceği de ayrıca açıklanmıştır.
3. Örtünme ile ilgili diğer ayetlerde de kadınların dışarı çıkarken kendilerinin tanınıp hür olduklarının bilinmesini sağlayacak bir dış giysi almaları istenmiş, yaşlı kadınlar ziynetlerini göstermemek kaydıyla bundan muaf tutulmuştur.
4. Bu ayetlerde kadınların örtünmesinin iki sebebe bağlandığı görülmektedir. Bu iki sebepten birincisi iffetin korunmasıdır. Diğeri ise, kadının hür olarak tanınması ve rahatsız edilmeye maruz kalmamasıdır. Bununla birlikte Müslümanlar arasında Peygamberin eşlerine has bazı emirlerin de etkisi ile tesettür, kadının toplumdan soyutlanmasına yol açacak bir uygulamaya dönüşmüştür.
5. Ayetlerdeki kelimelere verilen anlamlar yorum farklılıklarını ortaya çıkarmış ve bölgesel ve kültürel farklılıkların da etkisiyle değişik uygulamalar söz konusu olmuş olsa da, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslüman kadınların başlarının örtülü olduğu bir gerçektir. Bütün kaynaklar örtünme ile ilgili ayetlerin gelmesinden sonra Müslüman aile ve toplumlarda yüzyıllar boyunca örtünmenin uygulandığını göstermektedir. “XX. yüzyılın başlarına kadar hemen bütün Müslümanlarda örtünme, İslâm toplumunun belirgin niteliklerinden biri olarak (şiar) kabul edilmiştir” (Ünal, 2004: 165-166).

Türkiye’de Gençlik, Üniversite Gençliği ve Gençlerde Din Olgusu

Türkiye nüfusunun (78 milyon 741 bin 53 kişi) 2015 yılında %16,4’ünü (12 milyon 899 bin 667 kişi) 15-24 yaş grubundaki genç nüfus; bu nüfusun, % 51,2’sini genç erkek nüfus, %48,8’ini ise genç kadın nüfus oluşturmaktadır (TUIK, 2016).

Türkiye'de üniversite gençliği, genç nüfusun küçük bir azınlığını oluşturmaktadır. Açık Öğretim Fakültesi de dâhil olmak üzere Türkiye'de yüksek öğretimin okullaşma oranı %17'dir. Bu oran gençlik nüfusuna göre düşük bir yüzdendir. Üniversite gençliğini diğer gençlik kategorilerinden ayıran en önemli fark, geleceğin bilgili yönetici ve karar verici adayları olmalarıdır. Bu açıdan üniversiteye başlayan genç, kendi geleceğini hazırlarken mezun olduktan sonra da topluma yararlı olma sorumluluğunu duymaktadır. Ancak üniversitede karşılaştıkları, barınma/yurt ve beslenme yetersizliği, serbest zamanlarını değerlendirecek mekânların azlığı, kredi/burs olanaklarının azlığı, maddi imkânların düşüklüğü, farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip olma v.b. gibi bir kaçını saydığımız sorunlar, gencin başarılı olma düzeyini etkilemektedir. Bundan dolayı yüksek öğretim kurumlarının üniversite gençlerine yönelik olanaklar yaratması ve üniversite yönetimlerinin de bu olanaklara katkı sağlaması kaçınılmazdır (Hacettepe Üniv. Gençlik Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, 2015).

İnsanların dini yönelimleri, değişen toplum şartlarına göre değişiklik göstermektedir. Ancak, gençlik döneminde insan ruhu, dinle yakın ilgi ve çok yönlü bir ilişki içerisindedir. Hayatın anlamı, insanın görev ve sorumluluklarını belirleme, kimliğini tanımlama gibi entelektüel konular bunun yanında duygusal ve sosyal birçok arzunun tatmini insanın dini güdülenmelerinde oldukça etkilidir (Kımtır, 2013: 45).

“Dünyada gençlerin dinî yaşantı ve davranışlarını bilimsel yöntemlerle anlamaya yönelik ilk çalışmalar 20. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. O tarihlerde ABD’de bazı bilim adamları ilk olarak anket formu hazırlayarak gençlerin kendi ifadelerinden hareketle yaşadıkları bazı dinî tecrübelerin sistematik bir tasvirini ortaya koymuşlardır. Yapılan bu araştırmalar gençlerde yüksek bir dinî potansiyel olmakla birlikte dinî kararsızlık, şüphe, arayış ve geleneksel değerleri tenkit eğiliminde oldukları sonucuna götürmüştür. Ülkemizde ise, sekülerleşme ve çoğulculuk süreçleri bunlara karşı oluşan bazı tepkiler gençlerin din anlayışını etkilemiş ve din eksenli problem ve tartışmaların oluşmasına neden olmuştur. Bütün bunlara rağmen son 20- 25 yılda yapılmaya başlanan araştırmalar, Türkiye’de gençlerin dindarlık düzeyinin ve dinî değerlere saygının Batı ülkelerine nispetle oldukça yüksek olduğunu göstermektedir” (Akyüz, 2014: 7).

Gençlik döneminde gencin fiziki, biyolojik, ruhsal ve sosyal yapısındaki değişmelerle birlikte ortaya çıkan bir başka değişim ve gelişim sahası da dindir. Aslında gençte değişik

yönlere meydana gelen bu değişim ve gelişimler birbirleriyle iç içe meydana gelmekte ve birbirlerinden son derece etkilenmektedirler.

Genç, kendini düşünme ve bağımsız olma çabalarının ardından dini konulara eğilim göstermektedir. Etrafında olanlara dikkat kesilen genç, hayat denilen sahneye girenleri çıkanları ve hayatın anlamını merak etmektedir. Bu düşüncelerle birlikte dinin kapsamını enine boyuna düşünmektedir. Dine olan yönelimiyle birlikte din anlayışı da değişen bireyin, çocukluk dönemindeki çevrenin etkisiyle kabullendiği geleneksel inanışlara ek olarak kişisel olarak benimsediği din anlayışını yerleştirdiği görülür (Adıgüzel, 2014: 54).

Bu dönemde genel olarak gencin dini arayışları, bocalamaları ve şüpheleri yatışmış ve bir sonuca ulaşmıştır. Çünkü bu dönemde genç, din tutumlarını tam olarak belirleyebilecek zihni ve duygusal olgunluğa ulaşmıştır. Bu çağda, gencin dinle ilgili kesin tercihleri ve kararları açıkça baş göstermeye başlar. Bu dönemde gençlerin bir kısmı, çocukluk döneminden farklı olarak dini inanç bunalımları yaşarlar ve dini değerler dünyasını baştan kurarlar. Gençlerin diğer bir kısmı, aileden veya çevresinden aldıkları geleneksel dini inancının aynısını veya az değişlikle sürdürürler. Gençlerin bir diğer kısmı ise, dine karşı bir tavır içinde durarak tamamen dine ilgisiz kalırlar. Bu bağlamda ergenliğin son dönemi olan gençlik çağı tarafımızdan gerçekleştirilmiş araştırma açısından son derece önemlidir. Zira bu dönemde genç, hayatının yönünü değiştirebilecek üniversite ortamına girmiştir. Dolayısıyla üniversite ortamı, öğrencinin dine olan tutumu ve din anlayışının oluşmasında önemli bir faktör olarak görülmektedir (Mohammadi, 2010: 58).

Din psikolojisi açısından bakıldığında, gençlerin kişilik gelişiminde dini değişme ve gelişme süreçlerini üç ana evrede incelemek mümkündür:

- a) “Dini şuurun Uyanması (12-14 yaş). Bu dönemde genç, çocukluk dönemindeki insana benzeyen Allah düşüncesinden tamamen kurtularak, eşi benzeri olmayan her yerde hazır, canlı ve ölümsüz bir yaratıcı fikrine ulaşır. Gencin içinde bulunduğu aile ve arkadaş çevresi, tabiat olayları, okuduğu kitaplar, öğretmenleri, dua ve musiki parçaları, topluca yapılan ibadetler vs. dini düşüncelerin uyanması ve gelişmesinde etkili olur. Bu dönemde ergen, kendisini ilgilendiren tüm konularda olduğu gibi dini konular üzerinde de düşünür, inançlarını gözden geçirir. Dini emirler karşısında kendi durumunu tayin eder. Bu dönemde genç insan, dinin bazı noktalarına sıkı bir şekilde sarılırken bazı noktalar hakkında şüphe etmeye başlar. Kısacası dini konulardaki şüphe ve kararsızlık da bu dönemin ana problemlerinden birisidir.

- b) Dini Bunalım ve şüpheler (14-18 yaş). Dini inançlarla ilgili şüphe, kararsızlık ve çatışmalar, insan hayatında en çok bu dönemde görülür. Geleneksel dini kalıpların tenkit ve değerlendirmeye tabi tutulup, şahsi bir din anlayışına ulaşma bu bunalım safhasından sonra gerçekleşmektedir. Özellikle çocukluk döneminde sağlıklı bir dini gelişim gösteren gençlerin geçici bir kararsızlık ve bunalım evresinden sonra dini inanç ve değerleri şuurlu bir şekilde yeniden keşfettikleri ve onlara bağlandıkları çoğu zaman gözlenmektedir.
- c) Dini Tutumların Belirginleşmesi (18-21 yaş). Bu dönemde genç insan, çocukluktan beri kendisi için huzur kaynağı olmuş dini inançlara yeniden sarılır, derin bir sezişle varlığını hissettiği Allah, gencin iç fırtınalarını dindirir. Böylece dini değerler çerçevesinde hayatını yönlendirmeye çalışan ergende, bir rahatlama, yatışma, sevinç ve güven duygusu gelişir. Ruhi güç ve fonksiyonları uyumlu bir şekilde bütünleşme imkânı bulur. Gençlerden bir bölümü, bu dönemde dini bütünüyle reddederek, ilgisiz, dinsiz ya da agnostik olurken, büyük çoğunluğu ise dine olumlu bir ilgi duymakta, yaşantılarında az ya da çok dinin etkisini hissetmektedirler” (Kımtır, 2013: 45-46-47).

Gençlik dönemi dini gelişim açısından oldukça önemlidir. Dini eğilimlerini de yine bu dönemde netleştiren birey, içselleştirdiği, sorgu sürecinden geçirdiği ve kendine mal ettiği dini anlayışını bu dönemde elde eder. Aslında gençlik döneminde dini kimliğin oluştuğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Bireyin inancı, gelişim sürecine tabi ve insanın her döneminde farklı bir görüntü taşır.

“Gençlerin dinî hayatını konu edinen alan araştırmalarının sonuçlarına göre gençlik evresindeki kişiler yüksek bir dinî potansiyelle birlikte, dinî kararsızlık, şüphe, arayış ve buna bağlı olarak dinî değişim ve dönüşümleri yoğun olarak yaşamaktadırlar. Şüphe etmek, gençlik döneminin din konusundaki en karakteristik özelliğidir. Gençlerin özellikle okuduğu dersler ve kitaplardan öğrendiği bilimsel görüşlerle kendisine telkin edilen dinî anlayışların çelişmesi durumunda bu şüphe daha da derinleşir. Gençlik çağında dinî açıdan yaratıcılık kazanılırken, gençleri en çok etkileyen faktörler arasında okunan dersler, arkadaşlar arasında yapılan konu ile ilgili tartışmalar, zihni yönden olgunlaşma, yazılı ve görsel kaynaklar, kişi ve çevreden gelen etkiler, dindarların ve din adamlarının tutumları sayılabilir. Sıralanan bu faktörlerin ve diğer unsurların etkileri sonucunda gençlik çağının ilerleyen dönemlerinde kişi, ya çocukluktan beri kendisine empoze edilen din anlayışını olduğu gibi alır veya bazı konuları kabul eder, bazılarını reddeder ya da inkâr yoluna sapabilir. Bu bağlamda, gençlik dönemi, dinî uyanış ve bilinçlenme, geleneksel değerlere karşı tenkit, tepki, şüphe ve güvensizlik, yeni arayış ve tercihlere yönelme, dine ilgisizlik veya tam tersi dinî grup veya cemaat içerisinde kendini tamamıyla dine verme gibi davranış eğilimlerinin varlığını yoğun olarak hissettirdiği bir süreçtir” (Taş, 2010: 50).

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, gençlerin dini şüphelerinin nedenlerinin şunlar olduğu ortaya çıkmıştır;

- 1) Dini konulardaki farklı yorumlar ve açıklamalar
- 2) Din dilinin farklı olması. Örneğin; Kur'an mealini okuduğunda yeterince anlayamaması
- 3) Tarikat ve cemaatlerle ilgili olumsuz durumlar
- 4) Yaşadıkları sorunların çözümünde inançlarının katkısını görememesi
- 5) Dinin baskı ve korku öğesi olarak anlatılması
- 6) Dini konulardaki bilgi eksikliği
- 7) Dini inanç boyutuyla ilgili olan kavramları tecrübe edememe durumu vb nedenlerdir (Peker, 2014: 833-834).

Genel olarak gençlik dönemine birey dine karşı eleştirel ve sorgulayıcı bir yaklaşım içerisindedir. Genç birey, zihinsel gelişimi ile birlikte aile arkadaşlık, okul ve kitle iletişim araçlarından edindiği farklı dini bilgilerin de etkisiyle bazı konularda şüphe duymakta, kendi inançlarını kısmen de olsa eleştiriye tabi tutarak, doğruyu öğrenmeye ve anlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu dönem dinle ilgili soruların ve sorunların fazla olduğu, yoğunlaştığı bir dönemdir.

Araştırmanın Konusu, Kapsamı ve Amacı

Araştırmanın konusu, Karadeniz Teknik Üniversitesi'ndeki öğrencilerin üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışının nedenlerinin belirlenmesi, sosyal bağlamının araştırılması ve nihayet bu davranışın analizidir.

Din, her dönemde kendi amacı dışındaki durumlara alet edilmiş veya edilmek istenmiştir. Din olgusu içerisinde yer alan başörtü kavramı da oldukça gündemde olan ve tartışılan bir konudur. Türkiye gündeminde olan başörtüsü kavramı siyasi bir süreç ile ilişkilendirilmektedir. Başörtüsü kavramının siyasi bir süreçle ilişkilendirilmesi ise, başörtüsü alan kişilerin bunu siyasi bir simge olarak görüp görmedikleri sorusunu akıllara gelmektedir. Bu çalışma çerçevesinde öğrencilerin üniversite aşamasında başlarını örtme davranışının nedenleri ortaya konulmaya çalışılmış ve bu amaç doğrultusunda sorular sorulmuştur.

Ülkemizde başörtüsü oldukça tartışılan bir konudur. Her hükümet döneminde böyle bir tartışma söz konusu olmuştur. Tartışmaların çoğunluğu başörtüsünün siyasi bir süreçle ilişkilendirilmesidir. Dini bir olgunun siyasal bir süreç ve hiziple ilişkilendirilmesi dinin amacının dışına çıkarılmasına neden olabilmektedir.

Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Veri Toplama-Değerlendirme Metodu

Araştırmanın evrenini, Karadeniz Teknik Üniversitesinde okuyan ve üniversite aşamasında başörtüsü alan kız öğrencilerden oluşmaktadır. Karadeniz Teknik Üniversitesinde öğrenim görürken başörtüsü alan öğrencilerin sayıları tam olarak tespit edilememiştir. Bununla birlikte, her sınıfta yer alan başörtülü öğrenciler içerisindeki sayıları ile ilgili gözlemler dikkate alınarak bir kestirim yapmak gerekirse, üniversite aşamasında başını örten öğrencilerin toplam başörtülü öğrenciler içindeki oranının kabaca yüzde 3 ila 5 civarı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmada evreni temsil edecek örneklemin 75 kişi olarak alınması uygun bulunmuştur.

Bu araştırma, verilerin toplanmasında kullanılan araçlar bakımından nicel bir alan araştırmasıdır. Nicel tekniğe bağlı olarak hazırlanan anket soruları kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Anket içerisinde araştırma grubundaki öğrencilerin sosyo-demografik bilgilerine yönelik (yaş, fakülte, sınıf, memleket) sorular, daha sonraki bölümde likert ölçeğe hazırlanmış kapanmadan önce ve kapandıktan sonra şeklinde durum soruları sorular sorulmuştur. İkinci aşamada, öğrencilerin hazırlanan önermelere katılma durumları ölçülmüştür.

Araştırma grubundaki öğrencilere ulaşmak için kartopu tekniğinden yararlanılmıştır. Kartopu tekniğinde evrenden bir ya da birkaç kişi ile iletişime geçilir, ardından bu kişiler vasıtasıyla başka kişilere ulaşılır. Üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışı gösteren toplam 75 kız öğrenciyle anket yapılmıştır. Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS ortamında değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Üniversite aşamasında başörtüsü alan öğrencilerle ilgili çalışmanın literatür taraması yapılırken genel olarak başörtüsü alma ile siyasal süreç arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Buradan hareketle araştırmanın hipotezleri oluşturulmuş ve bu hipotezleri çürütecek veya destekleyecek veriler elde etmek üzere anket soruları sorulmuştur. Araştırmanın hipotezleri maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- 1) Gençlik gelecek kaygısı en yüksek yaş grubudur ve gençlik geleceğini çoğunlukla siyasal süreçle ilişkilendirerek kurgular.
- 2) Siyasal ortam, toplumun ve bireylerin gündelik davranış ve tercihlerinin belirlenmesinde doğrudan etkili bir süreçtir ve bireyin dini tercih ve davranışları da bu sürecin etkisi altındadır. Özellikle uzun süren aynı anlayışa sahip siyasal iktidarlar bu anlamda son derece etkilidir.
- 3) Türkiye’de 1997’den 2000’li yılların başına kadar, üniversite aşamasından önce kapalı olduğu halde, bu aşamada başını açan kız öğrencilerin davranışı büyük oranda siyasal olduğu gibi; özellikle 2007, 2010 ve 2011 yıllarından itibaren aşamalı bir şekilde artarak yaygınlaşmaya başlayan ve lise eğitimi boyunca baş açık olduğu halde, üniversite aşamasında başörtüsü alan (başını örten) kız öğrencilerin bu davranışı büyük oranda güncel siyasal ve dolayısıyla sosyal süreçle ilişkilidir.
- 4) Üniversite aşamasında başörtüsü alan kız öğrenciler, başörtüsünü bir ibadet veya bir alışkanlık olarak sürdürmenin ötesinde, gelecekteki hayatlarıyla ilgili pratik bir faydanın stratejik bir anahtarı olarak görmektedirler.

Araştırma Bulguları ve Verilerin Analizi

Araştırma kapsamı içerisindeki öğrencilerin yaşları gruplandırılmıştır. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin % 60’ı 17-21 yaş %40’ı ise 22-26 yaş aralığında yer almaktadır. Araştırmada 17-21 yaş grubunun oranı daha fazladır. Araştırma öncelikle üniversite aşamasına yeni geçmiş kız öğrencileri hedeflediği için, bu durum beklenen bir sonuçtur.

Benzer bir şekilde, kendilerine anket uygulanan öğrencilerin nereli oldukları da tespit edilmiştir. Memleketleri açısından öğrencilerin % 2,7’si Amasyalı, %2,7’si Kayserili, %12,0’si Rizeli, %2,7’si Erzurumlu, %21,3’ü Trabzonlu, %2,7’si İstanbullu, %9,3’ü Ankaralı,% 4,0’ü Bursalı,%2,7’si Ordulu,%4,0’ü Samsunlu,%1,3’ü Sakaryalı, %1,3’ü Eskişehirli, %4,0’ü Konyalı, %5,3’ü Giresunlu, %1,3’ü Bayburtlu, %1,3’ü Tekirdağlı, %1,3 Elazığlı, %2,7’si İzmirli, %1,3’ü Sivaslı, %1,3’ü Artvinli, %1,3’ü Yozgatlı, %1,3’ü Malatyalı, %2,7’si Manisalı, 1,3’ü Kastamonulu, %1,3’ü Hataylı, %1,3’ü Gümüşhaneli, %1,3’ü ise Aydınlıdır. En yüksek orana sahip il Trabzon’dur. Her üniversite öncelikle bulunduğu ilden ve çevre illerden öğrenci çektiği için, araştırmanın yapıldığı üniversitenin

Trabzon’da bulunması bu sonuçta etkili olmuştur. Trabzon’u sırasıyla Rize, Ankara, Giresun ve Bursa takip eder. Bunlardan Arkara ve Bursa’nın durumu manidardır.

Ankete katılan ve üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışı gösteren öğrencilere, hangi saikle ve ne sebeple başörtüsü aldığı sorulmuş ve öğrencilerin %20’si Kendi isteğiyle, %34,7’si İnancından dolayı, %2.7’si aile telkini ile %42,7’si ise hem kendi isteğiyle hem de inancından dolayı başlarını örttüklerini ifade etmiştir. Başörtüsü alma davranışını salt inanca dayandıran öğrenci grubunun yüzde 34.7 olduğu görülmektedir. Diğerlerinin cevapları, başörtüsü gibi çağrıştırdığı ilk anlamı din olan bir olguda, derece derece bu olgudan uzaklaşan sebeplere dayanmakta olduğu görülmüştür. Zira seçenekler arasında “İnancından dolayı” seçeneği varken, öğrencilerin biraz önce değinildiği üzere, başörtüsü gibi temel anlamı ve işlevi dinsel olan bir olguda, başka seçeneklere yönelmeleri son derece düşündürücüdür. Nitekim çapraz sorulara verilen cevaplarda ortaya çıkacağı gibi, başörtüsünü salt dini duygularla ve bir ibadet niyetiyle alma davranışı gösteren öğrencilerin oranı, çalışmanın sonuna kadar sorulan soru ve yöneltilen önermelerde kabaca yüzde 30 civarında kaldığı görülecektir. Dolayısıyla bu soruya sadece yüzde 34.7’nin “İnancından dolayı” şeklinde cevap vermiş olması son derece anlamlıdır ve çalışmanın sonuna kadar “inanç” merkezli başörtüsü alma davranışı pozisyonunu bu oranda koruyacaktır.

Araştırmaya katılan öğrenciler, “Annenizin başı da örtülü mü?” sorusuna %44,0 Kesinlikle evet. %52,0 Evet, %4,0 ise Hayır cevabını vermiştir. Bu verilere bakarak, başörtüsü alan öğrencilerin annelerinin de başörtülü olduğu söylenebilir. Annesi başörtülü olmayan %4,0’lik kesim ise çok küçük bir orana sahiptir. Bu durumda, genel anlamda başörtüsü alan öğrencilerin annelerinin de başörtülü olması arasında doğru bir orantı mevcuttur denebilir. Biçimsel yönüyle bakıldığında, başörtüsü alma davranışının geleneksel olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, biçimsel olarak geleneksel ama özde ve içerikte, geleneksel bir çerçeve içerisinde, aynı zamanda inançsal bir davranış da olabilir. Bunun böyle olup olmadığını ancak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ve diğer soru ve önermelerde test etme imkanı bulunacaktır.

Öğrencilerin başörtüsü alma davranışıyla ilgili ailelerinden telkin ve tavsiye alıp almadıkları sorulmuş ve %5,3’ü Kesinlikle Evet, %28,0 Evet, %38,7 Hayır, %28,0 Kesinlikle Hayır şeklinde cevap vermiştir. 17-26 yaş grubundaki bir üniversite öğrencisi için beklenen cevap daha ziyade telkin ve tavsiyeye ihtiyaç olmaksızın bu davranışı göstermesidir. Bununla birlikte, katılımcıların yüzde 33.3’ünün başını örtme hususunda ailelerinden tavsiye aldıkları

görülmektedir. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Ne var ki, bunun dinin özüyle ve ibadetle bir ilişkisi olmadığı çok açıktır. Zira salt dini saiklerle düşünülürse, lise hatta ortaokul çağındaki bir kız çocuğu için de örtünme dinen gerekliyken; bu davranışın üniversiteye bırakılması manidar ve büyük oranda geleneksel İslam anlayışıyla ilgili olduğu söylenebilir.

Başörtüsü alma davranışının üniversiteye bırakılması, ailenin çocuğunu böylesi bir biçimsel konsept ile korumaya çalışması güdüsünü akla getirebilir. Üniversiteye giden bir kız çocuğu artık sosyal olarak ailesinden uzaklaşmaktadır. Üniversite eğitiminin tümüyle ailenin kontrolü ve etkisi dışında gerçekleşmesi, T. Parsons ve L. Althoser'in teorik olarak işaret ettikleri üzere, eğitimin kişiyi değiştirmesi ve dönüştürmesiyle de sonuçlanır. Bunun diğer anlamı, üniversiteye giden gençler için üniversite, yine Parsons'ın ifadesiyle, aynı zamanda bir "değişim ajanı" işlevi de görür. Kavramsal olarak ifade etmek gerekirse, üniversite eğitimi ailesiyle çocuğu arasına bir "sosyal mesafe" de koyacaktır. Tabii olarak bu durum aileyi kaygılandırabilir ve aile başörtüsü gibi biçimsel bazı araçlarla bu uzaklaşmayı minimize etme gayreti içerisine girebilir.

Diğer yandan eğer üniversite başka bir şehirde ise, genç kız ile ailesi arasına ilave olarak fiziki bir mesafe de girecektir. Fiziki mesafe, sosyal mesafeyi artıran bir etki yapabilecektir. Bu ikinci durumda bulunan aileler ilkine kıyasla çok daha fazla kaygı sahibi olacaklardır. Bu durumda başörtüsü, ailenin kızlarını koruma amacına en iyi hizmet edebilecek biçimsel bir kimlik göstergesi ve araç konumundadır. Üçüncü olarak, aileler üniversiteye giden kız çocuklarının kendilerinden bağımsız bir eş aday bulma ihtimaline binaen, en azından "geleneğimize ve dinimize uygun olsun" kaygısıyla, kız çocuklarına başörtüsü alma yönünde telkin ve tavsiyede bulunabilirler. Son olarak aileler, çocuklarının geleceğini kaygı yaparak, üniversite eğitiminden sonra iş bulabilmeleri için, genel siyasal atmosferle paralel yönde davranışlar ve tutumlar sergilemesi hususunda çocuklarını uyarabilecek, telkin ve tavsiyelerde bulunabileceklerdir. Dolayısıyla araştırmaya katılan öğrencilerin yüzde 33.3'ünün, üniversite aşamasında iken başörtüsü almaları yönünde ailelerinden telkin ve tavsiye almaları bahsedilen bu dört madde ile ilişkilendirilebilir. Bunlar sırasıyla ve kısaca sosyal ve fiziki mesafeyi azaltmak, aileye uygun bir damat aday ihtimalini artırmak ve gelecekte iş bulma imkanını yükseltmek olarak özetlenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilere "Arkadaşlarınıza başörtüsünü tavsiye eder misiniz" diye sorulmuş ve öğrencilerin, %41,3'ü Kesinlikle tavsiye edeceğini, %52,0'i tavsiye edeceğini, %5,3'ü ise tavsiye etmeyeceğini ifade etmiştir. %1,3'ü ise bu soruya yanıt vermemiştir.

Ankete katılan öğrencilerin hepsi hali hazırda başörtülü bulunduğu için hepsinin tavsiye etmesi beklenir. Oysa sonuç öyle değildir ve öğrencilerin yüzde 5.3'ü diğer arkadaşlarına başörtüsünü tavsiye etmeyeceğini beyan etmiştir. Bu cevabı veren öğrencilerin oranı ile, bir önceki soruda aileden telkin aldınız mı sorusuna “kesinlikle evet” cevabı veren yüzde 5.3'lük oran birebir uyuşmaktadır. Bu öğrencilerin ailelerinden telkin ve tavsiye almanın dışında, yukarıda sıralanan dört ihtimalden birisi, bir kısmı veya hepsi dolayısıyla ailesinden psikolojik veya fiziki baskı gördüğü için başörtüsünü aldığı sonucu çıkarılabilir.

Örneklem grubundaki öğrencilere başörtüsünün geleneksel olup olmadığı sorulmuş ve aslında uygulamada başörtüsünü geleneksel bulup bulmadıkları öğrenilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin %4,0'ı başörtüsünün kesinlikle geleneksel olduğunu ifade ederken, %10,7 si geleneksel olduğunu, %65,3'ü başörtüsünün geleneksel olmadığını, %20,0'ı ise kesinlikle geleneksel olmadığını ifade etmiştir. Normal şartlar altında beklenen cevap, başörtüsünün geleneksel olmadığı yönünde bir cevap iken, öğrencilerin 14.7'sinin başörtüsünün geleneksel bir uygulama olduğu yönünde cevap verdiği görülmektedir.

Diğer yandan öğrencilere “Başörtüsü dinin bir emri midir?” diye sorulmuş ve öğrencilerin %69,3'ü başörtüsünün kesinlikle dinin bir emri olduğunu, %28,0'i başörtüsünün dinin bir emri olduğunu, %1,3'ü ise başörtüsünün dinin bir emri olmadığını ifade etmiştir. Araştırma grubundaki öğrencilerin %1,3 'ü ise bu soruya yanıt vermemiştir. Benzer bir şekilde, başörtüsü almış bir kişi için, bu sorunun cevabı açıktır ve dinin bir emridir şeklindedir. Ne var ki, cevap vermeyenlerle birlikte, yüzde 2.6'sının bu konuda farklı düşündüğü anlaşılmaktadır.

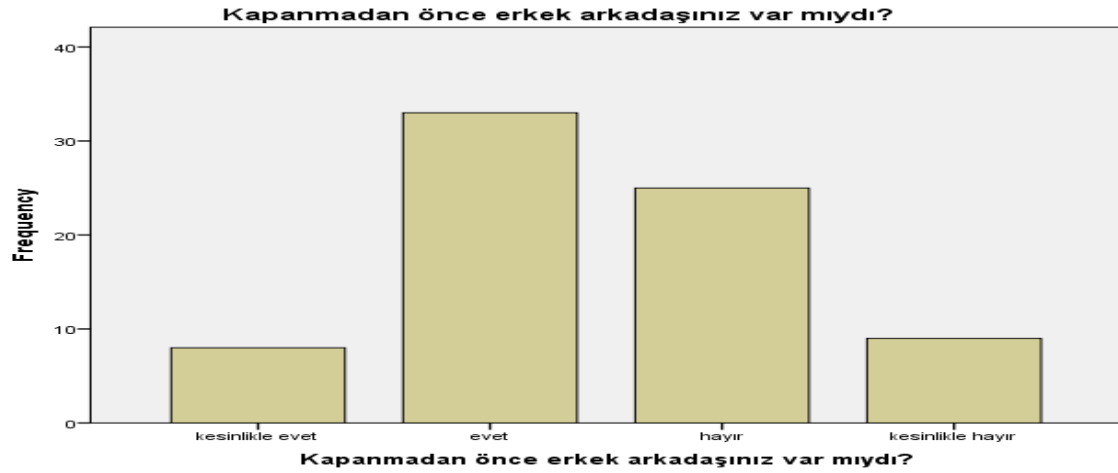
Öğrencilere “Kapanmadan önce namaz kılıyor muydunuz?” diye sorulmuş ve %24,0'ı kesinlikle evet, %60'ı evet, %16,0'ı ise hayır cevabını vermiştir. Dolayısıyla, belki çok düzenli olmasa da, genel olarak kapanmadan önce de bireylerin namaz kıldığı anlaşılmaktadır. “Hayır” cevabı veren %16,0'luk kısımdaki öğrencilerin büyük çoğunluğu kapanmadan önce ‘namazın önemini farkında değildim’ benzeri ifadeler kullanmışlardır. Bu verilerden yola çıkarak, kapanmadan önce kılınan düzenli veya düzensiz namaz ile daha sonraki başörtüsü alma davranışı arasında bir doğru orantı kurulabilecektir.

Benzer bir şekilde ankete katılan öğrencilere, şu anda yani başörtüsü aldıktan sonra namaz kılıp kılmadıkları sorulmuş ve öğrencilerin, %28,0'ı kapandıktan sonra kesinlikle namaz kıldığını, %62,7'si kapandıktan sonra namaz kıldığını, %9,3'ü ise kapandıktan sonra namaz kılmadığını ifade etmiştir. Büyük bir çoğunluğun kapandıktan sonra namaz kıldığı

görülmektedir. Ankete katılanların büyük bir kısmı namazın dinin direği olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, meselenin detayına girildiğinde, öğrencilerin “kesinlikle evet” cevabı dururken neden “evet” cevabını işaretledikleri bir soru işaretidir. Nitekim, başörtüsü almadan önce kesinlikle namaz kıldığını belirtenlerin (24) oranındaki artış sadece % 4’tür. Başörtüsü öncesine göre, namaz kıldığını belirtenlerin (60) oranındaki artış ise sadece % 2.7’dir. Buradan yola çıkılarak, başörtüsü alan kız öğrencilerin sadece yüzde 28’inin düzenli olarak namaz kıldığı ve yüzde 62.7’sinin namazı düzenli olarak kılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Başını örtmeden önce yüzde 16 olan namaz kılmama oranı, sonrasında yüzde 9.3’e düşmüştür. Üniversite aşamasında ciddi bir karar vererek başını örttüğü halde namaz kılmayan bu kesim için başörtüsünün büyük oranda konjonktürel ve biçimsel bir davranış olduğu söylenebilir ki, bu davranış “araçsal dindarlaşma” olarak da kavramsallaştırılabilir. Son olarak, burada “kesinlikle namaz kıldığını” belirten % 28’lik oranın, başörtüsünü de salt dini saiklerle aldığına hükmedilebilir. Zira çalışmanın ilerleyen kısımlarındaki soru ve önermelerde, bu yekûnun büyük oranda bütünlüğünü koruduğu ve erkek arkadaşı olmadığı gibi, evlilik öncesi erkek arkadaş edinmeye de, evleneceği kişi dışında bir kişiyle “el ele” tutuşmaya da, yine aşağı yukarı aynı oranla, karşı çıktığı görülecektir.

Meselenin diğer yönünden bakınca, üniversite aşamasında başörtüsü almaya karar vermiş bir genç kız örnekleme için namaz kılmayla ilgili beklenen cevap, aslında yüzde 100 veya buna yakın bir oranda “kesinlikle evet” cevabı olmalıdır. Anlaşıldığı kadarıyla, başörtüsü almak gençler için daha uygulanabilir ve kolay geldiği halde, namaz kılmak zor, zahmetli ve uygulaması ağır bulunmaktadır. Bu durumda, çalışmanın hipotezleri bir kez daha desteklenmiş olmaktadır. Üniversite aşamasındaki genç kızlar, salt dini saiklerle başörtüsü almamaktadırlar. Daha başka bir çok saik mevcuttur ve bunlardan biri de, devam eden siyasal konjonktür bağlamında gelecek ve iş bulma kaygısıdır.

Grafik 1: Ankete katılan öğrencilerin, kapanmadan önce erkek arkadaşlarının bulunup bulunmadığını gösteren grafik.

Katılımcılara, “Kapanmadan önce erkek arkadaşınız var mıydı?” diye sorulmuş ve bu soruya öğrencilerin, %10,7’si Kesinlikle Evet, %44,0’ı Evet, %33,3’ü Hayır, %12,0’ı Kesinlikle Hayır şeklinde cevap vermişlerdir. Bu cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla, üniversite aşamasında başörtüsü alan kız öğrencilerin yüzde 54,7’sinin en az bir erkek arkadaşı olmuş ve karşı cinsle bu arkadaşlığı deneyimlemiştir.

Grafik 2: Ankete katılan öğrencilerin, şu anda erkek arkadaşlarının bulunup bulunmadığını gösteren grafik.

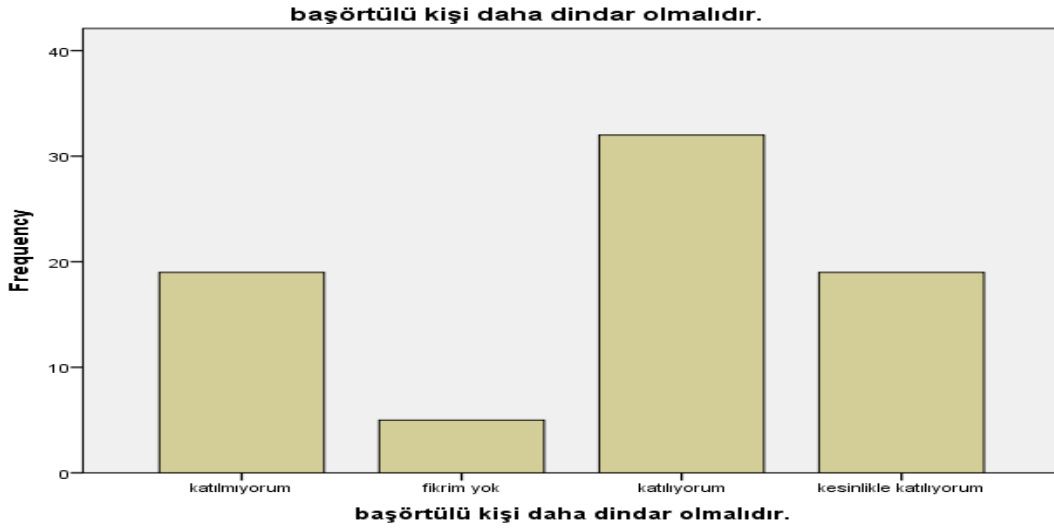

Araştırmaya katılan öğrencilere, “Şu anda erkek arkadaşınız var mı?” diye sorulmuş ve öğrencilerin, %9,3’ü Kesinlikle Evet, %33,3’ü Evet, %44,0’i Hayır, %13,3’ü ise Kesinlikle Hayır cevabını vermişlerdir. Dolayısıyla öğrencilerin yüzde 42,6’sı şu anda da erkek arkadaşının bulunduğunu beyan etmiştir. Buna karşın erkek arkadaşının bulunmadığını ifade edenler yüzde 57,3’tür. Bu durumda rakamları bir önceki yüzdelerle karşılaştırmak icabedecektir. Erkek arkadaşı bulunanların oranı başörtüsü alma davranışı öncesine göre

sadece yüzde 12.1 oranında azalmıştır. Bu arada erkek arkadaşı bulunmayanların oranı ise, öncesine göre sadece yine yüzde 12 oranında artmıştır. Kabaca yüzde 12’lik bir artış ve azalış dışında bir değişiklik yaşanmamıştır. Yani başörtüsü almayı geleneksel değil, dinin bir emri sayan, oruç tutup, Kur’an okuduğunu beyan eden öğrenciler, karşı cinsle arkadaşlık yapmakta bir sakınca görmemişlerdir. Tabii ki karşı cinsle deneyimlenen arkadaşlık, doğrudan dinin koyduğu sınırların aşılması anlamına da gelmek zorunda değildir. Bununla beraber, bu husus daha sonraki bazı sorularda daha iyi anlaşılacaktır.

Araştırmaya katılan öğrencilere “Başörtülü kişi daha ağırbaşlı olmalıdır” şeklinde bir önerme yöneltilmiş ve bu önermeye katılma dereceleri ölçülmüştür. Buna göre öğrencilerin %1,3’ü Kesinlikle Katılmadığını, %10,7’si Katılmadığını, %5,3’ü Fikri olmadığını, %48,0’ı Katıldığını, %34,7’si ise Kesinlikle Katıldığını belirtmiştir. İşin özünde ve idealde, başörtülü kişilerin daha ağırbaşlı davranmaları gerektiği ilkesel olarak açık ve kesindir. Bununla birlikte, ankete katılan öğrencilerin kararsız olanlarla birlikte yüzde 17.3’ü bu önermeye değişen derecelerde katılmadıklarını beyan etmişlerdir. Yani kendileri başörtülü kişilerin, başı açık olanlara göre daha ağır başlı olmaları gerekeceği gibi bir fikre sahip değildirler.

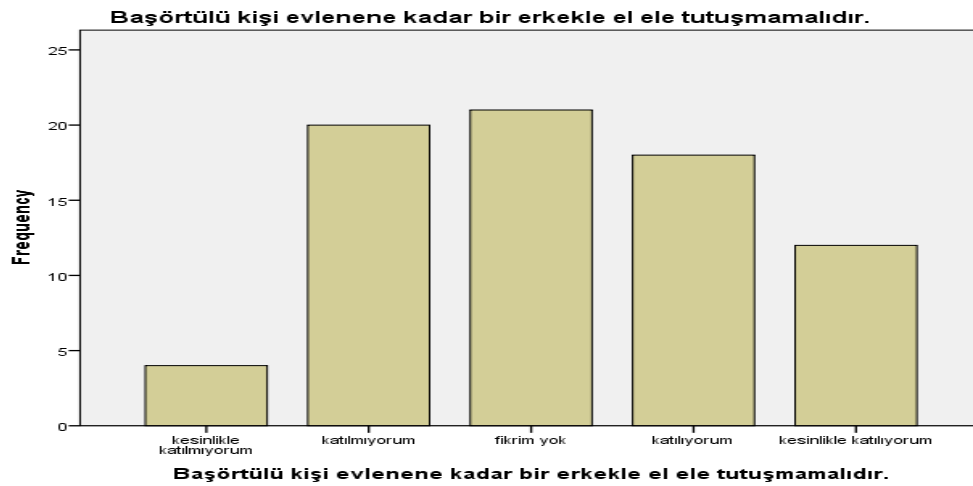
Grafik 3: Ankete katılan öğrencilerin, “Başörtülü kişi daha dindardır” önermesine katılma durumu:

Öğrencilere benzer bir şekilde, “Başörtülü kişi daha dindardır” tarzında bir önerme yöneltilmiş ve katılma dereceleri ölçülmüştür. Buna göre, öğrencilerin %25,3’ü katılmadığını, % 6.7’si Fikri Olmadığını, % 42.7’si bu önermeye katıldığını ve % 25.3’ü de Kesinlikle Katıldığını beyan etmiştir. Bu durumda kararsızlar veya fikri olmayanlarla birlikte bu önermeye katılmayanların oranı yüzde 32’ye çıkmaktadır. Normal şartlarda üniversite eğitimi aşamasında başörtüsü alma davranışı göstermiş bulunan, bilgili ve bilinçli olduğu varsayılabilir bir genç kız örnekleminin tamamının bu önermeye değişen derecelerde katılması beklenirken; yüzde 25.3 gibi yüksek bir oranın açıkça katılmadığını beyan etmesi ve kararsızlarla birlikte bu oranın yüzde 32’ye kadar tırmanması, son derece düşündürücü olduğu gibi, aynı zamanda çalışmanın hipotezlerini doğrulaması açısından da son derece kayda değerdir. Günümüzde üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışı sergileyen kız

öğrencilerin, nicel anlamda olmasa da, konunun ehemmiyetine istinaden nitel anlamda, önemli bir kısmı bu davranışı salt dini saiklerle değil, daha başka bir kısım saiklerle sergilemektedir ve bu saiklerden en önemlisi günümüzde siyasal ortam ve siyasal iklim bağlamında iş bulma, eş bulma, sosyalleşme ve sosyal ağ oluşturma anlamında gelecek kaygısıdır.

Grafik 4: Ankete katılan öğrencilerin, “Başörtülü kişi evlenene kadar bir erkekle el ele tutuşmamalıdır” önermesine katılma durumu:

Anket uygulanan öğrencilere, “Başörtülü kişi evlenene kadar bir erkekle el ele tutuşmamalıdır” şeklinde bir önerme yöneltilmiş ve öğrencilerin, %5,3’ü Kesinlikle Katılmadığını, %26,7’si Katılmadığını, %28,0’ı Fikri olmadığını beyan ederken; ancak %24,0’ı Katıldığını, %16,0’ı ise Kesinlikle Katıldığını ifade edebilmiştir. %1,3’ü ise bu soruya cevap vermemiştir. Görüldüğü gibi, ankete katılan öğrencilerin toplamda yüzde 32’si açıkça bu önermeye katılmadıklarını beyan etmişlerdir. Bu önermeye kesinlikle katılmadığını beyan eden 5.3’lük grubun, daha önceki bölümlerde başını örtme sürecinde kesinlikle ailesinden telkin aldığını beyan edenlerin oranıyla birebir uyuşması son derece düşündürücüdür. Bu önermeye katılanların oranı yüzde 40 iken; belki çok daha önemli ve üzerine durulması gereken bir veri olarak, öğrencilerin yüzde 28’i bu önerme ile ilgili bir fikirlerinin olmadığını beyan etmeleridir. Oysa sırasıyla, oruç tuttuğunu, namaz kıldığını, Kur’an okuduğunu ve başörtülü kişinin daha dindar olması gerektiğini beyan eden başörtülü öğrenciler, şaşırtıcı bir şekilde evlilik öncesi erkeklerle el ele tutuşmayı olumlayabilmektedirler. Adeta, “Başörtülü de olsam, kesin olarak evlenme kararlılığımız bulunmasa da, erkek arkadaş edinmek isterim ve onunla el ele tutuşmama başörtüm mani olamaz” diye itiraz etmektedirler. Bir önceki “Başörtülü kişi daha dindar olmalıdır” önermesine yüzde 68 oranında katılan öğrencilerin, bu önerme söz konusu olunca, yüzde 28’lik bir fire verdiği görülmektedir. Bu firenin zaten buradaki “Fikrim yok” seçeneğiyle birebir örtüşmesi, konuyu açıklar cinstendir. Tabiatıyla bu noktada üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışı gösteren genç kızların dinden ne anladığı ile ilgili çok ciddi bir soru ortaya çıkmaktadır. Daha biraz önce “Başörtüsü gelenek değil, dinin emridir”, “Başörtülü kişi daha dindar olmalıdır” diyen başörtülü genç kız, şimdi erkeklerle evlilik öncesi el ele tutuşma

konusunda kendisiyle yüz seksen derece çelişmemek için, “fikrim yok” seçeneğini işaretlemeyi yeğlemiştir.

Açıktır ki, buradaki çelişkinin en büyük sebebi dinsel inancın mahiyetiyle, imanın tarzıyla ilgilidir. Daha da derininde, tahkiki ve taklidi iman kavramlarıyla ilgilidir. Ne var ki, meselenin bu yönü, çalışmanın sosyolojik boyutunu aşıp, fikhi boyutuna gireceği için, bu kadarla iktifa edip, devamını uzmanına bırakmak daha muvafık düşecektir. Daha toplumsal bir bakışla, söz konusu sapmanın sebebi, iman ile amel, teori ile pratik, ideal ile alışkanlıklar ve nihayet tutum ile davranış arasındaki bireysel, toplumsal ve tarihsel mesafedir. Tek farkla ki, bu mesafe, belli dönemlerde artmakta ve belli dönemlerde görece azalabilmektedir. Bu sonuçlar, günümüz dindarlığının içeriğinin ne olduğu konusunda da önemli bilgiler sunmaktadır. Anlaşılan o ki, insanlar, kadın veya erkek fark etmeksizin, “dini kisvemi de takınırım, her türlü dünyevi hazzımı da yaşarım” anlayışındadırlar. Erkeklerden farklı olarak Türkiye’de kadınlar kamusal alana henüz yeni çıktıklarından, bu çelişkiler çok daha fazla görünmekte ve dikkat çekmektedir. Aynı çelişki, geleneksellikten dolayı başörtülü olan ve *içsel sekülerleşme* yaşayan kadınlar için de, könjöktürelilikten dolayı örtünen ve bu yolla *araçsal bir dindarlaşma* yaşayanlar için de ve nihayet örtünmeyen dindar ve seküler kadınlar için de aynen geçerlidir. Yüzeysel bakışlar için örtünenlerin kamusalılığı Türkiye’de muhafazakârlaşma algısı, örtünmeyenlerin kamusalılığı ise, Türkiye’de sekülerleşme algısı yaratabilecektir. Oysa bu yaklaşımların her ikisi de, gerçekliği derinlemesine ve tam olarak kavramaktan uzaktır.

Bununla birlikte, genel gözlemlerden elde edilen bireysel sezgi, izlenim ve algıların özel bir bağlamda ve somut bir şekilde ortaya konabilmesi, dışarıdan bakanların da kolayca anlayabileceği genel geçer ve nesnel bir bilgi yapısına ulaştırılabilmesi için, bu tür nicel çalışmaların ve testlerin de yapılması gerekmektedir. Böylesi çalışmaları yapanların, ortaya çıkan bu sonuçlardan, “malzeme bulmuş” edasıyla memnun olduğunu iddia etmek asla doğru değilse de, bu tür çalışmaların, kendi kendimize inşa ettiğimiz “naylon” bir dindarlıktan kurtulmak ve hayal âleminde çıkıp, gerçekliği görme ve mümkünse gerçekçi bir çözüm üretme adına son derece gerekli olduğuna şüphe yoktur.

Grafik 5: Ankete katılan öğrencilerin, “Başörtülü kişi evleneceği kişi dışında başka bir erkekle arkadaşlık etmemelidir” önermesine katılma durumu.

Benzer şekilde, öğrencilere “Başörtülü kişi, evleneceği kişi dışında başka bir erkekle arkadaşlık etmemelidir” önermesi hakkındaki düşünceleri sorulmuş ve katılma dereceleri ölçülmüştür. Bu önermeye öğrencilerin %9,3’ü Kesinlikle Katılmadığını, %41,3’ü Katılmadığını, %20,3’ü Fikri olmadığını, %16,0’ı Katıldığını, %12,0’ı ise Kesinlikle Katıldığını belirtmiştir. Dolayısıyla toplamda öğrencilerin yüzde 50,6’sı bu önermeye katılmadığını açıkça beyan ederken; sadece yüzde 28’i katıldığını vurgulamıştır. Diğer yandan, bir önceki önermede deneyimlendiği gibi, katılımcıların yüzde 20,3’ü bu konuda bir fikir sahibi olmadıklarını beyan etmişlerdir. Oysa kabaca yüzde 80 oranında başörtüsünün gelenek değil, dinin bir emri olduğunu vurgulayan bir örneklem için, bu konuda “fikrim yok” deyip, tarafsız kalmak anlaşılır bir durum olamaz. Buradaki beklenen cevap bellidir. Ne var ki, eğer fikrim yok diyenler de eklenirse, başörtülü öğrencilerin yüzde 70,9’u evlilik öncesi başörtülü bir kızın başka bir erkekle el ele tutuşmasını onaylamakta ve aksi bir önermeye karşı çıkabilmektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere, biraz yukarıda başörtüsünün gelenek değil, dinin bir emri olduğunu belirten, başörtülü kişinin daha dindar olması gerektiğini savunup, oruç tutup, namaz kılıp, Kur’an okuduğunu[□] beyan eden katılımcılar, konu evlilik öncesi başka bir erkekle arkadaşlığa ve el ele tutuşmaya gelince, dinselliği ve dini emirleri bir kenara bırakıp, modern veya seküler davranmayı tercih edebilmektedirler. Biraz yukarıdaki önermelere verdiği cevaplarla çelişmemek için de, bu önermeye açıkça olumsuz bakmantsa, “fikrim yok” seçeneğini işaretlemeyi kendileri açısından daha az sorunlu görmektedirler.

Esasen detaya inildiğinde, “Başörtülü kişi, evleneceği kişi dışında başka bir erkekle arkadaşlık etmemelidir” önermesine yüzde 50,6 oranında açıkça ve yüzde 20,3 oranında da

[□] Araştırmanın orijinal halinde çok daha fazla soru ve önerme bulunmakta idi. Bununla birlikte, çalışmanın bir makale boyutuna indirilebilmesi için bazı soru ve önermelerin çıkarılması icap etmiştir. Çıkarılan bu önermelerden bazıları da, oruç tutma, namaz kılma ve Kur’an okuma ile ilgiliydi. Bu aşamada ilgili soru ve önermelere de atıf yapılmışsa da, önermenin makale içinde yer almaması okuyucuyu yanıltmamalıdır. Zira benzer durumlara başka sayfalarda da dek gelinebilir.

zımnin karşı çıkma veya bu önermeyi desteklememe tutumunun anlamı çok daha çarpıcıdır. Haddi zatında bu yüzde 70.9'luk yüksek orandaki olumsuz tutumun anlamı, bu rakam daha önce erkek arkadaşı bulunduğunu beyan eden yüzde 42.6'lık bölümü kapsadığına göre, bu katılımcıların tamamının veya bir kısmının şu an arkadaşlık yaptığı erkeklerle evlenmeme ihtimaline rağmen onunla arkadaşlık yapmakta ve yine daha önce test edildiği üzere, elini tutmakta olduğu şeklindedir.

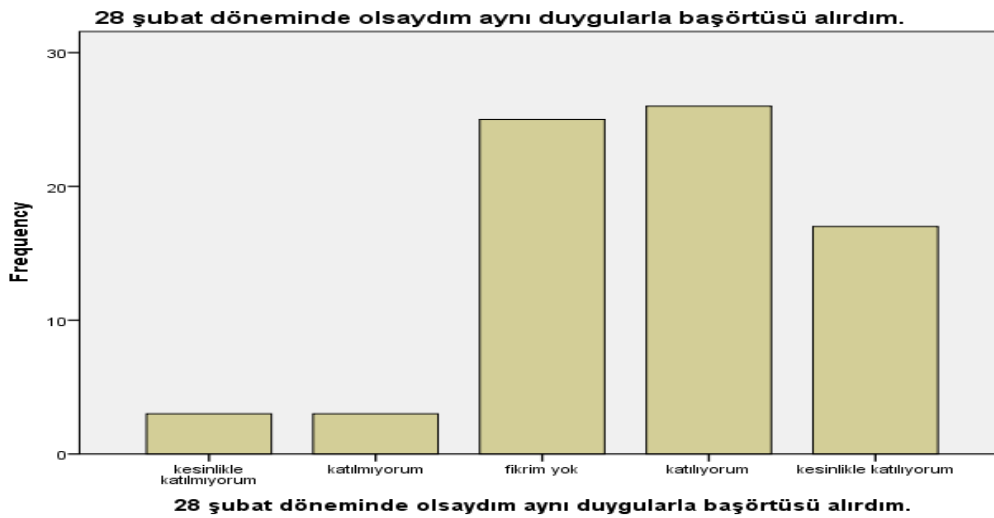
Benzer bir şekilde, daha önceki bir önermede erkek arkadaşı bulunduğunu belirten yüzde 9.3'lük oran ile buradaki 9.3'lük kesinlikle katılmıyorum seçeneğinin birebir örtüşmesi de ilgi çekicidir. Başörtülü üniversite öğrencilerinin hiç birisi arkadaşlık yaptıkları erkeklerle evlenme garantilerinin olduğunu düşünmemektedirler. Bu arkadaşlığın sonu evlenmeyle de bitebilir ayrılmayla da sonuçlanabilir. Son tahlilde erkek arkadaşı bulunan başörtülüler, bu arkadaşlığı evlenme garantisi bulunmamasına rağmen ve bunu göze alarak sürdürmektedirler. Bu durumun başörtüsünün dinsel çerçevesi ile bağdaştırılabilir bir durum olmadığı açıktır. Tek açıklama, üniversite aşamasında başını örten insanlardan en azından bir kısmının hareket noktasının kesinlikle din, dini kurallar, dini duygular ve dini niyetler olmadığı şeklindedir.

Madalyonun diğer yüzünde ise, “şu an erkek arkadaşım yoktur” diyen yüzde 57.3'lük büyük bölüm vardır. Bu grubun otuz birimlik kısmı çıkarılırsa, geriye kalan yüzde 27'si, başörtülü bir genç kız olarak, erkek arkadaşı bulunmaması gerektiği için erkek arkadaşının olmadığını beyan etmemiş, aksine her hangi bir şekilde erkek arkadaş edinemediği için bu cevabı vermiş görünmektedir. Yoksa bu imkanı olsa erkek arkadaş edinmeye de, hatta onunla evlenmeme pahasına “el ele tutuşmaya” da açık ve gönüllüdür. Rakamların karşılaştırmalı analizi bu sonucu çok açık bir şekilde bize sunmaktadır. Bu durumda, öğrencilerin sorulara içtenlik ve samimiyetle cevap vermek yerine, bir kısım maskelerle cevap verdiğini veya en azından, teorik-pratik ayrımı yaparak cevapladığı anlaşılmaktadır. Soruların bir birini sağlamalı sorulmuş olması, bu anlamda katılımcıların gündelik hayatta takındıkları bu kisveleri büyük oranda işlevsiz hale getirmiş ve gerçekliğin neredeyse bütün açıklığıyla ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Dolayısıyla bütün bu sonuçları gördükten sonra, üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışı sergileyen üniversite öğrencilerinin salt dini duygular ve ibadet amacıyla başörtüsü aldığını iddia etmenin tutar bir tarafı kalmamıştır. Bununla birlikte, kabaca son on yılda önceki on yılda yaşanan tersine trendin aksine yaygınlaşmaya başlayan üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışının güncel, aktüel, pratik ve pragmatik bir kısım sebepleri mevcuttur. Bu sebepler daha önce çalışmanın hipotezinde dile getirildiği ve daha sonra buraya kadar da test edilip doğrulandığı üzere, bireysel gelecek kaygısı etrafında örgülenen iş bulma, “uygun” bir evlilik yapma, yuva kurma, toplumdan tecrit edilmeme, sosyalleşme, sosyal ağ kurma gibi tümüyle gündelik hayatla ilgili ve dini, uhrevi, manevi olmaktan çok son derece pratik sebeplerdir. Nihayet tüm bunların sonucunda denebilir ki, üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışında bulunan öğrencilerin kabaca yüzde 70'i için bu davranış, gündelik pragmatik gayelere hizmet etmesi beklenen sembolik bir inşadan öteye gidememektedir.

Üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışı gösteren öğrencilere “Başı açık birinin daha imanlı olması mümkündür” önermesi de sorulmuş ve katılma dereceleri ölçülmüştür. Bu önermeye öğrencilerin %8,0’ı Kesinlikle Katılmadığını, %9,3’ü Katılmadığını, %9,3’ü Fikri olmadığını, %45,3’ü Katıldığını, %26,7’si ise Kesinlikle Katıldığını ifade etmiştir. %1,3’ü ise bu soruya yanıt vermemiştir. Daha derli toplu bakıldığında, öğrencilerin yüzde 17,3’ü bu önermeye katıldığını, yüzde 9,3’ü fikri olmadığını ve yüzde 72’si de katıldığını beyan etmiştir. Oysa kendini bilen bir başörtülü insan için bu önermeye bu denli yüksek bir oranla katılma beyanında bulunmak son derece eleştiriye açık bir durumdur. Esasen önceki soru ve önermelere verilen cevap ve katılma oranlarındaki çelişkiler göz önüne alındığında, bu önermeye verilen yüzde 72’lik olumlama beyanı bir tür zımni itiraf olarak da kabul edilebilir. Yine aynı şekilde, kendini bilen birisi olarak başörtülü öğrenciler, bu önermeye olumlu bakmak suretiyle adeta çapraz soruların ortaya koyduğu gerçekliği, başka bir dolaylamayla da olsa, açıkça ifade etmekte ve ortaya koymaktadır.

Grafik 6: Ankete katılan öğrencilerin, “28 Şubat döneminde olsaydım aynı duygularla başörtüsü alırdım” önermesine katılma durumu:

Son olarak, üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışı gösteren kız öğrencilere, “28 Şubat döneminde olsaydım aynı duygularla başörtüsü alırdım” şeklinde bir önerme daha sorulmuş ve bu önermeye katılma dereceleri ölçülmüştür. Bu önermeye öğrencilerin, %4,0’ı Kesinlikle Katılmadığını, %4,0’ı Katılmadığını, %33,3’ü Fikri olmadığını, %34,7’si Katıldığını, %22,7’si ise Kesinlikle Katıldığını ifade etmiştir. %1,3’ü ise bu soruya yanıt vermemiştir. Öncelikle üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışında bulunan bir “bilinçli” genç müslümanın bu soruya vermesi gereken veya vermesi beklenebilecek doğal cevap açıktır ve büyük bir ekseriyetle “kesinlikle katılıyorum” şeklindedir. Oysa bu önermeye sadece yüzde 22,7’lik öğrenci grubunun “kesinlikle katılıyorum” cevabı vermesi ve diğerlerinin derece derece bu cevaptan uzaklaşan pozisyonlar benimsemeleri, çalışmanın hipotezini doğrulaması açısından üzerinde düşünülmeğe değerdir.

Öncelikle, 28 şubat dönemi gibi, sembolik olarak başörtüsü üzerinden “operasyon” yapıldığı bilinen bir dönemde yaşıyor ve üniversite eğitimini alıyor olacak olsaydı, öğrencilerin yüzde

8'i açıkça bu davranışı sergilemeyeceğini beyan etmiştir. Bu grubun başörtüsü alma davranışının, başörtüsünün temelde olması gereken ve beklenen dinsel bağlamıyla hiç bir ilgisi olmadığı açıkça iddia edilebilir. İkinci olarak, ankete katılanların yüzde 33.3 gibi çok önemli bir bölümü “fikrim yok” cevabı gibi bir ara, değişken ve kararsız bir pozisyonu kendine daha uygun görmüştür. Bu pozisyonun da aynı şekilde başörtüsünün temel anlam ve işleviyle uzlaşmayan bir değişkenlikle malul olduğu son derece açıktır. Bunların önceki grupla toplamı ise, yüzde 41.3 yapmaktadır. Yani kabaca ve sembolik olarak, “tam karşıt bir siyasal ve sosyal ortamda olsaydım yine de başörtüsü alırdım” meyanındaki bu önermemize öğrencilerin yüzde 41.3’ü zayıf düzeyde bile olsa destek verememişlerdir. Bu grubun böylesi bir karşıt ortamda kesinlikle başörtüsü alma davranışında bulunmayacağı ve üniversite eğitimini lisedeki gibi, baş açık sürdüreceği çok rahatlıkla iddia edilebilir. Son ve üçüncü gruba gelince, öğrencilerin yüzde 34.7’si de bu önermeye “katılıyorum” diyerek, zayıf bir katılma ve olumlama pozisyonu benimsemişlerdir. Oysa biraz yukarıda belirtildiği üzere, liseden sonra başörtüsü alma davranışı sergileyen “olgun” bir kişi için bu davranışın, dönemi, ortamı ve stratejisi olmaması esastır. Ne var ki, durum hiç de böyle değildir ve çalışmanın hipotezini doğrulayacak tarzda, öğrenciler bu konuda bile, ortamı, dönemi, atmosferi ve iklimi “koklama” ve buna göre hareket etme eğiliminde olduklarını açıkça beyan etmiş olmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Üniversite eğitiminin, gençleri ailelerinin etki ve kontrolünden nihai olarak uzaklaştırdığına şüphe yoktur. Bu durum, ailesiyle çocuğu arasına bir “sosyal mesafe”nin girişi olarak kavramlaştırılabilir. Eğer üniversite, ailenin oturduğu ilin dışında bir yerde ise, araya ilave olarak “fiziki mesafe” de girecektir ve fiziki mesafe, sosyal mesafenin etkisini çok daha fazla artırabilecektir. Sosyoloji literatüründe bu tür sosyal problemler daha önce işlenmiş konulardır ve Amerikan Sosyolojisinin ve aynı zamanda Yapısal-İşlevselselcilik Sosyoloji Teorisinin önde gelen simalarından birisi olan Talcot Parsons, eğitimin bu işlevini bir “değişim ajanı” işlevi olarak nitelemiştir. Diğer yandan, Yapısalcı Sosyoloji Teorisinin ve Siyaset Sosyolojisinin önde gelen isimlerinden birisi olan Louis Althusser, eğitimi *devletin ideolojik aygıtlarından* birisi olarak tespit etmiş ve eğitimin benzer işlevine vurgu yapmıştır. Kısacası, üniversite eğitimi için evinden veya çok zaman köyünden ve şehirden uzaklaşan gençlerin durumu ve geleceği aileleri haklı olarak fazlasıyla kaygılandıracaktır.

Eğer üniversite eğitimi almak üzere, evinden, ailesinden, köyünden, şehirden ve kısaca sosyal çevresinden uzaklaşan genç, bir kız çocuğu ise, aileler erkek çocuğa nispetle iki kat daha fazla kaygılanma ihtiyacı hissedeceklerdir. Zira Türk toplumunda, kültürel olarak, kız çoğuğu, erkek çocuğuna göre daha savunmasız ve daha kolay incinebilir olarak algılanmaktadır. Türk toplumunun genel geçer kabulleri, gelenekleri, yasakları, tabuları, dini inançları ve kültürü açısından düşünüldüğünde bu kaygılar son derece yerinde ve normaldir. Bu durumda aileler, söz konusu sosyal mesafeyi azaltmak veya bu mesafeden kaynaklanan kaygıyı bir nebze olsun kontrol altına alabilmek için belli biçimsel müdahale veya kontrol araçları geliştireceklerdir ki, işte kız çocukları için başörtüsü, kendileri açısından, tam da bu işleve hizmet edecek en ideal araç konumundadır. Başörtüsü bariz bir dış görüntü altında

çağrıştırdığı ilk anlamıyla hem bizzat giyineni ve hem de çevresindekileri bu ilk anlamına uygun davranmaya sevk edecektir. Zamanla bu dışsal sevk içselleşmesi de mümkündür ve esasen ailelerin belki en öncelikli umudu da bu yöndedir. Dolayısıyla çocuğunu üniversite eğitimi almak üzere, evinden, köyünden veya şehrinden uğurlayan bir ebeveyn için başörtüsünün biçimsel olandan içsel olana doğru bir dizi yararı beraberinde getireceği düşüncesi son derece belirgindir.

Diğer yandan, aileler üniversiteye giden kız çocuklarının, araya giren fiziki ve sosyal mesafenin de sevk ve cesaretlendirmesiyle, kendilerinden bağımsız bir eş adayı bulabileceği ihtimali onları daha başka bir kaygıya sevk eder. Bu eş adayının, ailenin kabul edebileceği sınırların dışında bir kişiliğe ve sosyal hinterlanda sahip olma olasılığı ise, aileyi iki kat daha fazla kaygılandırır. Bu durumda aile, meselenin özüne ve içeriğine çok fazla müdahale edebilecek durumda olmadığı için, biçime müdahale ederek ve biçimsel bir kısım önlemler ve araçlarla söz konusu kaygıyı azaltacak yollara başvururlar. Benzer bir şekilde, başörtüsü üniversite eğitimi almak üzere ailesinden uzaklaşmakta olan genç kızlar için ilk akla gelen ve belki en kolay biçimsel müdahale ve kontrol aracıdır. Bu yolla aileler, kız çocuklarının minimum düzeyde de olsa, kendi sosyal normlarına uygun bir damat adayı bulmasını, biçimsel olarak garanti etmiş olurlar.

Son olarak, üniversite eğitimi almak üzere sosyal çevresinden uzaklaşan bir genç, artık üniversite eğitimi almayan diğer lise arkadaşları gibi, evde oturmayı göze almayacaktır. “Evde oturmak için dört yıl üniversite okumadım” yollu serzeniş ve meşrulaştırmalarla dışarı açılmak isteyecektir. Söz konusu eğilim, üniversite eğitimi alan genç kızlar için çok daha kritik bir anlam ifade edecektir. Bu durumda çeşitli sorunların ortaya çıkması olasıdır. Aileler bu olası sorunları görece daha iyi öngördükleri için, sorunlar ortaya çıkmadan önce ve yukarıda da işaret edildiği üzere, öz ve mahiyete çok fazla müdahale etme imkanları kalmadığı için, biçimsel müdahalede bulunmak mecburiyetinde kalacaklardır. Yine benzer şekilde, bu müdahalenin akla gelen ilk adresi “başörtüsü”dür. Üniversite eğitimi almakta olan genç kızlar, gerek ailelerinin bu eğitime uygun sosyalleşme ile ilgili kaygıları ve gerek kendilerinin sosyalleşme ve bir sosyal ağ kurma kaygılarını kontrol altına almak ve bu anlamdaki geleceklerini belirsizlikten kurtarmak için başörtüsü alma davranışına yöneleceklerdir.

Gerek fiziki ve sosyal mesafenin değişken etkilerini azaltmak; gerek aile çevresine uygun bir eş/damat adayı bulmak ve gerek üniversite eğitimini müteakiben sosyalleşebilmek, sosyal ağ kurmak ve belki en somutu bir iş bulabilmek türü kaygılar son derece anlaşılır kaygılardır. Bu kaygıların kınanması veya basite indirgenmesi düşünülemez. Bu kaygıların özünde dinsel olan bir tutum ve davranışın, araçsallaştırılması yoluyla söz konusu kaygıların kontrol altına alınmaya, denetlenmeye ve minimize edilmeye çalışılması dahi büyük ölçüde hoş görülebilecek bir davranıştır. Zira yukarıda da işaret edildiği gibi, tercih edilecek, uygulanacak ve takip edilecek ilk yöntem olmasa da, dışsal olanın içsel olana, biçimsel olanın öze dönüşme ihtimal ve potansiyelinden dolayı bu yöntem, toplum açısından ve teorik olarak, pekâlâ bir metot olarak da görülebilir. Belli ki, ebeveynler başörtüsüne tam da böyle bir anlam ve işlev yüklemektedirler.

Burada kabul edilemeyecek tek bir husus vardır o da, üniversite eğitimi almakta olan başörtülü genç kızların başörtüsü alma davranışının başı ve sonu itibariyle, niyet ve uygulama bakımından, tümüyle bir dini davranış ve ibadet amaçlı bir tutum ve davranış olarak gösterilmek suretiyle sosyolojik gerçekliğinin dışına çıkarılması ve bu yeni ve gerçekliği olmayan, tümüyle inşa edilmiş bir bağlam üzerinden çeşitli politik amaçlara hizmet etmek üzere propaganda edilmesidir. Açık ki, bunun diğer anlamı, son derece sosyal ve toplumsal kaygılarla gündeme gelen bir davranışın belli amaçlar için araçsallaştırılmasıdır. Bu araçsallaştırma, öncelikle gerçekliğe aykırı olduğu için yanlış ve ikinci olarak, yanlış bir kabul üzerine inanç konusunun dillendirilmesinden dolayı son derece sakıncalıdır.

Nitekim bu çalışma içerisinde üniversite eğitimi alan başörtülü öğrencilere sorulan sorular, sunulan önermeler ve bunlara verilen cevaplar ve katılma dereceleri, üniversite eğitimi düzeyinde başörtüsü alma davranışının hiç de tümüyle dinsel olmak zorunda olmadığını göstermiştir. Hatta bunun çok daha ötesinde, üniversite eğitimi aşamasında başörtüsü alma davranışı gösteren kız öğrencilerin ancak % 30 kadarının bu niyetle başörtüsü alıp, davranışlarında bu niyete sadık kalan bir yaşam sürebildiği, geriye kalan % 70’lik büyük bölümün, bir kısmı dini saiklerle başörtüsü aldığını beyan ve iddia etse bile, bunlarla birlikte tamamının davranışlarında ve belli durumlardaki yargılarında bu niyetle ilgisi olmayan bir tutum ve davranış içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Bazı soru ve önermelerde % 70-80 oranında başörtüsünün gelenek değil, dinin bir emri olduğunu, başörtülü kişinin daha dindar olması gerektiğini, kendisinin de oruç tutup, namaz kıлып, Kur’an okuduğunu beyan eden başörtülü kız öğrencilerin; başka bazı sorularda yine % 70-80 oranında ya erkek arkadaşının bulunduğunu, ya evlenmeden önce erkek arkadaşına olumlu baktığını veya evlenmeden önce başka bir erkek ile ele ele tutuşmaya “hevesli” olduğunu ve bunu olumlayabilecek kadar kendisiyle çelişkili ve başörtüsünün ilk anlamı olan dinden ve dini prensiplerden uzak cevaplar verebilmiş ve bu tür eğilimler sergileyebilmiştir. Nihayet, bu öğrencilerin kabaca % 70 kadarı, 28 Şubat benzeri bir ortamda üniversite eğitimini lisedeki gibi başörtüsü almaksızın devam ettireceğinin güçlü bir işaretini vermiştir.

Üniversite aşamasında başörtüsü alma davranışıyla birlikte değerlendirilebilecek bir başka ilgili konu, liseden üniversiteye başörtülü olarak geçiş yapan üniversite öğrencilerinin durumudur. İlk grup arasında yüzde 20’lerde kalan samimi ve salt dini saiklerle başörtüsü alma davranışının, ikinci grupta aynı saiklerle başörtüsü alma davranışının daha da aşağı bir yüzdeye düşeceği ve belki % 5 ila 10’unun salt dinsel bir niyetle başörtüsü alırken, geri kalan yüzde 90-95’inin değişen derecelerde sosyal ve seküler sebeplerle bu davranışı sergilediğine kanaat getirilebilecektir.

Dolayısıyla bütün bu verilerin sonucunda vurgulanması gereken husus, üniversite eğitimi aşamasında başörtüsü alma davranışını da kapsamak üzere, üniversite eğitimini başörtüsüyle sürdüren öğrencilerin bu davranışının, büyük çoğunluğu dinsel olmaktan ziyade gelecek kaygısı merkezli sosyal bir davranış olduğu halde, bu davranışa güya dinsel özgürlükleri geliştirmek üzere siyasal söylemlerde yer verilmesinin, dinsel sunumun arkasındaki sosyal gerçeklikten uzak, ona aykırı ve dolayısıyla tümüyle bir araçsallaştırma olacağı hususudur. Araştırmamız göstermiştir ki, üniversite eğitimini başörtüsü ile sürdüren öğrencilerin, bu

davranış açısından en bilinçlileri olan ve üniversite aşamasında başörtüsü alan öğrencilerin bile salt dini saiklerle bu davranışı sergileyenleri ancak yüzde 20’lerde kalmakta ve 30’ları bulmamaktadır. Aynı oranın liseden başörtülü olarak gelen öğrencilerde geleneksellik daha güçlü olduğundan, daha da düşeceği öngörülebilir. Dolayısıyla liseden üniversiteye başörtülü geçiş yapanlar da hesaba katılarak düşünüldüğünde, başörtüsünü sırf dini kaygılarla ve ibadet amacıyla alanların oranının yüzde 20’lerin altına düşeceğine ve başörtüsünü sosyal ve seküler bağlamda birçok sebepten dolayı alanların oranının yüzde 80’lere tırmanacağına dair güçlü bir veri kümesi elde edilmiş olmaktadır. Üniversite eğitimi aşamasında başörtüsü alma davranışının, görsellik ve sunum itibarıyla dinsel olmasına karşın, arkasındaki gerçekler itibarıyla sosyal ve seküler bir bağlam ve içeriğe sahip olduğu anlaşılmış, güncel sosyal ve siyasi tartışmalarda da bu gerçeğin göz önünde bulundurulması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla araştırmanın nesnel sonuçları, söz konusu dinsel sunum örnekleminin ancak yüzde 20’sinin aynı zamanda dini bir içeriğe sahip olduğunu, sunum ve içeriğin bir diğeriyle tutarlı olduğunu, kalan yüzde 80 kadarının söz konusu dinsel sunuma rağmen, son derece sosyal ve seküler, ekonomik ve profan bir içeriğe sahip bulunduğunu göstermiştir. Eğer küçüklükten beri başörtülü olanlarla ilgili bir yorum yapılacak olsa, bu durum bir “içsel sekülerleşme” olarak değerlendirilebilecektir. Oysa bu çalışmanın konusu üniversite aşamasında başını örtme davranışının analizi olduğundan anahtar kavram bu değil, “araçsal dindarlaşma”dır. Bu realiteye bağlı olarak, başörtüsüyle ilgili kamuoyundaki sosyal ve siyasi tartışmaların da, aslında gerçeklikle ilgili beyanlar olmaktan çok, bir araçsallaştırma, bir imgelem, toplumsal algı, söylem ve retorik inşasından ibaret olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Arife (2014), **Üniversite Gençliğinde Dini Yönelimin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi İİB ve Dicle Üniversitesi İİB Karşılaştırmalı Örneği**, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKYÜZ, İsmail (2014), “Türkiye’de Gençlik, Din ve Değerler Konusunda Yapılan Ampirik Araştırmaların Yöntem ve İçerik Analizi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Dergisi**, XVII (30), 1-20.
- DAĞ, Mehmet (1982), “İslam’da Örtünme Üzerine”, **İslami İlimleri Enstitüsü Dergisi**, (5), 187-191.
- Hacettepe Üniv. Gençlik Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, 2015.
- KIMTER, Nurten (2011). Üniversiteli Gençlerde Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(2), 39-60.
- MOHAMMADI, Abdullah (2010), **Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı (Afganistan-Kabil Üniversitesi Örneği)** , Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PEKER, Hüseyin (2014), “Gençlik Döneminde Döneminde Dini Sorgulama” Bekir Şişman ve Muhittin Düzenli (Ed.), **Gençlik ve Kültürel Mirasımız YouthAndCulturalHeritage**, 1.cilt (831-836) ,Samsun.
- TAŞ, Kemaleddin (2010), “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15(2), 47-62.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2016), “İstatistiklerle Gençlik, 2015”, 21517, [http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21517\(17.05.2016\)](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21517(17.05.2016))
- ÜNAL, Asiye (2004), **Türkiye’de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma (Dinler Tarihi açısından bir yaklaşım)**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Trabzon Halkının Dünya, Dünyalık ve Ekonomik Kazanç Algısı: Özgüvenden Pragmatizme Uzayan İnce Yol

Büşra Karakuş[¶] – M. Yavuz Alptekin^{¶*}

Özet

Bu çalışma Trabzonlu olan ve Trabzon’da yaşayan insanların dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algılarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma doğrultusunda Trabzon ilinde doğmuş olan ve Trabzon’da yaşayan 100 kişi ile görüşülmüştür. Verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen anket verilerinin analizinde SPSS programından faydalanılmıştır. Az sayıdaki açık uçlu ama kısa cevaplı mülakat sorularının analizi ise manuel olarak değerlendirilerek, yorumlanmıştır. Yürütülen çalışmanın sonucunda, ortalama Trabzon insanının özgüveni yüksek, varlıklı ve zengin olmayı önemseyen, ekonomik dinamizme sahip, paraya ve para kazanma yollarına önem veren, alımlı ve gösterişli yaşamayı seven bir insan tipolojisine sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Ekonomik kazanç, Dünyalık algısı, İktisadi zihniyet.

Giriş: Trabzon’da Toplum ve Ekonomi

Trabzon, 10 bin yıllık medeniyet hayatına sahip bulunan Küçük Asya’nın Karadeniz kıyısında en az üç bin yıllık siyasi, sosyal ve ekonomik geçmişiyle önemli yerleşimlerinden birisi konumundadır. Günümüzde de, özellikle Doğu Karadeniz denince Trabzon anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın bulguları bu yönüyle Doğu Karadeniz’in diğer şehirlerine de teşmil edilebilecek durumdadır.

Trabzon adının kökeni üzerinde değişik görüşler ileri sürülmüştür. Tarihi kaynaklarda Trabzon şehriden ilk söz eden M.Ö 400 yılında bölgeye gelen Ksenophon’dur. Trabzon ismi son şeklini alana dek bir takım değişiklikler geçirmiştir. İlkçağda şehre Trapezus veya Trapeza denilmiş, batı dillerinde de bir süre Trapezunte, Trebizonde gibi değişik isimlerle anılmıştır. Ortaçağ Müslüman yazarları tarafından şehre, Trabezunde veya Atrabezuni (Atrabезun) denilmiştir. Bazı batılı yazarlar Trabzon kelimesini Trabezonde, Trabexonde, Trabezonda, Trebisond, Trapezunt, Trabison şeklinde okuyup, anlamının kum renginde iki başlı gümüş kartal yuvası ve altın kartal ağzı olduğunu belirtmişlerdir (Öksüz, 2006: 17).

“Tarihi süreçte Trabzon, her bir yüzyılda devletlerarası öneme haiz onlarca seyyah ve devlet adamını ağırlayan; Avrupa ve Asya medeniyetlerinin buluşma noktası, Arap ve Slav

¶ Sosyolog.

¶ * Doç. Dr. KTÜ. Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü.

¶

milletlerinin tanışma sahası; muazzam Roma ve Osmanlı imparatorluklarının doğuda yer alan siyasi, askeri ve ticari öneme sahip önemli bir merkezdir. Sahip olduğu ulaşım ve iletişim şartlarının sağladığı kolaylıklar sayesinde Trabzon, bağlı olduğu merkeze yönelik siyasi ve askeri tehlikeleri ilk elden gözlemlemeye ve gerekli olan önlemleri almaya müsait yapıda olmuştur” (Aygün, 2008: 75).

Öteden beri ticari açıdan dikkatleri çeken Trabzon, Boğazlar ve Ege yoluyla Akdeniz ve Avrupa’ya bağlanmasının yanı sıra Karadeniz üzerinden Rusya’ya ve Avrupa içlerine giden yolların kavşağında bulunuyordu. 11. yy’daki bu ticari önemin yanı sıra askeri bir üs olarak da kullanılmıştır (Öksüz, 2006: 25).

Korunaklı bir koya sahip olan ve hinterlandı ile bağlantı sağlayabilen Trabzon bu özellikleri sebebiyle ilkçağlardan itibaren Doğu Karadeniz’in en mühim limanı haline gelmiştir. 10.yy’a gelindiğinde Trabzon artık tüccarların uğrak yeri, bütün Grek mamülü kumaşların ve İslam ülkelerinden ithal edilen her türlü kumaşın gelip geçtiği bir ticaret şehri idi. Trabzon bu özelliği ile ortaçağ boyunca ticari özelliğe sahip bir iskele görevi görmüştür. Nitekim bu dönemde İran vasıtası ile Orta Asya’dan ve Hindistan’dan gelen mallar, Trabzon limanı üzerinden İstanbul’a sevk edilip, Akdeniz ve Avrupa ülkelerine dağıtılıyordu. Dolayısıyla Trabzon, ortaçağda muhtelif milletlere mensup tüccarların mallarını mübadele ettikleri önemli bir Pazar yeri olmuştur. (Öksüz, 2006: 211,212)

13. yy. da Trabzon önemli bir ithalat ve ihracat merkezi olmuştur. 13. yy. da Türkler (Selçuklular) Karadeniz sahillerine yerleşmeye başlamışlardır. 13. ve 15. yüzyıllar arasında Karadeniz ticaretini büyük oranda Venedik ve Cenevizliler yürütmüştür. 13. yy. da Venedik ve Cenevizliler Karadeniz çevresinden Avrupa Devletleri için buğday, deri, kürk, çeşitli iplik ve dokumalar, şahtiyan ile şap, gümüş ve bakır tedarik etmişlerdir. 14. yy. da ise Venedik ve Cenevizlilerin Karadeniz’den Avrupa’ya taşıdıkları mallar; tahıl, mum, tuz, bal, ham ipek, kürkler ve yünlü kumaşlardır. Avrupa’dan Karadeniz’e yünlü-keten kumaş, silah, yağ, kalay, şarap ve bakır getirmişlerdir (Akgün, 2000: 1-2 aktaran Tütüncü Esmer, Ateş ve Esmer, 2012: 7).

“Trabzon, tarihin en erken dönemlerinden itibaren ticaret ile var olmuş ve en parlak zamanlarını ticaretin en yoğun olduğu dönemlerde yaşamıştır. Uluslararası ticaret bağlamında düşünüldüğünde özellikle XIX. Yüzyılda oldukça belirgin olarak karşımıza çıkan iktisadi ve sosyal gelişmeler, Trabzon şehri örneğinde uluslararası ticaretin Karadeniz liman kentleri için ne derece etkili olduğunu

açıkça ortaya koymaktadır. Trabzon limanı, tarih boyunca önemli bir transit liman olmuştur.” (Tütüncü Esmer, Ateş ve Esmer, 2012: 1).

Trabzon’da Ticaret

Ticaret, Trabzon ekonomisinin can damarıdır. Bu ildeki diğer bütün ekonomik faaliyetlerin kıymet kazanması, ticaret sayesinde veya ona endekslidir. Konumu ve hinterlandı sayesinde Trabzon yüzyıllar içerisinde bir ticaret kültürü oluşturmayı da başarmıştır. İnsan tipolojisi ve toplumsal kabiliyetleri de bu faaliyetin öne çıkmasını özendirmiştir.

Önemli bir coğrafi konumda bulunan Karadeniz, tarih boyunca kıyısında olan siyasi güçlerin ilgisini çekmiş ve bu denizde tarihin en eski dönemlerinden itibaren önemli ticari faaliyetler meydana gelmiştir. Her ne kadar bir iç deniz olmasına rağmen Karadeniz bilhassa İstanbul ve Çanakkale boğazlarına hâkim olan devletlerin de kontrol edebileceği bir bölge olmuştur. Karadeniz liman kentleri Osmanlı’nın Anadolu birliğini sağlamasından olumlu yönde etkilenmiş ve Trabzon örneğinde olduğu gibi büyük bir ekonomik gelişme göstermişlerdir (Yılmaz, 2009: 359).

“Trabzon, 18. yy’ da hem bir eyalet merkezi olması hem de Karadeniz’in uluslar arası ticarete açılması yüzünden önemli bir nüfus artışına ve ticari hareketliliğe sahne olmuştur. Ticaret ve gemicilik kültürü sayesinde Anadolu şehirleri açısından önemli bir Pazar ve transit ticaret merkezi olan Trabzon, Anadolu ve çevresinden gelen tüccarların ticari faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve uzak bölgelerle bağlantı kurabildiği önemli bir ticari merkez olarak dikkat çekmektedir. 18. yy’ da Trabzon’a farklı bölgelerden gelen tüccarlar sayesinde Moskova alacasından, İngiliz kalayına, Mısır süpürgesinden Rumeli tütününe, Kafkas kölelerinden Humus işi kuşağa ve Leh çukısından Musul bezlerine kadar çeşitli ekonomik değerlere Trabzon piyasasında rastlamak mümkün olabilmekteydi” (Öksüz, 2006: 218).

18.yy’ da Trabzon, Anadolu ve Karadeniz’deki yerel ve bölgeler arası ticaret ilişkilerinde önemli bir pazar ve transit ticaret merkez olarak önemini sürdürmüş olup bunda limanın katkısı büyük olmuştur. Trabzon Limanı, Doğu Karadeniz’de oldukça sağlam bir liman olarak dikkatleri çekmektedir. Kale ile birbirine çok yakın olması da güvenlik açısından son derece önemliydi. Trabzon’da yetişen pek çok ürün, Trabzon Limanı’ndan diğer şehirlere sevk edilebiliyordu. Trabzon bir yandan kendi bölgesinde üretilen ürünleri dışarıya göndererek bölge ve ülke ekonomisine girdi sağlarken, öte yandan merkezi olması hasebiyle de ticaretin canlanmasında etkili olmuştu (Öksüz, 2006: 219-221).

“Trabzon, tarihin en erken dönemlerinden itibaren ticaret ile var olmuş ve en parlak zamanlarını ticaretin en yoğun olduğu dönemlerde yaşamıştır. Uluslararası ticaret bağlamında düşünüldüğünde özellikle XIX. Yüzyılda oldukça belirgin olarak karşımıza çıkan iktisadi ve sosyal gelişmeler,

Trabzon şehri örneğinde uluslararası ticaretin Karadeniz liman kentleri için ne derece etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır” (Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 1).

“18. yy.ın sonlarında 1774 Küçük kaynarca Antlaşması ve 1783’te Kırım’ın Rusya’nın eline geçmesi ile Karadeniz’in yabancılara yasaklanmış “kapalı deniz” statüsü sona ermiştir. Osmanlı, Rusya’nın Karadeniz’de artan statüsünü bozmak amacıyla Karadeniz ticaretini bütün yabancı devletlere açmıştır.” (Akgün, 2000: 6 aktaran Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 8)

19. yüzyıl, Karadeniz’de Trabzon limanının yükselişe geçtiği dönemdir. Bu yükselişin en önemli nedeni Avrupa ve Doğu arasında süren ticarete transit geçiş merkezi olmasıdır. Ayrıca 19.yy. da İngiltere ve Rusya arasında kızışan rekabette, İngilizleri ve müttefiklerini Trabzon limanını kullanma konusunda teşvik etmiştir. İngiltere, Avrupa Transit yolunu Rusya’dan kendi kontrolündeki pazar ülkesi olan Osmanlıya kaydırmaya çalışmıştır (Kaleli, 2003: 24 aktaran Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 12).

Karadeniz’in önce Rusya ve daha sonra diğer Avrupalı devletlerin ticaretine açılması özellikle İngiltere ve Rusya arasında yeni bir rekabet dönemini başlatmış oluyordu. Bu rekabetten en çok istifade edecek olan yerlerden birisi de Trabzon’du. Tarih boyunca kullanıldığını belirttiğimiz Trabzon-Erzurum güzergâhının başlangıç noktasını tekil eden Trabzon’un ticari önemini arttıran en önemli gelişme özellikle İngilizlerin ticari çıkarları olmuştur. Burada İngilizlerin sadece mallarını İran pazarına sokmaları için daha kısa bir yol aramaları değil aynı zamanda İran ipeğini daha ucuz maliyetle elde etmeleri için yeni bir rota aramaları etkili olmuştur. Bunun yanında Karadeniz’de buharlı gemi seferlerinin yapılmaya başlanması da ticaretin gelişimini hızlandırmıştır (Yılmaz, 2009: 371).

Buharlı gemilerin kullanılmaya başlanması önemli bir etki yaparak hem ticaret hem de yolcu taşımacılığı kapasitesini arttırmıştır. Buharlı gemiler sayesinde Trabzon limanı İstanbul ve İzmir gibi büyük limanlardan sonra gelen ara liman işlevinden kurtulup, Avrupa ile doğrudan seferlerin başladığı büyük bir liman haline gelmiştir. Aynı derecede önemli etki yapan bir diğer etkende 1838’de İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret anlaşması olmuştur (Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 12).

“Cumhuriyet’in ilk yılları siyasi bağımsızlığın ekonomik kalkınma ile perçinlenmeye çalışıldığı yıllardır. Trabzon limanı da bu kalkınma çabaları içerisinde belli bir ivme kazanmıştır... II. Dünya Savaşı yıllarında Trabzon limanı yük elleçlemelerinde önemli bir düşüş gözlenmektedir. Bunun nedeni Avrupa’dan İran’a olan ticari faaliyetlerin savaş nedeniyle durmasıdır. Bu şekilde savaş boyunca Doğuya açılan Trabzon transit yolu kapanmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Trabzon limanının yükü yapılan liman inşaatı için gereken malzemelerden ve Toprak Mahsulleri Ofisinin İç Anadolu’dan getirerek Trabzon’da yüklediği hububattan oluşmaktadır.” (Çakıroğlu, 1964: 31 aktaran Tütüncü Esmer ve Ateş,2012: 14)

Diğer yandan, Trabzon ticaretinin temel zayıflığı, transit ticarete olan bağımlılığıydı. Buna rağmen 1880'lerin ortasından itibaren İran transit ticareti mutlak değerlerle düştüğü halde, Trabzon toplam ticaret hacmini korumuştur. Bunu giderek Anadolu için ithalat ve Anadolu'dan ihracat yapmak suretiyle başardı. Anadolu'dan ihracatını en çok Osmanlı topraklarına ve Almanya-Avusturya'ya, Anadolu için ithalatını yine en çok Osmanlı topraklarından ve Almanya-Avusturya'dan artırdı. Trabzon'un uzun vadede etkili olacak önemli bir zayıflığı daha vardı. Bu da, Trabzon limanının ihracattan çok ithalat limanı oluşuydu (Bakırezer ve Demirer, 2010: 31).

Trabzon limanı transit faaliyetleri, 1874 yılında faaliyetlerine başlayan Trabzon Ticaret Odası'ndan bir heyetin transit yolun durumu hakkında konuşmak üzere 1975 yılı Mayıs'ında İran'ı ziyaret etmesi ile yeniden canlanma sürecine girmiştir. Tebriz ve Trabzon'da sürdürülen temaslar sonucunda transit yolun işletilmesi konusunda iki taraf fikir birliğine varmıştır. Yapılan bu temaslar sonucunda batılı nakliyeciler ve ithalatçı firmalar Trabzon yolunun avantajlarını daha iyi görme fırsatı bulmuştur. Nitekim İran'a büyük miktarda buğday satan Romanya, nakliyesini Trabzon limanı yoluyla gerçekleştirmiştir. Daha sonra ABD'den ihraç ettiği buğdayı Trabzon üzerinden İran'a sevk ettirmiştir. Daha sonra petrol üreticisi ülke olarak İran'ın zenginleşmesi ile çeşitli yatırımlara yönelmelerinin ve gelişmiş ülkelere aldıkları tüketim mallarının hızla artması ile limandaki ticaret artmıştır (Bekdemir ve diğerleri, 2001; 42-43 aktaran Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 16,17).

“Ticarete konu olan mallar yüzyıl boyunca pek değişmedi. 1840'larda Trabzon yerel Pazar için İngiliz pamuğu, patiska, şeker, kahve, demir, alüminyum, kağıt ithal etmekteydi; bölgesel ihracat ise İngiltere ve Fransa için şimşir ağacı kerestesi, fındık ve fasulye, İngiltere ve İstanbul için bakır, Osmanlı payitahtının tüketimi için fındık ve tuzlanmış balıktan oluşmaktaydı. 1840'ların başında tahıl üretiminde bir artış olunca İstanbul ve Trieste'ye mısır ihracatı olmuştu. 1870'lerden yüzyılın sonuna kadar, gerek Anadolu gerek İran için yapılan ithalatın başında pamuklu ve yünlü dokumalar geliyordu. Diğer ithal malların değeri kıyaslanamayacak kadar küçüktü. Bunların arasında, hem Anadolu hem İran için özellikle şeker ve çay, sadece Anadolu için özellikle demir-bakır, madeni eşya, kahve, ipek vardı. Aynı dönemde ihraç edilen İran malları arasında ipek ve koza, şal, tömbeki, halı vardı”(Bakırezer ve Demirer, 2010: 32).

Transit ticarete dayalı olsa da ticari gelişme Trabzon'a refah getirmiştir. Transit ticaretin devlet hazinesine giden vergilerinin değilse de bu ticaret için Trabzon'da ikamet eden yabancı ve özellikle İranlı tüccarın kendi ihtiyaçlarını için yaptıkları harcamaların, Trabzon ekonomisine katkısı vardı. Trabzon'da pazarlanmak üzere karaya çıkartılan malların karı ise yerel tüccarda kalıyordu. Refah dışarıdan göçü teşvik etmiş ve şehir nüfusunun büyümesine yol açmıştır. 1810'larda 15 bin kadar olan Trabzon şehir nüfusu 1830'larda 25-30 bine, 1850'lerde 70 bine ulaşmıştır. Nüfus akışı komşu vilayetlerden, kasaba ve köylerden gerçekleşmiştir (Bakırezer ve Demirer, 2010: 33).

Trabzon'da Tarım

Trabzon ilinin ekonomisi içinde tarım önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte bu tarım, kitlesel tarım değil, stratejik tarımdır. Bu ifadeden, daha çok devlet desteğine tabi tarımsal faaliyetler anlaşılmalıdır. İklim şartları sanayi bitkilerinin üretimine çok elverişlidir. Ekime elverişli alanları az olmakla beraber, ormanları, çay ve fındık bahçeleri, otlakları geniş yer kaplar. Başlıca tarım ürünleri fındık, çay, mısır, tütün ve fasulyedir. Sebzeçilik ve meyvecilik de önemli yer tutar.

Doğu Karadeniz ve Trabzon, Birinci Dünya Savaşı sonunda, Türkiye'nin bir çok yeri gibi, ama belki onlardan daha fazla oranda açlık sınırında bir ekonomiye gerilemiştir. İşgal, muhacirlik, mübadele, ticarete kapanan Sovyet sınırı ve Karadeniz'in bu ucunun dışa kapalı göl haline gelmesi bölgede kır-şehir ilişkilerini ve piyasa ekonomisini sarsmıştır. Bölgenin geçimini sağlayabilmesi için Cumhuriyet hükümetlerinin bulduğu çare, fındık ve çaydır. İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi nedeniyle kapalı ekonomi bir dönem daha sürmekle birlikte, ulusal ve uluslar arası ürün haline gelen bu iki bitki, '60'lı yıllardan itibaren artan derecede kıymet kazanmıştır.(Bakırezer ve Demirer, 2010: 111)

Türkiye çay tarımında başta gelen illerimizden birisi Trabzon'dur. Nitekim Trabzon ili, gerek çay dikili alanlar ve gerekse üretim miktarları bakımından, Rize'den sonra ikinci sırada bulunur. Trabzon'da tarıma elverişli arazinin (107417,5 hektar) % 14,7'si (15 832 hektar) çay tarımına ayrılmıştır. Türkiye çay bahçelerinin (76 631 hektar) yaklaşık % 21 (15 832 hektar) kadarı Trabzon'da bulunmaktadır. 2003 yılı Türkiye kuru çay üretiminin (155 000 ton) ise, % 17,2'sini (26660 ton) Trabzon karşılamıştır.Çay, sanayi sektörüne hammadde oluşturan tarım ürünlerinden birisidir. Trabzon'da, 8'i Çaykur'a ait olmak üzere 32 çay fabrikası bulunmaktadır. Trabzon 'un temel tarım ürünlerinden olan çay, yetiştiriciliği, sanayisi ve pazarlanması yönüyle çok sayıda insanın geçim kaynağıdır. (Doğanay, 2006: 89)

“Trabzon'da çay tarımı, öncelikle Rize'ye komşu olan, doğudaki ilçelerde başlamıştır. 1945 yıllarında Ofta başlayan çay yetiştiriciliği, daha sonra diğer ilçelere yayılmıştır.”(Tuncdilek, 1960: 18-19 aktaran Doğanay, 2006: 92)

“Günümüzde de Trabzon'da çay tarımının merkezini Of ilçesi oluşturur. Nitekim toplam çay bahçelerinin % 55'i (8 708. 2 hektar) bu ilçede bulunur. Oftan sonra çay tarımının önem kazandığı diğer ilçeler Hayrat (2 571 hektar), Sürmene (2 244. 2 hektar), Araklı (712. 7 hektar), Merkez ilçe (430. 8 hektar), Vakfikebir (358. 7 hektar) ve Dernekpazarı (288. 7 hektar) ilçeleridir. Görüldüğü üzere Trabzon'da çay tarımı daha çok doğudaki ilçelerde gelişme göstermiştir. Bunun temel nedeni

yağışın buralarda fazla olması ve çay tarımının doğudaki Rize ilinden gelmesidir.”(Doğanay, 2006: 92)

“Bilindiği üzere çay, önemli bir sanayi hammaddesidir. Çay yapraklarının toplandıktan sonra iki üç gün içerisinde işlenmesi gerekliliği, çay fabrikalarının da, Trabzon'da kurulmasına zemin hazırlamıştır... Yıllık 65 654 ton kuru çay üretim kapasitesine sahip olan bu fabrikalarda, toplam 3 648 personel istihdam edilmektedir.”(Trabzon Ekonomik Raporu, 2003: 76 aktaran Doğanay, 2006: 92,93)

Tarım sektöründe çok kapasiteli bir üretim alanı ve ekonomik önemi giderek artmış bir faaliyet meyveciliktir. Türkiye, meyvecilik açısından zengin ülkelerden birisidir. Yetiştirilen çok çeşitli meyvelerden birisini geleneksel ihraç ürünlerimizden olan, fındık oluşturur. Türkiye, fındık bahçeleri ve fındık üretimi bakımından rakipsiz birinci durumdadır. (Doğanay, 2005: 235)

Dünya fındık dikim alanlarının (690 240 ha) % 79.4 (548 000 ha) kadarı Türkiye’de bulunmaktadır. Yine 2001 yılı itibariyle, Dünya toplam fındık üretiminin (873 052 ton) % 72.2’sini (630 000 ton) Türkiye sağlamıştır. Dolayısıyla Türkiye, Dünya fındık tarımında birinci sırada bulunmaktadır. Önemli bir ihraç ürünü olan fındık, çok sayıda ailenin de geçim kaynağı durumundadır. (Doğanay, 2005: 236)

Trabzon, Türkiye fındık tarımında başta gelen illerimizden birisidir. Karadeniz’e kıyısı bulunan ilçelerde yoğunlaşan fındık bahçelerinin toplam alanı yaklaşık 50 bin hektar kadardır. Bu değer Türkiye fındık dikili alanların (548 000 ha) % 9.1’ini oluşturur. 2001 yılında Türkiye fındık üretiminin (630 000 ton) yaklaşık % 10.3’ünü (64 893 ton) Trabzon ili sağlamıştır. (Doğanay, 2005: 233)

“Fındık ve çay üretiminin, mısır üretiminden farklı olmayan yönü, gene kadın emeğiyle sürdürülmekte oluşudur. Farklı olan yönü ise, yıllık bitkiler olmamaları ve kapalı ekonomiyi besleyecek gıda ürünleri değil salt piyasa ürünleri olmalarıdır... Kadınların yükünü azaltmak üzere fındık geliriyle sağlanan nakit, hane üretimini en aza indirmeyi hedefler.” (Bakırezer ve Demirer, 2010: 111-112)

Mısır yakın zamanlara kadar Trabzon’un en önemli tarımsal ürünleri arasında yer almaktaydı ve yöre halkının temel besin maddelerinden biridir. 1850-1851 yıllarında yöreyi gezen İngiliz gezgin F. Wallpole göre bölge halkının temel besin kaynağı ve ekmeğin temel hammaddesi mısırdı. Bu ürün ekmek yapımında kullanılıyordu fakat tüketim için yeterli üretim yapılmamaktaydı. Kaynaklar, Osmanlı Devleti’nde üretilen Mısır’ın 18.yy da Balkan

eyaletlerinde ziraatın yapılmaya başlanmasıyla birlikte ticari ürün halini aldığını belirtir. Mısır Trabzon'da eş zamanlı bir şekilde pazara çıkmış ve ticari bir meta halini almıştır. Buğday, arpa, yulaf, çavdar gibi diğer zahirenin aksine mısır Karadeniz iklimine uygun bir bitkidir.(Karaçavuş, 2010: 59,60)

Trabzon kırsalı için mısırın taşıdığı önemi kapalı ekonomi çerçevesinde bilebiliyoruz, ancak Amerikalı bir bitki olan mısır üretiminin ne zamandan itibaren mısır kültürü yaratacak kadar yaygınlaştığını saptamak zordur... Trabzon'da tarımın geçirdiği dönüşümleri, üretim teknikleri ve açısından değil, pazarlanabilir ürünlerin farklılaşması ve ölçeği üstünden saptamak gerekmektedir. Bu nedenle mısır ve Cumhuriyet döneminde fındık üretiminin belirleyiciliğinden söz edilebilir ve bu ürünlerin üretim ve pazarlama tekniklerini, koşullarını çözümlenmek gerekmektedir.(Bakırezer ve Demirer, 2010: 106)

Karadeniz bölgesinin bilhassa kıyı kesiminde mısır buğdayın yerini tutar. Doğuda, Trabzon, Rize gibi vilayetlerde, fındık ve çay plantasyonları bir tarafa bırakılacak olursa, mısır tek tarımsal ürün konumundadır. Karadeniz bölgesinde, bilhassa doğuda ve kıyıda mısır toplam tarıma ayrılan yerin çok büyük bir kısmını işgal eder (Rize'de %94, Trabzon'da %91, Giresun'da %54, Ordu'da %77). Samsun ve Sinop gibi İç Anadolu ile irtibatı daha kolay illerle, bölgenin kıyıda içeride kalmış kısımlarında bu oran daha düşük veya çok küçüktür (Samsun %40, Zonguldak %34, Sinop %16, Tokat %2,6). Görüldüğü gibi Doğu Karadeniz kıyılarında mısır tarımı gerçekten rakipsiz bir önem taşımaktadır (Öngör, 1956: 66,67).

Mısırın yaygınlaşmasında iklime ve coğrafyaya uygunluğunun etkisi büyüktür. Mısır tarımının önemli bir etkisi ise, salt kadın emeğiyle gerçekleştirilebilecek bir üretim olarak, erkekleri tarımsal üretimden koparması, dolayısıyla onlar için başta ticaret olmak üzere, zanaatkarlık, gurbetçilik veya salt "erkeklik" yolunu açmış olmasıdır (Bakırezer ve Demirer, 2010:106).

Trabzon'da Sanayi

Sanayi 18. yüzyılın ikinci yarısından önce İngiltere'de, sonra Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'de gelişmiştir. Sanayinin gelişmesiyle el emeğinin yerini seri üretim yapan makineler almış ve kısa zamanda kitlesel mal üretimi mümkün hale gelmiş, bu da beraberinde ticaretin ve refahın yükselmesini getirmiştir.

18. yüzyılda Trabzon'da modern anlamda bir sanayi söz konusu olmayıp, birkaç dalda üretim gerçekleşmekteydi. İlk olarak tekstil sanayi denince Trabzon'da akla ilk olarak keten bezi imalatı gelmekteydi. Trabzon'da üretimi yapılan keten bezi başta İstanbul olmak üzere

şehir dışına ihraç edilmekteydi. Çoğunlukla gömlek yapımında kullanılan Trabzon bezleri çok meşhurdu. Trabzon keten bezi üretiminde 18. yüzyılda önemli bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda dokumacılık bir bakıma pilot sanayi olarak değerlendiriliyordu. Çünkü dokuma ürünleri en uzak pazarlara kadar ulaştığı ipek, pamuk, yün ticareti tüccarlar için çok önemliydi (Öksüz, 2006: 245,246).

Hayvancılığa bağlı olarak gelişen deri sanayi, hayvancılığın çok yaygın olmadığı Trabzon'da 15. Ve 16. Yüzyıllardan itibaren sınırlı da olsa, gelişme imkanı bulmuştur. Trabzon'da deri sanayi, Tabakhane Mahallesi'nden geçen küçük çayın çevresinde gerçekleşmiştir (Öksüz, 2006: 247).

Trabzon'da zikredilmesi gereken bir başka sanayi ürünü boyadır ve boyacılığın bir sanayi haline gelmesinin temel sebebi, boyanın yaygın olan gemi yapımında kullanılmasıdır. Boyahaneye bağlı olarak zift üretiminin 15. ve 16. yüzyıldan itibaren önemli bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır (Öksüz, 2006: 248).

Trabzon'un önemli sanayi kollarından birisini de mum imalat sanayisi teşkil eder. Sancak dahilinden veya dışarıdan Trabzon'a gelen balmumu, şem'hanede (mumhane) işlenip mum haline getirilirdi. Trabzon Mumhanesi adını, Aşağı Hisar'ın doğusunda bulunan Mumhane'den almıştı. Trabzon'da balmumu bu kapının dışından başka bir yerde işlenemezdi... Elde edilen mumun bir kısmı şehrin ve sancağın mum ihtiyacı için mum dükkanlarında satılırken diğer kısmı da ihraç ediliyordu. Ayrıca sadece işlenmiş mum değil aynı zamanda işlenmemiş mum da ihraç edilirdi. Ülke genelinde balmumunun tedarik edildiği yerlerden biri Trabzon idi ve balmumu, fenerlerin içinde yakılarak gemilerin aydınlatılmasında ve savaş malzemelerinin üretiminde kullanılıyordu. (Öksüz, 2006: 248-249).

Ülkemizde balık unu ve balık yağı üreten tesisler Karadeniz bölgesinde yer alır. Bu fabrikaların en önemlisi Et ve Balık Kurumuna bağlı çalışan Trabzon'daki fabrikadır. Ayrıca Karadeniz kıyılarında Trabzon'da Karadeniz Su Ürünleri Sanayi, Rize'de Karadeniz Balık Sanayi tesisleri bulunur.(Ertin, 1998: 172)

Ülkemizde çay tarımı ve çay sanayi hızlı bir gelişme göstermiştir. Yıllık ortalama 130-140 bin ton kuru çay üreten Türkiye' de bu sanayi kolu, Doğu Karadeniz bölümü kıyı şeridinde toplanmıştır. Fabrikaların büyük çoğunluğu Rize ilindedir. Gerçekten de 156 adet

fabrikanın 42 adedi Rize'de yer almaktadır. Diğer fabrikalar ise Artvin, Trabzon, Giresun illerinde bulunur.(Ertin, 1998: 172)

Trabzon'da 18.yüzyılın ikinci yarısında modern anlamda sanayiden bahsetmek mümkün olmamakla beraber deri, mum, boya, tekstil, gemi ve endüstri tarım ürünlerine bağlı sanayi kollarında dikkat çekici bir aktivitenin olduğu söylenebilir (Öksüz, 2006: 251).

“19.yüzyılda Trabzon'da imalat geleneksel ilişkiler çerçevesinde yapılıyordu. Yüzyılın ikinci yarısında geleneksel zanaat üretimi dönemin koşulları içinde iyi durumdaydı. Demircilik görece ileri düzeydeydi: Avrupa'dan getirilen soba ve kasaların benzerleri ancak Trabzon'da yapılabiliyordu. Yörede kuyumculuk ve marangozluk da gelişmişti. 20.yüzyıl başlarında ise bakırcılık özellikle gelişmişti. Hatta 1911'de Avrupa ülkelerinden ithal edilen maden miktarları arasında bakır önemli bir yer tutuyordu” (Bakırezer ve Demirer, 2010: 61).

Türkiye'de ilk hidroelektrik santrali, 1902 yılında Tarsus çayı üzerinde kurulmuştur. Bunu, 1929 yılında hizmete giren, Visera santrali olarak da adlandırılan Trabzon'un Işıklar köyü santrali ile 1940 yılında elektrik üretilmeye başlanan Konya-İvriz santrali izlemiştir (Akpınar, 2005: 7). Dolayısıyla Trabzon'da kurulan hidro elektrik santrali, Türkiye'nin ilk elektrik üreten su santrallerinden birisi konumundadır.

Ülkemizde küçük hidroelektrik santraller, hidroelektrik enerji üretiminde önemli bir potansiyele sahiptir. Eğimin yüksekliği ve yüzey altı tabakasının geçirimsiz veya yarı geçirimli olması sebebiyle yağın yağmurun önemli bir kısmı yüzeysel akışa geçmektedir. Bu nedenle Doğu Karadeniz Havzası oldukça eğimli ve sık bir akarsu yatağına sahiptir. Karadeniz bölgesinde iller bazında santral sayıları açısından değerlendirildiğinde; Trabzon'da 84, Giresun'da toplam 53, Rize'de 48, Gümüşhane'de 14 ve Artvin'de ise 14 adet Hidroelektrik Santral Projesi bulunduğu görülmektedir. Tüm havzada toplam 213 adet santral projesi mevcuttur. En büyük kurulu güç ve üretilebilecek enerji miktarı, sırasıyla Giresun, Rize ve Trabzon illerinde bulunmaktadır (Sağlam ve Ülke: 453).

Araştırmanın Konusu

Ekonomi, bireysel ihtiyaçların toplumsal düzeyde üretimi, dağıtımını ve tüketimini konu edinen sosyal ve bilimsel bir alandır. Ekonominin Türkçe'deki daha eski adı iktisattır ve bir yönüyle, aşırı harcamalardan sakınma tutum ve davranışı olarak da tanımlanabilir. Ekonominin, insan ve toplumla iç içe bir faaliyet olması nedeniyle sosyoloji ile arasındaki yakın ilişki de açıktır.

Bu araştırmanın konusu; Trabzon insanının dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algısıdır. Eğitim durumu, yaş, cinsiyet, meslek gibi belirleyenlerden yola çıkılarak, temelde Trabzon insanının gündelik hayatında ve genel olarak hayata yaklaşımında ekonomik algısının ne olduğu ve ne şekilde tezahür ettiği konusu üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın Hipotezi

Trabzon İnsanının Dünya, Dünyalık ve Ekonomik Kazanç Algısı üzerine yapılan araştırmada Trabzon ekonomisi denince akla gelen konular dikkate alınmıştır. Bu bağlamda Trabzon'da tarım, ticaret ve sanayi gibi konulara değinilmiştir. Bu konulardan hareketle araştırmanın hipotezi oluşturulmuş, bireylerin dünya, ekonomi ve para algısını ortaya çıkaracak biçimde bir takım anket soruları geliştirilmiştir. Anket soruları bu hipotezi destekleyici veya çürütücü nitelikte veriler ortaya koyma amacını gütmektedir. Araştırmanın ana hipotezi, Trabzon insanının varlıklı ve zengin olmayı seven, bu amaca ulaşmak için kendine özgü araçlar ve zaman içerisinde toplumsal eğilimler geliştirmiş bir sosyalite olduğu iddiasına dayanmaktadır. Araştırmanın alt hipotezleri, Trabzon insanının paraya ve para kazanmaya büyük önem atfettiği, gösterişli bir hayat sürmeye eğilimli olduğu, bütün bunların bir sonucu olarak bireysel düzeyde pratik olarak yararını kendine özgü tarzda önemseyen fertlerden müteşekkil bir toplum olduğu şeklindedir. Söz konusu ana ve alt hipotezleri test etmeye yönelik sorular geliştirilmiş ve analiz edilmiştir.

Araştırmanın Amacı, Önemi, Evreni ve Örneklemi

Bu araştırma, Trabzon insanının dünya ve dünyalığa, daha bilimsel bir tabirle, ekonomik hayata hangi yönden ve nasıl baktıklarını belirlemeyi amaçlamıştır.

Trabzon insanının sosyolojik analizinin gerçekleştirilmesinde ekonomi konusu yüksek derecede önem arz etmektedir. Aynı zamanda araştırma, bu konuda yapılan sosyolojik çalışmalara ve literatüre katkısı açısından, daha önce uygulamalı olarak çalışılmamış bir konu olması bakımından da önemlidir.

Araştırmanın evrenini Trabzonlu olup, Trabzon'da yaşamına devam etmekte olan insanlar oluşturmaktadır. Bu evreni oluşturan bireylerin 18 yaşından büyük ve öğrenci olmayan kadın ve erkeklerden oluşan kümeyi temsil edebilecek 100 kadın ve erkek çalışmanın örneklemini teşkil etmiştir.

Araştırmanın Veri Toplama ve Değerlendirme Tekniği

Araştırmada verilerin toplanma sürecinde nicel yöntem kullanılmıştır. Nicel teknik kapsamında hazırlanan anket soruları kapalı ve/veya kısa cevaplı açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Anket kapsamında, bireylerin demografik bilgilerine yönelik (cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim durumu, meslek, gelir durumu, mülk durumu gibi) temel bir kısım sorular yöneltilmiştir. Demografik bilgilerin akabinde bireylerin para, para kazanma, para biriktirme, parayı değerlendirme, mal edinme, dünya, dünyalık algısını ortaya çıkarmaya yönelik likert ölçekle hazırlanmış sorular sorulmuştur.

Araştırma verilerinin toplanması sürecinde Trabzonlu olan ve Trabzon’da yaşayan 100 kişi ile anket çalışması yürütülmüştür. Anketler, Trabzon’un merkezinde ve ilçelerinde yaşayan, 18 yaş ve üzeri öğrenci olmayan bireylere uygulanmıştır. Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS ortamında değerlendirilmiştir. Açık uçlu sorular, manuel olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Bulguları ve Verilerin Analizi

Nicel araştırma, olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür. Dolayısıyla nicel araştırmalarda sonuçlar sayısal verilere ve istatistiki analizlere dayanmaktadır.

Anket çalışmasında yer alan bireylerin %46’sını kadınlar, %54’ünü erkekler oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın verileri, 46 kadın ve 54 erkek ile yapılan anketlere dayanmaktadır. Trabzon’da ekonomik ilişkileri kadınlardan çok erkeklerin düzenlediği düşünülürse, erkek katılımcının fazla olması sosyal gerçekliğe uygun bir durumdur.

Anket çalışmasında yer alan bireylerin %37’si 18-30 yaş aralığında, %36’sı 31-40 yaş aralığında, %16’sı 41-50 yaş aralığında, %9’u 51-60 yaş aralığında, %1 i de 61-70 yaş aralığında yer almaktadır. %1 katılımcı bu konuda eksik bilgi vermiştir. Araştırmada 18-30 ve 31-40 yaş aralığının sırasıyla en yüksek oran olduğu görülmektedir. Ekonomik açıdan bireyin en aktif olduğu yaşlar olması bakımından bu durum da, araştırmanın hedeflerine uygundur.

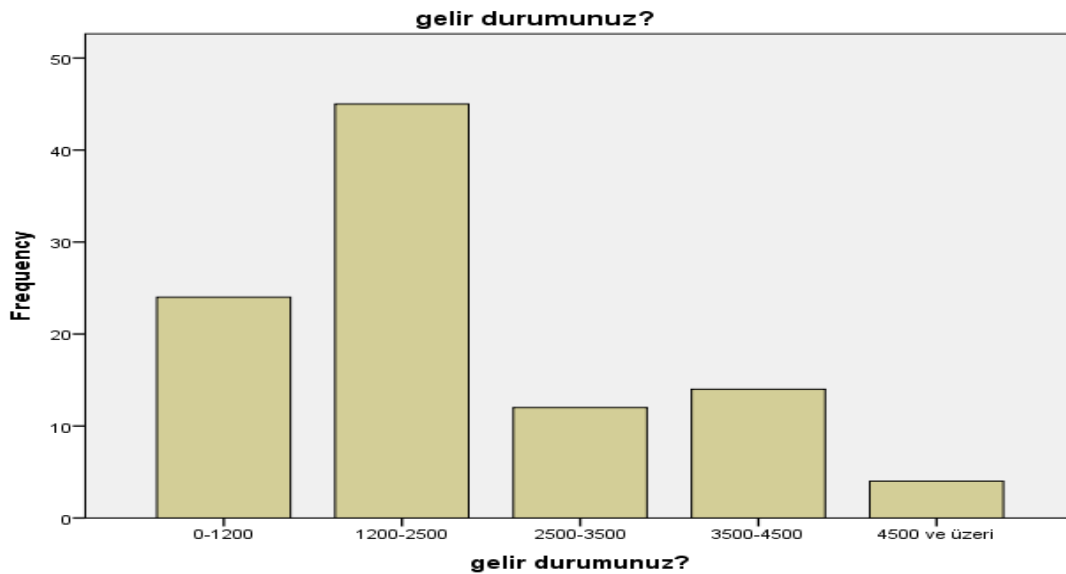
Anket çalışmasında yer alan bireylerin %31’i bekar, %63’ü evli, % 6’sı diğer kategorisinde yer almaktadır. ‘Diğer’ kategorisinde, boşanmış ve dul bireyler yer almaktadır. Araştırmanın medeni hal dağılımında evli olanların yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Ekonominin Türkiye’de ve özelde Trabzon’da hala aile çerçevesinde örgülediği düşünülünce, katılımcıların çoğunun evli olması isabetli bir durum olarak görülmelidir.

Anket çalışmasında yer alan bireylerin % 3’ü okuryazar, %14’ü ilkokul, %10’u ortaokul, %35’i lise, % 6’sı yüksekokul ve %31’i üniversite kategorilerindedirler. %1’i eksik bilgi vermiştir. Araştırmanın eğitim durumu dağılımında lise mezunu bireylerin daha fazla olduğu görülmektedir. İkinci sırada üniversite mezunu bireyler yer almaktadır. Katılımcıların eğitim düzeyi de kabaca Trabzonun genel eğitim düzeyine uygun tezahür etmiştir.

Ankete katılan bireylerin % 13’ü memur, %17’si küçük esnaf, %4’ü emekli, %7’si işletmeci, %12’si ev hanımı, %14’ü işçi, %28,3’ü özel sektör ve %4’ü serbest meslek çalışanı kategorisindedir. %1’i eksik bilgi olarak sisteme geçmiştir. Araştırmanın meslek bazı dağılımında özel sektörün oranının yüksek olduğu görülmektedir. Meslek dağılımının Trabzon insanının genel meslek dağılımına yakın tezahür ettiği görülmektedir.

Grafik 1: Araştırmaya katılan bireylerin gelir dağılımı:

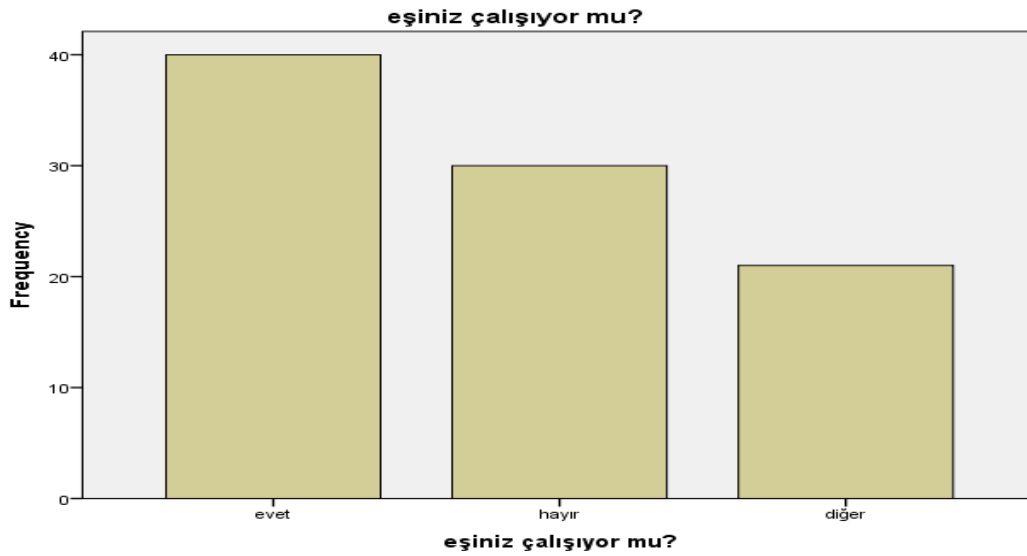

Ankete katılan bireylerin %24’ü 0-1200, %45’i 1200-2500, %12’si 2500-3500, %14’ü 3500-4500 ve %4’ü 4500 ve üzeri kategorisindedir. %1’i eksik bilgi vermiştir. Araştırmanın gelir durumu dağılımında geliri 1200-2500 aralığında olan bireylerin yüksek olduğu, 0-2500 TL aralığındaki grubun ise, yüzde 69’luk bir orana kavuştuğu görülmektedir.

Grafik 7: Araştırmaya katılan bireylerin mülk durumu bazında dağılımı

Ankete katılan bireylerin %21’i sadece ev, %7’si sadece araba, %4’ünün ise sadece arsa sahibi olduğu; %11’i ev ve araba, %11’i ev, araba ve arsa sahibi olduklarını anlaşılrken; % 45 gibi büyük bir dilimin hiç bir şeye sahip olmadığı görülmüştür. Yine katılımcıların %1’i eksik bilgi vermiştir. Araştırmanın mülk durumu dağılımında ‘yok’ seçeneğini işaretleyen bireylerin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Grafik 2: Araştırmaya katılan bireylerin eşlerinin çalışma durumları dağılımı:

Ankete katılan bireylerin ‘eşiniz çalışıyor mu?’ sorusuna %40’ı evet, %30’u hayır ve %21’i diğer seçeneğini işaretleyerek cevaplarını belirtmişlerdir. % 9’u soruyu cevapsız bırakmayı tercih etmiştir. ‘Evet’ seçeneğini işaretleyen bireylerin oranının fazla olduğu görülmektedir.

Ankete katılan bireylerin, %49’u eşinin çalışmasını isteyeceği yönünde “evet” cevabı verirken; %22’si hayır ve %19’u diğer seçeneğini işaretlemiştir. %10’u soruyu cevapsız bırakmayı tercih etmiştir. ‘Evet’ seçeneğini işaretleyen bireylerin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir.

Ankete katılan bireylerin %13’ü çocuğunun çalıştığını belirtmek üzere evet cevabı verirken; %53’ü hayır cevabı vermiş, %24’ü diğer kategorisini işaretlemiştir. Benzer bir şekilde %10’u soruyu cevapsız bırakmıştır. Çocuğunuz çalışıyor mu? sorusunun ‘Hayır’ seçeneğini işaretleyen bireylerinin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu değerlerin, özellikle sanayi şehri olmayan bir bölge için ve genel olarak Türk aile yaklaşımına uygun sonuçlar olduğu açıktır.

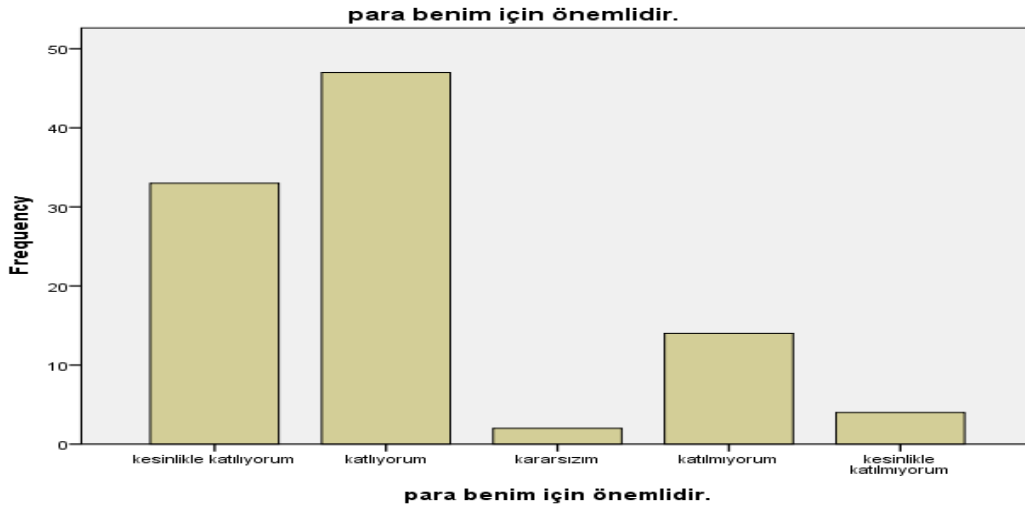
Ankete katılan bireylerin %49'u evet, %20'si hayır, %19'u diğer kategorisinde yer almaktadır. %12'si soruyu boş bırakarak eksik bilgi vermiştir. 'Çocuğunuzun çalışmasını ister misiniz?' sorusuna 'evet' cevabını veren bireylerin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu soruda olgu ile arzu arasında büyük bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar güncel ekonomik gerçekler gereği insanlar çocuklarının çalışmasını istese de, sosyal yapı zorunlulukları ve geleneklerin aşamadığı ve yüzde 49'luk olumlu bakışa rağmen bunun ancak %13'ünün çalıştığı görülmektedir. Burada sosyal yapı özellikleri ve kültürün yanısıra, çiraklık ve iş alanı imkanlarının kısıtlı olması da hesaba katılabilir.

Ankete katılan bireylerin %49'u kazandığı paranın kendisi için yeterli olduğunu beyan etmek üzere "evet" seçeneğini, %46'sı hayır, %4'ü diğer seçeneğini işaretlemiştir. Bireylerin %1'i eksik bilgi vermiştir. 'Kazandığınız para sizin için yeterli mi?' sorusuna 'evet' cevabını veren bireylerin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu soruda, katılımcıların önemli bir oranının kanaatkar bir tavır sergilediği ortaya çıkmıştır. Bu tavrın ne kadar gerçekçi ve içtenlikli bir tavır olduğu diğer sorular eşliğinde daha iyi anlaşılacaktır.

Ankete katılan bireylerin %37'si iş değiştirmeyi düşündüğünü, %59'u ise düşünmediğini belirtmiş, %3'ü diğer seçeneğini işaretlemiştir. Bireylerin %1'i eksik bilgi vermiştir. 'İş değiştirmeyi düşündünüz mü?' sorusuna 'hayır' cevabını verenlerin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir. Ataerkilliğin, muhafazakarlığın bir yansıması olarak görülebilecek bu sonuç, dönemsel iş imkanları ve fırsatları ile de ilişkilendirilebilir.

Ankete katılan bireylerin %12'si meslek kursuna gittiğini belirtirken; % 88'i de gitmediği cevabını vermiştir. 'Meslek kursuna gidiyor musunuz?' sorusuna 'hayır' cevabını verenlerin oldukça yüksek olması, hayatı her hangi bir meslek etrafında sürdürme iradesinin yetersizliğiyle ilişkilendirilebilir. Bunun da arka planında, ataerkillik, muhafazakarlık, yetersiz eğitim düzeyini ve hayata gündelik olaylar penceresinden bakıp, pragmatik düşünmek, uzun vadeli hareket etmeyi bulmak mümkün olabilir.

Grafik 3: Araştırmaya katılan bireylerin ‘Para benim için önemlidir’ önermesine katılma durumu.

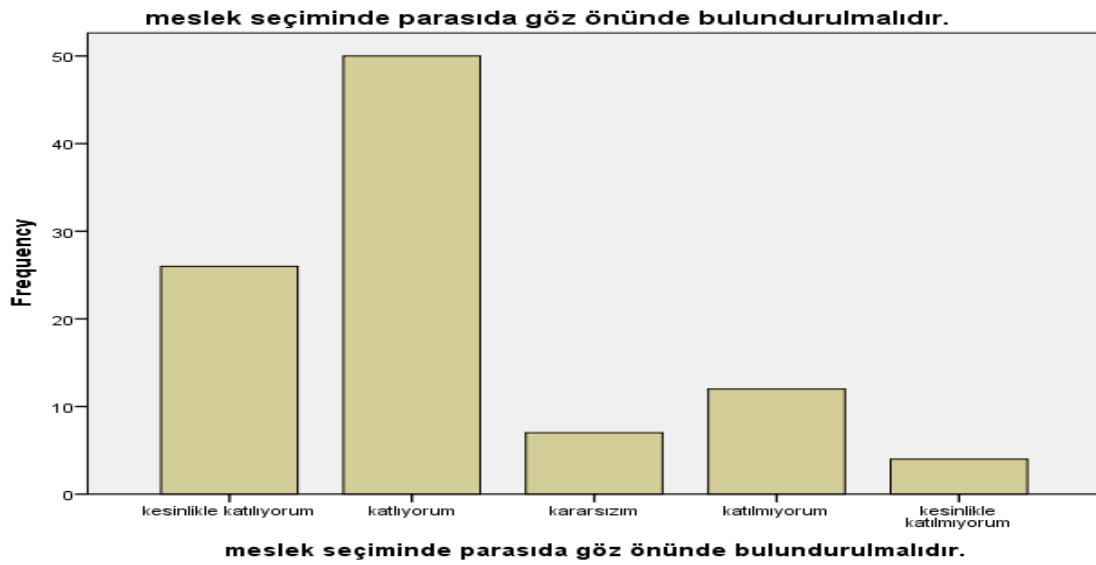

Ankete katılan bireylerin %33’ü paranın kendileri için kesinlikle önemli olduğunu, yüzde % 47’si ise önemli olduğunu beyan etmiştir. Buna karşın katılımcıların %14’ü katılmıyorum ve % 4’ü kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplamıştır. Kararsızlar ise sadece % 2 olarak tezahür etmiştir. Paranın kendileri için önemli olduğunu beyan edenlerin % 80’i bulunması son derece kayda değerdir. Bu konu üzerine sonsuz yorum yapılabilir. Elbette para herkes için önemlidir, fakat bu önem çok da ifade edilmeyi gerektirecek bir önem değildir. Özellikle bizim kültürümüzde bunun açıkça ifade edilmesi çok da iyi bir davranış olarak karşılanmaz. İnsanlar parayı önemsiz görseler de, para kazanmak için ellerinden geleni yaparlar. Oysa Trabzon insanının yüzde 80 gibi yüksek bir bölümü, bu mahrem, gizli veya sırlı ihtiyacı açıkça ifade etmekten çekinmemişlerdir. Bu durum çalışmanın en başta ortaya koyduğu hipotezlerle birebir uyumlu olduğu açıktır. Diğer yandan, bu cevap çalışmanın bir kısım önermelerine verilen cevaplarla da tutarsızlık gösterir. Tam da bu sebeple çalışmanın hipotezleriyle uyumlu bir konuma gelir. Mesela meslek kursuna gidenlerin oranının son derece düşük olması ama bu insanların kahir ekseriyetinin parayı açıkça önemsedğini beyan etmesi, onların hayatı kısa yoldan iyileştirmeye çalıştığının ve yaşama son derece pratik bir perspektiften baktıklarının çok açık bir işareti durumundadır.

“Para olmadan saadet olmaz” önermesine, ankete katılan bireylerin %16’sı kesinlikle katılıyorum, %37’si katılıyorum, %8’i kararsızım, %30’u katılmıyorum ve %9’u kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Önermeye olumlu bakanların oranının yüzde 50’den fazla olması kayda değerdir.

“Fakirlik ateşten gömlektir” önermesi karşısında, ankete katılan bireylerin %17’si kesinlikle katılıyorum, %38’i katılıyorum, %13’ü kararsızım, %24’ü katılmıyorum ve %7’si kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %1’i eksik bilgi vermiştir. Önermeye olumlu bakanların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum kültürümüzdeki “bir lokma aşım, ağrısız başım” türü kanaati ön plana çıkaran eğilimlerin toplumumuzda artık geçerli olmadığını göstermektedir.

Grafik 4: Araştırmaya katılan bireylerin “Meslek seçiminde parası da göz önünde bulundurulmalıdır” önermesine katılma durumu.

Ankete katılan bireylerin %26’sı kesinlikle katılıyorum, %50’si katılıyorum, %7’si kararsızım, %12’si katılmıyorum ve %4’ü kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %1’i eksik bilgi vermiştir. Önermeye olumlu cevap verenlerin toplam oranı yüzde 76’ya tekabül etmektedir ki, bu rakam daha önceki “Para benim için önemlidir” önermesindeki yüzde 80’lik orana güçlü bir işarettir. Meslek her ne kadar insanların hayatını doğrudan belirleyen bir faktör olsa da, bu faktörün seçiminde çok etraflı düşünerek karar vermek gerektiği açık olsa da, Trabzon insanı mesleğin seçiminde ücretinin yüksek olup olmamasını daha fazla önemser görünmektedir. Bu yaklaşım, çalışmanın hipotezleriyle birebir örtüşen tarzda, Trabzon insanının hayata kısa vadeli, kısa yoldan ve pratik baktığının bir işareti olarak anlaşılabilir.

“Para parayı çeker” önermesine, ankete katılan bireylerin %34’ü kesinlikle katılıyorum, %37’si katılıyorum, %11’i kararsızım, %12’si katılmıyorum ve %4’ü kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %2’si eksik bilgi vermiştir. Benzer bir şekilde bu önermeye katıldığını beyan edenlerin oranının yüzde 71’i bulması, Trabzon insanının ekonomik hayatı kazanmaya meslek açısından, uzun vadeli plalama açısından veya bir yaşam tarzı olarak değil, daha ziyade kısa vadeli ve pratik açıdan baktığının delili olarak görülebilir.

Grafik 5: Araştırmaya katılan bireylerin ‘Alın teriyle büyük paralar kazanılmaz’ önermesine katılma durumu.

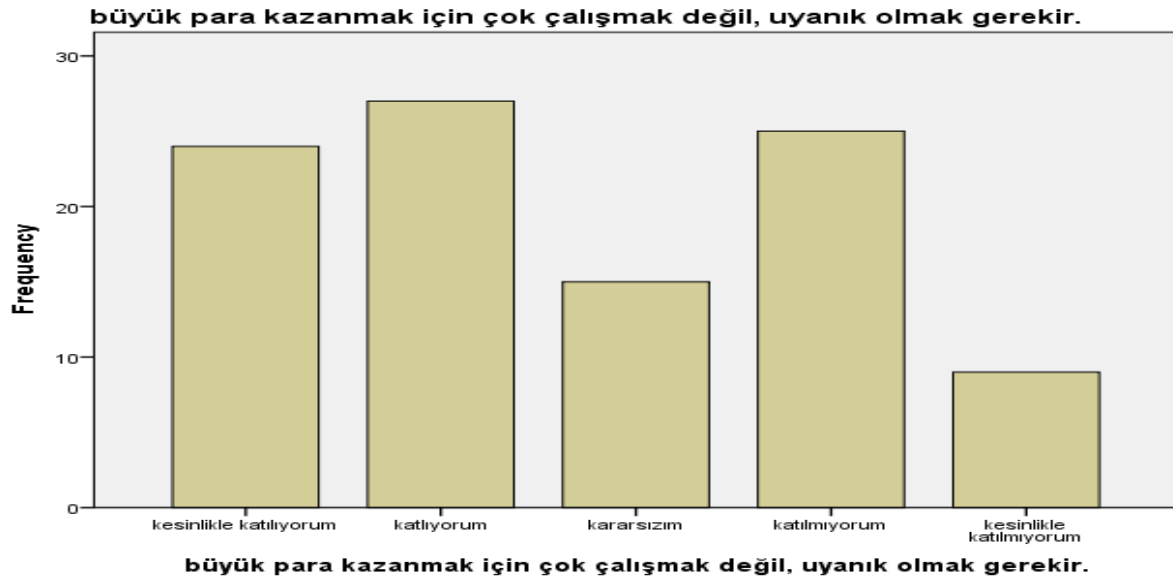

Ankete katılan bireylerin %22’si kesinlikle katılıyorum, %27’si katılıyorum, %9’u kararsızım, %24’ü katılmıyorum ve %18’i kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Böylece katılımcıların yüzde 49’u alın teriyle, bir emek ortaya koyarak büyük miktarda para kazanılamayacağına dair yargıyı onayladığı görülmüştür. Kararsızlar da orantılı olarak dağıtılsa, bu önermeye katılanların oranının yüzde 50 bandının çok üstüne çıktığı görülür. Nihayet bu bulgu, araştırmanın hipotezlerini doğrular niteliktedir. Trabzon insanı, büyük miktarda paranın alın teriyle ve çalışarak değil, ancak pratik, pragmatik, stratejik davranarak elde edebileceğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin %16’sı “Bu dünya fakir iolup şükretme yeri değil, zengin olup hayır yapma yeridir” önermesine kesinlikle katıldığını, %17’si ise katıldığını belirterek, toplamda yüzde 33’lük bir kısım açıkça önermeden yana olumlu tavır takınmıştır.

Diğer katılımcıların %33'ü kararsızım, %21'i katılmıyorum, %12'si kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların %1'i eksik bilgi sunmuştur. Bu durumda yüzde 33'lük bir olumlama karşı, yine yüzde 33'lük bir olumsuzlama söz konusudur. Ne var ki, kararsızların yüzde 33 gibi yüksek bir orana sahip olması dikkat çekicidir. Bunlar da orantılı olarak dağıtıldığında katılımcıların en az yarısının kültürümüzdeki fakirliği özendiren yaklaşımlara değil, modern kültürde ve aktif dindarlıkta yer alan zengin olup, hayır yapmayı özendiren yaklaşımlara daha yakın durduğunu göstermektedir. Nihayet bu bulgu, Trabzon insanının dindarlığı bile parayla, pulla, bolluk içerisinde yapmak istediğinin bir işareti olarak görülebilir.

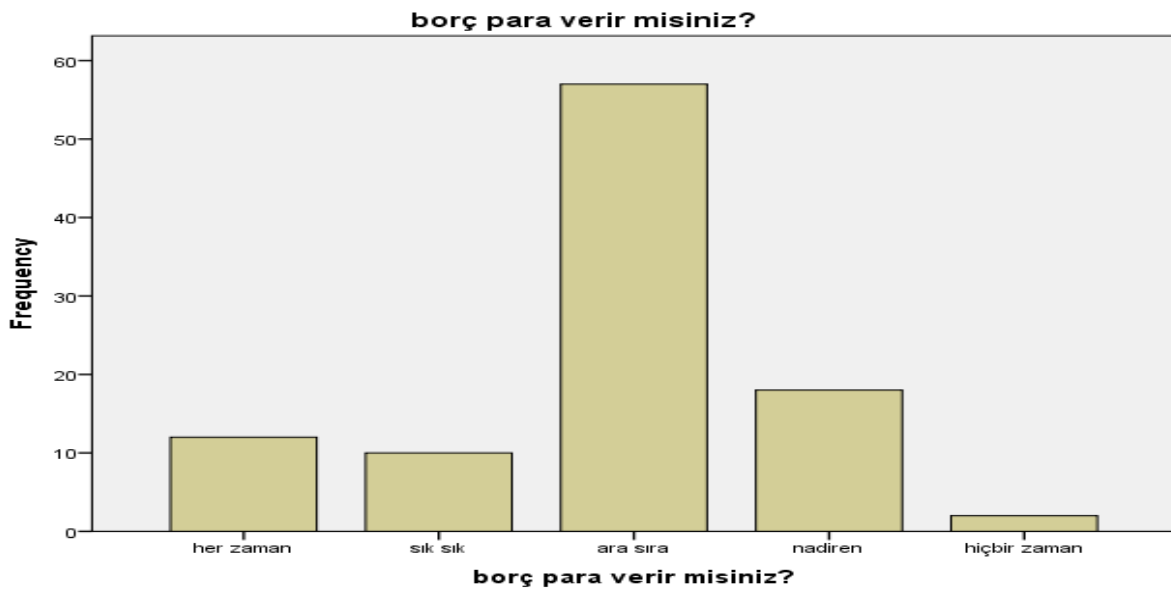
Grafik 6: Araştırmaya katılan bireylerin “Büyük para kazanmak için çok çalışmak değil, uyanık olmak gerekir” önermesine katılma durumu.

Ankete katılan bireylerin %24'ü kesinlikle katılıyorum, %27'si katılıyorum, %15'i kararsızım, %25'i katılmıyorum ve %9'u kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Böylece katılımcıların yüzde 51'inin önermeye açıkça destek verdiğini göstermektedir. Kararsızların da orantılı olarak dağıtılması durumunda büyük çoğunluğun bu önermeye olumlu yaklaştığı ve büyük miktarda para kazanmak ve tabir yerindeyse zengin olmak için çok çalışmanın değil, uyanık olmanın, yeri ve zamanı geldiğinde pratik, stratejik davranmanın insanlara çok para kazandıracığını ve zengin yapacağını belirtmektedir. Bu yaklaşım, çalışmanın hipotezlerini güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Ankete katılan bireylerin %16'sı “Kişinin kendi çıkarı ön plandadır” önermesine kesinlikle katılıyorum, %37'si katılıyorum, %11'i kararsızım, %27'si katılmıyorum ve %7'si kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %2'si eksik bilgi vermiştir. Bu dağılımla birlikte, yüzde 53'lük bir büyük bölümün önremeye destek verdiği görülmektedir. Kararsızların da dağıtılması durumunda, Trabzon'da büyük çoğunluğun kişinin kendi çıkarını ön planda tutması gerektiğini düşündüğü iddia edilebilir. Bu yargıdan yola çıkarak, Trabzon insanının, bireyci karakterin ve önce kendi çıkarını ve yararını düşünme özelliği ön planda olan bir toplumsal nitelik arzettiği ileri sürülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: elbete herkes önce kendi çıkarını önde tutar. Bu durum “para benim için önemlidir” önermesinde olduğu gibi, açıkça ifade edilmesi gerekmeyen bir realitedir. Bunun açıkça ifade edilmesi, boyutlarının genişliğini, niteliksel etkinliğini göstermesi bakımından önemlidir. Trabzon insanı, kendini seven, kendine son derece fazla güvenen, yüksek bir öz güven sahibi bireylerden müteşekkil bir toplum olarak, böyle bir önermeye de, açıkça olumlu getirmekten geri durmamaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik meselelerde de aynı ölçüde belki daha da fazla olarak etkili bir yaklaşımdır. Dolayısıyla bu veriler, araştırmanın hipotezini güçlü bir şekilde destekler mahiyettedir.

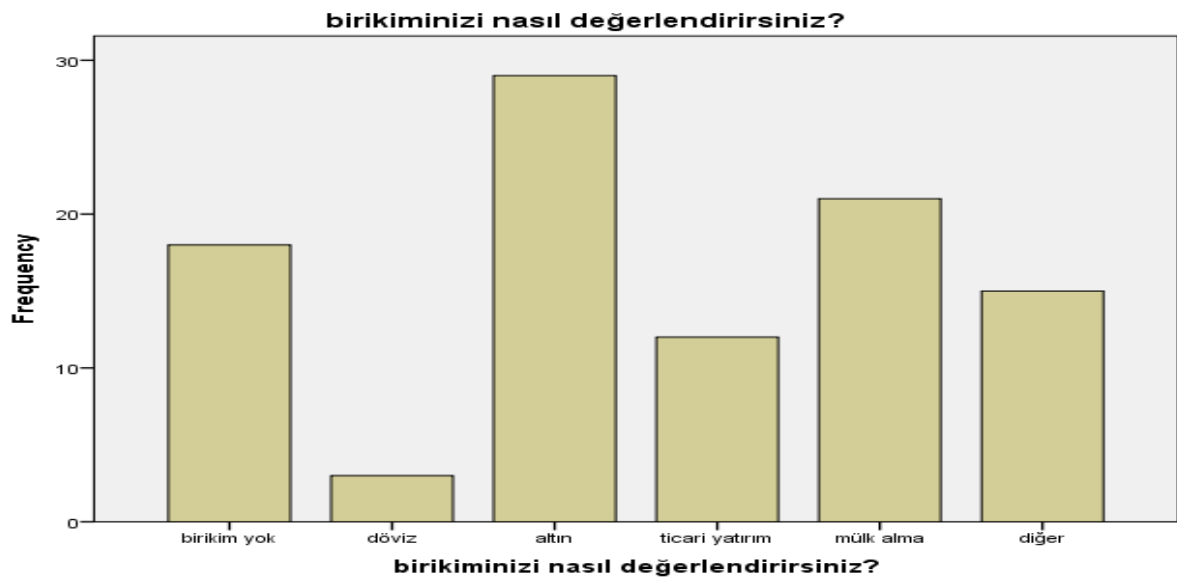
Grafik 7: Araştırmaya katılan bireylerin “Borç para verir misiniz?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

Ankete katılan bireylerin %12'si her zaman, %10'u sık sık, %57'si ara sıra, %18'i nadiren ve %2'si hiçbir zaman şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %1'i eksik bilgi

vermiştir. Bu dağılımlarla birlikte, bir yanda yüzde 22’lik her zaman ve sık sık grubuna karşın, yüzde 20’lik bir nadiren ve hiç bir zaman grubu söz konusudur. Bunların arasında ise, ara sıra cevabı veren yüzde 57’lik bir kesim yer almaktadır. Bu kesimin “nadiren borç para veririm veya hiç bir zaman borç para vermem” dememek için “ara sıra” cevabı verdiği tahmin edilebilir. Bu durumda Trabzon insanının çoğunluk itibariyle, dünyalık işlerde ve özellikle akçeli işlerde güven esaslı değil, teminat esaslı davranmaya meyilli olduğu iddia edilir. Zira borç para vermek, biraz da güven esaslı davranmayı gerektiren davranıştır. Bu veriler de çalışmanın hipotezlerini destekler niteliktedir.

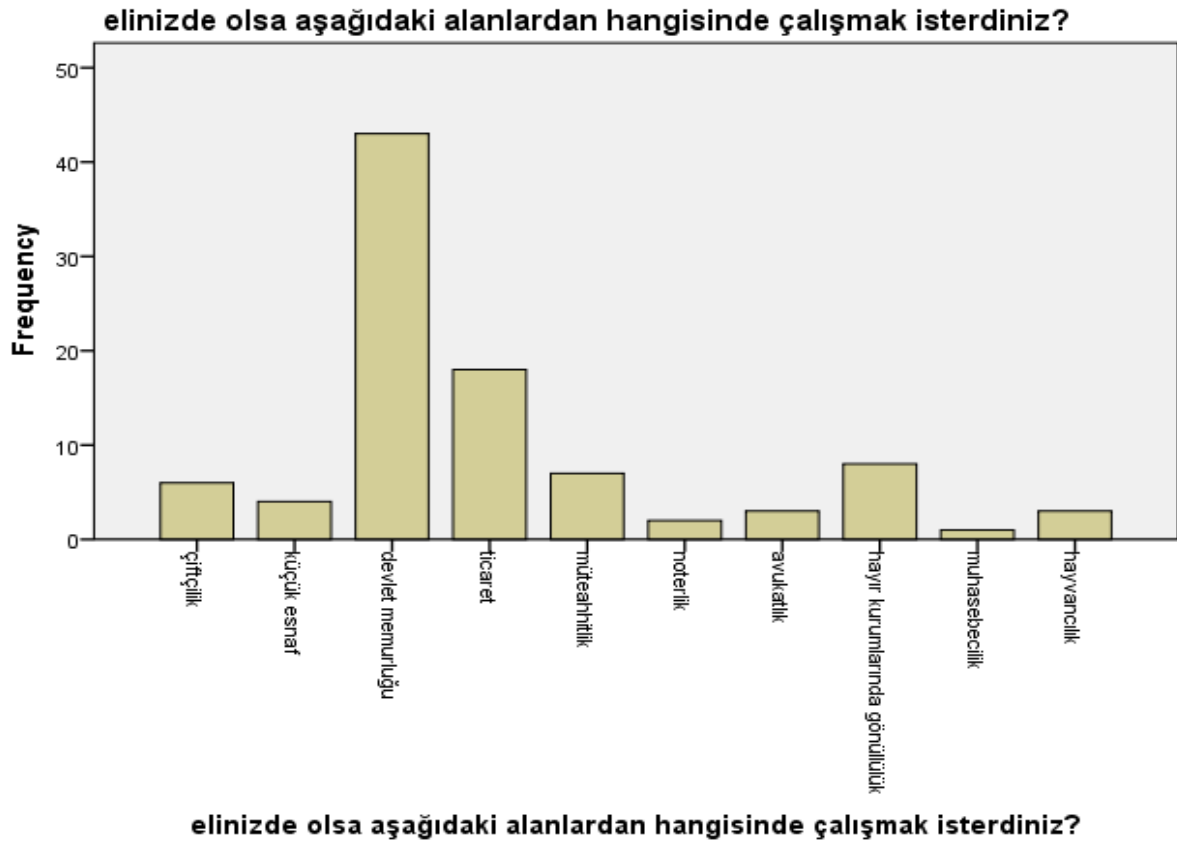
Grafik 8: Araştırmaya katılan bireylerin “Birikiminizi nasıl değerlendirirsiniz?” sorusuna verilen cevapların dağılımı.

Ankete katılan bireylerin %18’i birikim yok şeklinde cevap verirken; %3’ü döviz, %29’u altın, %12’si ticari yatırım, %21’i mülk alma ve %15’i diğer (bunu katılımcılar harcama olarak belirtmiştir) şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %2’si eksik bilgi vermiştir. Bu dağılımlarla birlikte, yüzde 12’lik bir ticari yatırım yapan kesim bulunsa da, yüzde 50’lik çoğunluk altın ve mülk almadan yana tavır sergilediğini deklare etmiştir. Bu cevaplar, araştırmanın hipotezlerini doğrudan doğruya destekler mahiyettedir. Trabzon insanının dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algısını bu soru adeta özetler mahiyettedir. Çekirdek bir tüccar kadroya işaretle yüzde 12’lik ticari yatırım cevabı son derece önemlidir. Trabzon insanının en önemli ekonomik özelliklerinden birisi ticarete bağımlı ve eğilimli oluşudur. Yüzde 50’lik altın ve mülk cevabı ise Trabzon insanının ekonomik kazançla ilgili diğer en önemli özelliğini ifade etmektedir. Trabzon insanı garantidir ve altın bu arayışın en

kestirme ve en kesin cevabıdır. Diğer yandan, Trabzon insanı kesin ve somut yatırımlara eğilimlidir ve mülk adı altında daire yatırımı tam da bu eğilimin cevabıdır. Trabzonlu için mülk ekseriyetle daire demektir ve Trabzon’da birikimini daire olarak değerlendirmek en popüler ve en güvenli yoldur. Bu sebeple, Trabzon’da hali vakti yerinde olan insanların hepsinin birden fazla dairesinin bulunduğu bilinmektedir (Geniş bilgi için bakz. Alptekin ve Karyelioğlu, 2016). Bu veriler Trabzon insanının dünya, dünyalık ve ekonomik kazançtan ne anladığını ortaya koyduğu gibi, araştırmanın hipotezlerini de açıkça destekler mahiyettedir.

Grafik 9: Araştırmaya katılan bireylerin ‘Elinizde olsa aşağıdaki alanlardan hangisinde çalışmak isterdiniz?’ sorusuna verilen cevapların dağılımı.

Trabzon insanının, dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algı ve davranışını özetleyen bir başka cevap, “Elinizde olsa aşağıdaki alanlardan hangisinde çalışmak isterdiniz” sorusuna verdikleri cevaptır. Nitekim ankete katılan bireylerin %6’sı çiftçilik, %4’ü küçük esnaf, %43’ü devlet memurluğu, %18’i ticaret, %7’si müteahhitlik, %2’si noterlik, %3’ü avukatlık, %8’i hayır kurumlarında gönüllülük, %1’i muhasebecilik, %3’ü hayvancılık şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %5’i eksik bilgi vermiştir. Öncelikle verilen cevapların her şeye rağmen katılımcıların kendi eğitim durumlarıyla, mali durumlarıyla ve sosyal sermayeleriyle

ilişkili olduğu açıktır. Katılımcı yine de gerçekçi bir cevap vermeye çalışmıştır. Bu sınırlandırmaya rağmen, verilen cevaplar son derece kayda değer veriler sunmaktadır. Soruda verilen 10 meslekten üçü her bakımdan öne çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla devlet memurluğu, ticaret ve müteahhitliktir. Devlet memurluğu garanti işi ve sabit geliri sembolize eder ve Trabzon insanının en çok aradığı iki özelliği de haizdir. Ticaret, daha önce de belirtildiği üzere, Trabzon'da çekirdek bir grubun her zaman en önemli dünyalık anlayışı ve kazanç kapısıdır. Son olarak müteahhitlik ise, Trabzon insanının dünyalık kazanç adına aklına gelen ilk meslek ve meşguleyetlerden birisidir. Zira bu meslek, Trabzon insanının haleti ruhiyesine de, maddi dinamizmine de, dünyalık anlayışına ve para kazanma arayışına son derece uyumlu bir meslektir (Geniş bilgi için bakz. Alptekin ve Karyelioğlu, 2016). Bütün bu veriler, Trabzon insanının kendi parasıyla, kendi evini yapmaya, ticari olarak başkasının evini yapmaya ve kendi evinde oturmaya eğilimli, kendiliği güçlü bir insan tipolojisi sergileyen; dünya ve dünyalık anlayışı ve ekonomik kazançla ilgili zhiniyetinin de bütün bu özelliklere uygun olarak şekillendiğini göstermektedir.

Açık Uçlu Soruların Değerlendirilmesi

“En çok para kazandırdığını düşündüğünüz mesleklerden 3 tanesini yazar mısınız?” Sorusuna verilen cevapların dağılımı manuel olarak incelendiğinde en çok verilen 3 cevap ve bu cevapların oranları şöyledir;

Doktorluk mesleğinin en çok para kazandırdığını düşünen bireylerin sayısı, 100 kişi içinde 42'dir. **Avukatlık** ve **Ticaretin** en çok para kazandırdığını düşünenlerin sayısı birbirine eşit ve toplamda 33 kişidir. Son olarak da **Müteahhitlik** mesleğinin en çok para kazandırdığını düşünenlerin sayısı 29 kişi olarak belirlenmiştir. Doktorluk Trabzonlu'nun gözünde en temiz, en prestijli ve en çok para getiren meslek olarak en popüler meslektir. Nitekim Trabzon'da, tıp kazanana kadar defalarca çocuğunu üniversite sınavına girmeye teşvik eden bir çok ailenin bulunduğunu bu şehirde yaşayan hemen herkes yakinen bilirler. Diğer iki meslekten ticaret ve müteahhitlikle ilgili düşünceler ve yorumlar zaten daha önce de dile getirilmişti.

Para neden önemlidir? Sorusuna verilen kısa cevaplar değerlendirildiğinde en çok verilen cevaplar ve bu cevapların oranları şöyledir;

50 kişi “ paranın yaşamı devam ettirebilmek açısından önemli olduğunu” belirtmiştir.

14 kişi “ paranın geçim kaynağı olması ve geçimi sağladığı gerekçesiyle önemli olduğunu” belirtmiştir.

13 kişi “ paranın ihtiyaçları karşılaması yönünden önemli olduğunu” belirtmiştir.

Para manevi duyguların önüne geçebilir mi? Neden? Sorusuna en çok verilen cevaplar ve bu cevapların oranları şöyledir;

54 kişi “ Hayır, geçemez. Para ile hiçbir manevi duygu (Bu duyguların sevgi, saygı, bağlılık, insanlık, anne-baba-çocuk sevgisi olduğu bazı katılımcılar tarafından belirtilmiştir.) satın alınamaz.” şeklinde cevaplandırmıştır.

21 kişi “ Evet, geçebilir. İnsanız, hırs yaparız ya da bazen paraya yenik düşebiliriz.” şeklinde cevaplandırmıştır.

11 kişi “ Geçip, geçmemesi duruma göre değişir.” şeklinde cevaplandırmıştır.

İlk 54 kişinin olumsuz cevabı zaten beklenen cevap olarak bir kenara bırakılırsa, son 32 kişinin verdiği cevaplar son derece kayda değerdir ve çalışmamızın hipotezlerini desteklemesi açısından son derece önemlidir.

Sonuç

Dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç meselesi bütün insanları yakından ilgilendiren bir konu olması bakımından önem arz etmektedir. Bu hususta ekonomi denince akla para, rekabet, sanayi, ticaret, ihtiyaç, kapitalizm, küreselleşme, modernleşme gibi kavramlar gelmektedir. Ekonomide yaşanan gelişim ve değişimler bütün toplumları yakından ilgilendirmektedir ve etkilemektedir. Modernleşme, rasyonelleşmenin diğer bir adı olarak ifade edilmektedir. Modernliğin benimsediği rasyonalite kültürlerden bağımsız ve evrenseldir. Ancak bütün kültürel bağlamlar tarafından kabul edilebilir olduğu iddiasının ters edildiği bir dönem var olmaktadır. Artık herkes için geçerli bir etik anlayışı yerine, kendi etnik, dinsel, kültürel bağların öne çıktığı emik bir çağda yaşadığımız ileri sürülmektedir. Bu nedenle gittikçe modern olmanın bireyselleşmek anlamına geldiğini kabul eden sosyolojik gelenek yerine, çoğul modernlikler, yerel modernlikler ve kültürel modernlikler gibi kavramlar öne çıkmaya başlanmıştır.

Türkiye’de son yüzyıla ait gelişmeler göz önünde bulundurduğumuzda, modernliğin bir değerden çok araç olduğu söylenebilir. Bu nedenle Türk toplumunun yeniden analiz edilmesi

gerekmektedir. Türkiye bazı açılardan modern değerlerle uyumlu bir gelişim seyretse de, başka bazı açılardan durum hiç de öyle değildir. İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, birey hayatının görece eşit şartlarda idame ettirilmesi, gelir dağılımında adalet gibi bir dizi hususta Türkiye sorunlarını çözememektedir. Türkiye’de ekonomik problemin can yakıcı düzeyde olduğunun en önemli göstergesi yoksulluktur. Bir taraftan yoksulluk giderek yaygınlaşırken; diğer taraftan da giderek zenginliğini artıran küçük gruplar oluşmaktadır. Bu durumu ortaya çıkaran küresel kapitalizmdir. Dolayısıyla kapitalizmin emik ve etik değerlerden yoksun bir şekilde uygulanmasıyla birlikte sosyal devlet anlayışı da rafa kalkmaktadır. Bu açıdan günümüz Türkiye’si anayasasında yer alan sosyal demokrasinin değil, kapitalizmin Türkiye’si olma yolunda ilerlemekte ve aklın rehberliği anlamında modernliğini yitirmektedir. Türkiye’nin 81 vilayetinden biri olan Trabzon için de ekonomi konusunda kısmen aynı hususlar geçerlidir. Bu nedenle bu çalışmada, genel olarak Trabzon insanını tem edebilecek nitelikteki insanların dünya, dünyalık ile ilgili yargıları ve genel olarak ekonomik kazanç ile ilgili zihniyeti ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. ‘Yereli bilinmeyen bir toplumun geneli de bilinemez’ yargısından hareketle, “kolektif bilinç” kavramında da dile getirildiği üzere, ortalama vatandaşın dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç ile ilgili yargı ve algılarını belirlemek önem arz etmiştir. Genel olarak bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şöyledir:

- Trabzon insanının genel olarak gelir durumu orta düzeydedir. Mülk durumu göz önüne alındığında katılımcıların nerdeyse yarısının mülkünün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kazandıkları paranın yeterliliği konusunda ise cevaplar kabaca iki bölüme ayrılmaktadır. Katılımcıların yarısı kadarı yeterli olduğunu, yarısı kadarı ise yeterli olmadığını belirtmiştir. Buna rağmen çoğunluk iş değiştirmeyi düşünmemektedir. Bu durum, kendisine dinamizm atfedilen Trabzon insanında bile, çalışma hayatıyla ilgili bir durağanlığın, muhafazakarlığın ve garanticiliğin geçer ilke olduğunu göstermektedir.

- Ortalama Trabzon insanının hayatında para önemli bir yere sahiptir. Çok para kazanmaya ve genel olarak paranın varlığına önem atfedilmektedir. Anket çalışmamızın sorularından birisi olan, ‘Para benim için önemlidir’ önermesine; benzer bir şekilde ‘Para olmadan saadet olmaz’ önermesine; “imkan olsa hangi meslekte çalışmak isterdiniz” ve “hangi mesleğin en fazla para kazandırdığını düşünüyorsunuz” sorularına verilen cevaplar, dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algısıyla ilgili çalışma hipotezlerinin desteklendiğini ortaya koymuştur.

• Tabir yerindeyse parazit bir zenginlik ile şükürcü bir fakirlik konusunda çelişkili bir tablo ortaya çıkmaktadır. Trabzon insanı zenginliğe önem vermediğini belirtirken fakirliğin de oldukça can yakıcı olduğunu belirtmiştir. Bu durumda Trabzon insanı için manevi yönü olmayan zenginlik çok cazip olmamakla beraber, ne kadar onurlu da olsa, fakirlik de can yaktığı gerekçesiyle istenmemektedir. Fakirliğin dindar bir çerçeve içerisinde olanı bile ortalama Trabzonlu insana cazip görünmemektedir.

• Trabzon insanının çok para kazanmaya önem verdiği hipotezini doğrular nitelikteki, meslek seçiminde ücretinin de göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır. Benzer bir şekilde, “para parayı çeker” yollu önermesine de katılımcılar büyük çoğunlukla olumlu bakmışlar ve onaylamışlardır. Trabzon insanı parayı işlevinin yanında, bir olgu olarak da önemli bulmakta ve önemsemektedir.

• Anket çalışmasının ilgili sorularında, birikimi değerlendirme yeri ve çalışma alanı olarak sırasıyla altının ve memurluğun bariz bir şekilde ön plana çıkması, ortalama Trabzon insanının hala serbest piyasa zihniyetine uzak olduğunu, garantici ve devletçi bir yaklaşıma sahip bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuçlarda eğitim seviyesinin düşük olması, kırsal ve geleneksel kültürün geçerli olması önemli bir etkiye sahiptir.

• Katılımcıların açık uçlu sorulara verdikleri cevap ve yorumlar değerlendirildiğinde, Trabzon insanının çok para kazandıran meslekler seçiminde kısmen rasyonel tespitler yaptıkları görülmektedir. Paranın önemli olmasının gerekçelerini yaşamı devam ettirebilmek, geçimi sağlamak ve ihtiyaçları karşılamak olarak belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, ortalama Trabzon insanının dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç ile ilgili algıları, eğilimleri ve tutumları temel bir kaç kavramda özetlenebilir. Bu kavramlar merkezden muhite, soyuttan somuta, dünyevi olandan dini olana doğru kabaca birey, bireycilik, kendilik, özgüven, kendine öncelik, bazan kendi önemini olabildiğince abartma, maddeye bu arada paraya işlevi ve bizzat kendisi için önem verme; garantcilik, bu kapsamda garanti meslekleri seçme eğilimi, garantili para biriktirme yolları, bu kapsamda altına, yatırım değeri için emlak ve özellikle daire satın almaya yönelme, devlet memurluğuna atanma arzusu; dinamizm ve bu kapsamda ticarete atılma ve bir daire parasıyla da olsa müteahhitliğe

başlama olarak gündeme getirilebilir. Bütün bu soyut kavramları devlet, ticaret, müteahhitlik ve emlak olarak somutlaştırmak mümkündür.

KAYNAKÇA

AKPINAR, Erdal (2005), “Nehir Tipi Santrallerin Türkiye'nin Hidroelektrik Üretimindeki Yeri/ The Place of River Type Power Plantsın Turkey Hydroelectric Production”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, 7(2), 1-24.

AYGÜN, Necmettin (2008), “XIX. Yüzyılın Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Yapı”, **Karadeniz Araştırmaları**, 5(17), 75-111.

BAKIREZER, Güven ve DEMİREK, Yücel (2010), **Trabzon'u Anlamak**, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

DOĞANAY, Serkan (2005), “Trabzon İlinde Fındık Tarımı”, **Doğu ve Coğrafya Dergisi**, 233-252.

DOĞANAY, Serkan (2006), “Trabzon'da Çay Tarımının Coğrafi Esasları/Geographical Features of Tea Plantation in Trabzon”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, 11(16), 89-110.

ERTİN, Gaye (1998), **Türkiye'de Sanayi**, Türkiye Coğrafyası, 165-184.

KARAÇAVUŞ, Ahmet (2010), “XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Tarım”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Trabzon: Serander Yayınları, 47-70.

ÖKSÜZ, Melek (2006), **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, 1. Baskı, Trabzon: Serander Yayınları.

ÖNGÖR, Sami (1956), “Türkiye'de Mısır Tarımı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Türk Coğrafya Dergisi**, 15(16).

SAĞLAM, Cemre Gizem ve ÜLKE, Aslı, “Nehir Tipi Santraller ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Örnekleri”, **4.Su Yapıları Sempozyumu**, 444-457.

TÜTÜNCÜ ESMER, Ayşegül ve diğerleri (2012), **Uluslararası Ticarete Trabzon Limanının Dünü, Bugünü ve Geleceği**, **Türk Deniz Ticareti Sempozyumu IV**, Trabzon.

YILMAZ, Özgür (2009), “Karadeniz'in Uluslar arası Ticarete Açılması ve Trabzon”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2/7, Bahar 2009, ss. 359-382.

TRABZON TRAFİĞİNDE KADIN SÜRÜCÜ OLMAK

Seda KOÇ HACISALİHOĞLU¹

Özet

Bu çalışma, Trabzon’da diğer illere oranla kadın sürücü sayısının fazla olmasının sebepleri gerekçeleriyle açıklanarak yapılmıştır. Bu amaçla Trabzon merkezde yaşayan 50 kadın sürücü araştırmaya dâhil edilmiştir ve kadın sürücülerin deneyimleri ve sıkıntıları ölçülmeye çalışılmıştır. Katılımcılara Trabzon’da kadın sürücü olmanın nasıl bir tecrübe olduğunu, ne gibi sıkıntılarla karşılaştıklarını ve Trabzon’da kadın sürücü sayısının fazla olmasının sebepleri üzerine sorular yöneltilmiştir. Araştırmada verilerin toplanması sürecinde nicel ve nitel olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır. Devamında verilerin analizi gerçekleştirilmiş ve araştırma grafikler halinde sunulmuştur.

Çalışmanın teorik kısmı toplumsal cinsiyet, kadın ve eşitlik, ataerkil toplum yapısında kadının yeri gibi konulara dayandırılarak oluşturulmuştur. Bunun yanında yapılan anketlerden elde edilen bulgular içerik analizi ile yorumlanmış ve nicel verilerin grafikleri verilerek sayısal olarak ifade edilmiştir. Ankette katılımcılara açık ve kapalı uçlu sorular yöneltilmiştir. İki farklı başlık altında bu sorular yorumlanmış ve elde edilen bulgulardan yararlanılarak bir sonuca varılmıştır. Bu sonuç, Trabzon’da kadın sürücü olmanın, akabinde kadın olmanın vermiş olduğu yükümlülüğün trafikte nasıl cereyan ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kadının trafikte kendini nasıl hissettiği, Trabzon’un bu konudaki artı ve eksileri, sosyo-demografik özellikleri çerçevesinde açıklanarak bir çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Kadın, Kadın Sürücü.

Giriş

Toplumsal cinsiyet tartışmaları, sosyal bilim disiplinlerinin her birinde farklı şekillerde yapılmaktadır. “Toplumsal cinsiyet” kavramı, sosyo-psikolojik ve kültürel alanı vurgulamak ve biyolojik olandan ayırmakta kullanılmaktadır. Bunun yanında sosyal yönden kadın ve erkeğe, kültürden kültüre değişen roller verilmektedir. Dolayısıyla kadın ve erkek arasındaki farklılaşma, biyolojik özelliklerinin yanında içinde yaşadıkları toplumun etkisiyle inşa edilmektedir.

Türkiye’de açıklanan istatistiksel verilere bakıldığında halen kızların okullaşma oranının erkeklerden düşük olduğu, kadın istihdamının yine erkeklere oranla oldukça düşük olduğu, öğretmenlik ve hemşirelik gibi mesleklerin halen kadın mesleği olarak algılandığı görülür. Buna ilaveten kadın yönetici sayısı az oluşu, evi geçindirmenin asıl olarak erkeğin sorumluluğu altında olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı bu tarz eşitsizliklerin azaltılması ve sağlıklı bir toplum yapısına sahip olabilmek için, eşitsizliklerin kaynağı belirlenmeli ve bunlarla mücadele edilmesi gerekmektedir.

¹ Sosyolog

Türkiye’de kadın iş gücünün performansı hiçe sayılmaktadır. Çalışma yaşamına katılmayan kadınların ev işi uğraşları değersiz görülmele birlikte piyasada değişim ve parasal değeri yoktur. Ataerkil sistem içinde gelişen toplum yapısı kadını ikincil yapmakta ve bunu normalleştirmektedir. Bu da kadının her alanda kendini geri çekmesine sebep olmaktadır.

Kadın ve erkeğin sahip olduğu toplumsal roller söz konusudur ve bu roller hayatımızı yönlendirmektedir. Erkeğin kadın üzerindeki baskısı, kadının özgürlük savaşı için verdiği mücadele çatışmayı doğurmaktadır. Geçmişe oranla günümüzde söz konusu kadın-erkek ilişkilerinin iyileştiği görülmektedir. Sadece annelik görevi olduğu düşünülen ve eve hapsolan kadın artık bu durumu değiştirmiş ve kendi için bir şeyler yapmaya başlamıştır. Sosyal aktiviteler olsun, aile ortamı olsun kadın artık kendini daha fazla düşünmeye başlamış ve birçok alanda söz sahibi olmaya başlamıştır. Siyaset, eğitim, sosyal yaşam gibi alanlarda kadın algısı değişmiştir. Kadın, kendine daha fazla vakit ayırmakta, eşitliğe daha fazla önem vermektedir. Örneğin, çalışma yaşamına katılma isteği artmış hatta erkeklerin hâkim olduğu meslek grubuna ilgi duymaya ve daha eşitlikçi bir toplum için savaşılmaya başlamıştır.

Trabzon kadını, çalışkanlığıyla ve cesaretiyle bilinmektedir. Trabzon muhafazakâr ve ataerkil bir il olmasına karşın kadınlar diğer illere oranla daha fazla söz hakkına sahip olan taraftır. Özgürlüklerine düşkün, bir erkeğin yapabileceği her şeyi kadının da yapabileceği düşüncesindedirler. Bu Trabzonlu kadının, ehliyet almasında önemli bir etkendir. Tabi bu durumda maddiyatın etkisi de gözden kaçırılmamalıdır. Bir kişinin ehliyet almasının, araba sahibi olmasıyla doğrudan orantılı olduğunu söyleyebiliriz. En azından kadınlar için böyle olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü kadınların çoğu eşlerinin kazandığı para ile geçinmektedir. Parasını kendi kazanan kadınlar ise, araba alabilecek güçte oldukları için ehliyet onlar için çok daha cazip gelmektedir. Çalışma yaşamına katılmayan ama ehliyet alan kadınların çoğu sadece ehliyetim olsun diye düşünmektedir. Yadsınamayacak bir çoğunluk da eşlerinin sağladığı imkânlarla araba sahibi olmaktadır.

Bu araştırmada, Trabzonlu kadınların sürücülük deneyimleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırma ile ilgili bilgiler; araştırmanın konusu, amacı, metodu gibi başlıklardan oluşmaktadır. İkinci bölümde, kuramsal ve kavramsal çerçeve yer almaktadır. Burada toplumsal cinsiyet, kadın ve eşitlik, ataerkil toplumda kadının yeri ve kadın iş gücü ve istihdamı gibi başlıklarla araştırmanın dayandığı kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Son bölümde ise, araştırmada elde edilen bulgulara yer verilmiş ve bu bulgular grafiklerle beraber gözler önüne serilmiştir.

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu

Geçmişten bugüne kadının ötekileştirilmesi sorunu, zamanla aşılmaya başlanmış ve kadın sosyal ve kültürel alanda çok daha aktif hale gelmiştir. Akabinde, eğitim seviyesinin yükselmesi, çocuk sayısının düşmesi ve çalışma yaşamına katılan kadın sayısında artış görülmüştür.

Bu etkenler doğrultusunda kadın ve eşitlik, ataerkil toplum yapısı ve toplumsal cinsiyet farklılıkları çerçevesinde, kadının değişen ve şekillenen hayatının bir göstergesi olarak nitelendirebilecek ehliyetli kadınlar üzerinden; Trabzon'da kadın sürücülerin fazla olmasının sebepleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Trabzonlu kadınların, deneyimleri ve sıkıntıları araştırılarak gözler önüne serilmiştir.

Bu çalışma Trabzon'da yaşayan kadın sürücülerin diğer illere göre daha fazla olmasının sebeplerini gerekçeleriyle beraber ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kadınların yaşadıkları sıkıntılar, Trabzon şehrinin sürücülüklerinde nasıl bir tecrübeye sahip olmalarını sağladığı, kadınların araç kullanması hakkında yerleşmiş algıya nasıl baktıkları, yapılan anketle elde edilen açık ve kapalı soruların cevapları baz alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada verilerin toplanması sürecinde nicel ve nitel olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır. Karma yaklaşımın temel mantığı, nicel ve nitel yaklaşımları birlikte kullanmak, her iki yaklaşımı tek başına kullanmaya oranla araştırma problemlerini daha iyi anlamamızı sağlamaktır. Karma yöntemin amacı pek çok durumda bir fikri doğrulamak ya da desteklemek değil, kişinin olayla ilgili anlayışını genişletmektir. Araştırmanın sürdürülme gerekçesi, bu yöntemle araştırmanın mantığına uygun şekilde aynı olayı incelemek için nitel ve nicel verilerin aynı anda fakat bağımsız olarak kullanılmasıdır.

Nicel yöntemle elde edilen bulguların detaylandırılması, sunulması artırılması ve açıklanması amacıyla nitel yöntem kullanılmıştır. Böylelikle her veri analizi türü bir diğerini tamamlar niteliktedir. Nicel yöntemde kullanılan teknik ise, survey(tarama) tekniğidir. Araştırmaya uygun sorularla ilk bölümde katılımcının sosyo-demografik özellikleri elde edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, ilk bölümde katılımcının yaşı, medeni durumu, öğrenim durumu, mesleği, gelir düzeyi, ehliyeti kaç yaşında aldığı, trafikte kendine ne kadar güvendiği, ne sıklıkla araç kullandığı gibi sorular yöneltilmiştir.

İkinci bölümde bulunan kapalı uçlu sorular ise, Trabzon'da diğer illere göre daha fazla kadın sürücü bulunmasının sebepleri, araç kullanırken ne gibi sıkıntılarla karşılaştıkları, "Kesin bayan sürücüdür." kalıp cümlesinin haklılık payının olup olmadığı, ehliyetin katılımcı için hangi amaca hizmet ettiği ve son olarak Trabzon'da kadın sürücü olmanın nasıl bir tecrübe olduğuna yönelik toplamda 5 tane olmak üzere. Ön uygulama amacıyla hazırlanan

anket formu 3 katılımcıya uygulanmış ve uygulama sonucunda anket formuna en son hali verilmiştir.

Araştırmanın örneklemini Trabzon'da yaşayan kadınlar oluşturmaktadır. Her yaş grubundan rastgele seçilen ehliyet sahibi kadınlarla yapılan görüşmeler sonucunda çalışmaya yön verilmiştir. Katılımcılarla genelde evlerinde ve iş yerlerinde yüz yüze görüşülmüştür. Çalışma sırasında toplam 50 adet anket formu uygulanmış ve elde edilen cevaplar değerlendirmeye dahil edilmiştir.

Araştırmada verilerin toplanması sürecinde, nicel ve nitel olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır. Nicel yöntemde kullanılan teknik survey(tarama) tekniğidir. Bu tekniğe bağlı olarak hazırlanan anket soruları kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Verilerin analizi SPSS programında gerçekleştirilmiş ve elde edilen grafikler araştırmaya dahil edilmiştir. Nitel verilerin analizi ise öne Windows Word programında her soruya katılımcıların verdikleri cevaplar şeklinde yazılarak içerik analizi yapılmış ve katılımcıların görüşleri katılarak zenginleştirilmiştir.

Araştırma, Trabzon'da yaşayan ehliyetli kadınlarla sınırlıdır. Araştırma, Ocak-Şubat 2016 tarihleri arasında katılımcılarla yüz yüze görüşerek tamamlanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, Trabzon'da yaşayan ehliyetli kadınları temsil etmektedir. Bu bulguların Türkiye'nin diğer illerine genelleştirilme çabası yoktur. Bu nedenle diğer şehirlerde bulunan ehliyetli kadınları temsil etmemektedir.

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet (sex) terimi, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade etmektedir. Bireyin biyolojik cinsiyeti bağlamında belirlenen demografik bir kategoridir ki buna örnek olarak insanların nüfus cüzdanlarında yazan cinsiyet kelimesi verilebilir. Toplumsal cinsiyet(gender) terimi ise, bireyi kadınsı ya da erkeksi biçimde karakterize eder. Kültürel bir yapıyı karşılamaktadır. Genellikle bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili olan psikolojik özelliklerini de içerir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet, psiko-sosyal özelliklerdir (Bayhan, 2013: 153).

Toplumsal cinsiyet farklılığını açıklamak adına, biyolojik determinizm ve sosyal inşacılık olmak üzere iki yaklaşım öne çıkmaktadır. Biyolojik determinizm, insan davranışını biyolojik ya da genetik karakteristiklere göre açıklar. Bu yaklaşım, doğacı görüş biçiminde ifade edilmektedir. Bu anlamda erkek ve kadın arasında fiziksel ve biyolojik kaynaklı farklılıklar vardır. Toplumsal iş bölümü ise tarihsel farklılıklar çerçevesinde meydana gelmiştir. Erkekler kadınlardan fiziki olarak daha güçlü oldukları için avcı ve savaşçı olmuş

ve evden uzaklaşmışlardır. Kadınlar ise hem fiziki olarak zayıf olduklarından hem de doğurganlık özelliğine sahip oldukları için eve bağımlı kalmışlardır. Dolayısıyla, erkekler ev dışında, kadınlar da ev içindeki işleri üstlenmek suretiyle şekillenen bir toplumsal iş bölümü gelişmiştir. Biyolojik cinsiyet farklılıkları; öğrenilmemiş, doğuştan gelen özellikler temelinde gözlenen kadınlarla erkekler arasındaki farklılıklardır. Toplumsal cinsiyet farklılıkları ise; öğrenilen, sosyalleşme sürecinde kazanılan özellikler temelinde gözlenen farklılıklardır (Bayhan, 2013: 153-154).

“Tüm bilinen toplumlarda erkekler kadınlara egemenmiş gibi görünür. Az çok evrensel sayabileceğimiz bu güç ve etki farkı nasıl açıklanabilir? Bazıları cinsiyetler arasındaki farklılıkları biyolojik nedenlere bağlar. Bunlar arasında toplumsal yaşamın biyolojik kökenlerini araştıran bilim insanlarının oluşturduğu “sosyobiolog” denilen grup öne çıkmaktadır. Bu gruba göre, erkeklerin oynadığı liderlik rolü uzun yıllar süren evrimin sonucudur. Sosyologların büyük bir kısmı ise böyle açıklamalara kuşkuyla yaklaşır. Onlara göre, cinsiyetler arasındaki farklılıkların nedeni öncelikle kültür ve toplumdur... “Ataerkillik” kavramı bu düşünceleri geliştirmek için sosyologların kullandığı en etkili kavramlardan biri olmuştur. Bu kavram kadınların ast konumlarda tutulduğu sistematik etkinliklere değinmek için kullanılır. Örneğin, kadınların yaşamını esas olarak evin içine adanması gerektiği düşüncesi açıkça onların kamusal yaşamda pek az güce sahip oldukları anlamına gelir. Kadınların yaşamın farklı alanlarında gittikçe daha başarılı olmasıyla birlikte, birçok ülkede şimdilerde her şeyin değiştiği gerçeği, cinsiyetler arasındaki güç dengesizliklerinin öncelikle biyolojik temeller yerine toplumsal temellere dayandığı sonucunu yeniden doğrulayabilir.” (Giddens, 2013: 107).

Davranış, tutum ve rollerle ilgili olan erkeklik ve kadınlık iki farklı boyutu ifade etmektedir. Toplumlar için bu ayırım önemlidir, bu nedenle de alanları net bir şekilde ayrılmıştır. Buna göre birey ya erkektir ya da kadındır. Toplum bireyden, biyolojik cinsiyetlerine göre davranışlar sergilemelerini ister; hazırladığı davranışları kabullenmesini ve uygulamasını bekler. Cinsiyet temelli davranışların, rol ve tutumların herhangi bir şekilde birbirine karıştırılmasına izin vermez. Bu konudaki ihmalkârlık ve umursamazlıkları anında tepki ile karşılar (Vatandaş, 2011: 30-31).

Günümüzde kadınların mücadele etmek zorunda kaldığı sorunların toplumsal cinsiyetle ilişkili olduğu yönünde yaygın bir kanaat mevcuttur. Ayrıca toplumsal cinsiyet sadece cinsiyet farklılığını belirlemekle kalmaz, cinsler arasındaki eşitsiz güç dağılımını da belirler (Berktaş, 2000: 16; Akt. Ökten, 2009: 303).

Toplum, kadın ve erkeğe farklı davranır; onlara farklı özellikler, sorumluluklar ve davranışlar yükler. Mesela; kadından ev işleriyle ilgilenmesi beklenirken, erkekten ailenin ihtiyaçlarını karşılaması beklenir. Kadın olsun erkek olsun fark etmez, her insanın toplumsal, ekonomik ve psikolojik sorunları vardır. Bunların çoğu, kadına ve erkeğe toplum tarafından biçilen rollere sonucunda ortaya çıkan çatışmanın eserdir (Ökten, 2009: 303).

Cinsel Kimlik

Cinsel kimlik, bireyin biyolojik açıdan belli bir cinsten olduğuna ilişkin bilgisine ve diğer insanların cinsiyetlerini tanıma yeteneğini içinde barındırır. Cinsel kimlik, yaşamın oldukça erken bir döneminde oluşmaya başlar. Genelde iki yaş civarındaki çocuklar kendi cinslerini tanırlar. İki cinsiyetin bulunduğunu, kendilerinin bunlardan birine ait olduğunu, annesinin dişi, babasının da erkek olduğunu bilirler. Bununla beraber bu yaştaki çocukların cinsel kimliğe ilişkin anlayışları tam değildir. Onlar cinsiyeti, giysilerle, rollerle ya da başka yüzeysel etmenlerle belirleme eğilimindedir. Cinsiyetin değişmez olduğunu yavaş yavaş kavrarlar ve bu kavramaları ancak beş ya da altı yaşlarında kesin bir bilgiye dönüşür. Cinsel kimlik belirlenip anlaşıldıktan sonra, iki cinsle ilişkin inanç ve tutumların gelişmesi olan ikinci adımı takip eder. Cinslerin birbirinden nasıl ayrıldıklarına ya da nasıl ayrılmaları gerektiğine dair fikirleri oluşur. Bunlar iki farklı boyutta şekillenen inanç unsurlarıdır. İlki cinsel ön yargılarla, ikincisi ise ideal erkekle kadının arasında bulunması gerektiğine inanılan farklılıklarla ilgilidir (Vatandaş, 2011: 31-32).

Cinsiyet Ön Yargıları ve Ayrımcılık

Ön yargı, subjektif deneyimler, kanaatler ve söylentiye dayalı haberler kaynaklı; genellikle, bir topluluğun üyelerinin başka bir toplumun üyelerine karşı sahip oldukları olumsuz inanç ve düşüncelerle ilgilidir. Uzun sürede ve farklı kaynaklardan aktarılarak toplumsal bir boyuta sahip olabilmektedir. Örneğin; toplumumuzdaki bazı kesimlerle, özellikle de kadınlarla ilgili ön yargılar vardır (Vatandaş, 2011: 32).

Ayrımcılık, ön yargı temellidir. Ötekine karşı oluşan davranışı ifade eder; ötekiden kasıt, herhangi bir birey veya toplum olabilir. Herkesin olan bir şeyden veya durumdan başka kişi veya topluluğu mahrum etmek ya da sınırlamalar getirmek ayrımcılığın bir örneğidir. İnsanlık tarihi boyunca kadınlara, zencilere, yabancılara, batılı olmayanlara, çingenelere ve ötekilere karşı yoğun bir ayrımcılık uygulanmıştır (Vatandaş, 2011: 33).

Cinsiyet Roller

Rol, belli bir toplumsal duruma ilişkin olarak beklenen davranışlar veya belli bir toplumsal duruma ilişkin gerçek davranış kalıpları veya beklenen davranış kalıpları gibi birçok farklı tanıma sahiptir. Ancak bütün tanımların ortak vurgusu, toplumun bireyden

istediği davranış üzerinedir. Yani rol, toplumsallığın bireyde davranışa dönüşmesidir. Rol ve toplumsal cinsiyetin kesiştiği durum ise, bireyin kadı veya erkek oluşu teşkil etmesidir. Bundandır ki her zaman iki cinsiyet rolü var olmuştur: kadın rolü ve erkek rolü. Roller, bireylerin topluma katılma imkanlarını ve tarzlarını belirlerken, aynı zamanda toplumdaki iş bölümüne de katkıda bulunmaktadır. Kadın ve erkeklerin, farklı yaş kademelerinde yapmaları gereken sorumluluk ve işleri belirlemektedir (Vatandaş, 2011: 33-34).

Cinsiyet rollerinin öğrenilmesi toplumsallaşma aracılığıyla gerçekleşmektedir. Çocuklar cinslerine uygun davranışları anne-babaları ve toplumdaki diğer insanlar tarafından pekiştirirken, cinslerine uymayan davranışlar karşısında cezalandırılmaktadır. “Örneğin, bir erkek çocuk oyuncak kamyonuyla oynadığında, ana-baba hoşnut olur, gülümser, ilgi gösterir ve genel olarak bu seçimi pekiştirir. Fakat o erkek çocuk bir oyuncak bebekle oynamayı seçtiğinde ise anne ve babası olumsuz şeyler söyleyerek onu doğrudan cezalandırabilir, bebeği elinden alıp uzaklaştırabilir ya da ödüllendirmezler. Her iki durumda da çocuk cinsiyet damgalı oyuncakları seçmeyi öğrenir. Taklit de cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde önemli rol oynar. Esasen, çocuklarda başka insanları taklit konusunda güçlü bir eğilim vardır. Ancak bu taklit tümüyle tesadüfi değildir. Çocuklar, güçlü insanları zayıf olanlardan ve önemli insanları daha az önemli olanlardan daha çok taklit etme eğilimindedirler. Toplumsal öğrenme kuramına göre, çocuklar kendisiyle aynı cinsten ana-babayı daha uygun model olarak görmekte dirler. Ancak çocukların ana-babaları dışında taklit edecekleri başka modeller de vardır.” (Vatandaş, 2011: 34).

Kadın ve Eşitlik

Aralarında Charles Fourier ile Karl Marx’ın da bulunduğu birkaç kişinin belirttiği gibi, bir toplumdaki kadının durumu o toplumdaki uygarlaşma ve insanileşme seviyesinin bir ölçütüdür. Kadınların durumunu insanlığın ilerlemesinin göstergesi olarak ele aldığımızda; kadın ile erkeğin, birbirleri karşısında gerçekte insan oldukları ve cinslerden biri cins olarak lekelendiğinde esasta kaybedenin insanlığın kendisi olduğunu bilmek gerekir (Mitchel ve Oakley, 1998: 23).

Toplum ilksel örgütlenmesinde, cinsleri birçok yönden toplumsal gruplar olarak ayırır. Ancak hangi yolla olursa olsun bu ayırmadan zarar gören hep kadınlar olmuştur (Mitchel ve Oakley, 1998: 24).

Demokratik ülkelerin tümünde en yüksek ülkülerden biri, vatandaşları arasında eşitlik sağlamaktır ama dünyada hiçbir ülkede kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip değildir. İngiltere, üç yüz yıldan fazla bir süredir demokrat bir ülkedir ve eşitliği yol gösterici bir ilke

olarak görür. Buna karşın, İngiltere’de kadın hakları konusunda son zamanlarda yapılan bir incelemenin yazarlarının dediklerine bakacak olursak: (Mitchel ve Oakley, 1998: 25).

“Toplumun hiçbir düzeyinde (kadınlar) erkekler ile eşit haklara sahip değildirler. 19. yüzyılın başında kadınların fiilen hiçbir hakları yoktu. Babalarının ve kocalarının malıydılar. Evlilikte alınıp satılırlardı. Oy veremezlerdi. Sözleşme yapamazlardı. Evlenince, mülk sahibi olamazlardı. Çocukları üzerinde herhangi bir hakları, kendi bedenleri üzerinde de denetimleri yoktu. Kocaları hiçbir hukuki engel olmaksızın onları dövebilir ve ırzlarına geçebilirdi. Eve kapatılmadıkları zaman, gelişen sanayileşme tarafından işçi ordusunun en aşağı kesimlerine katılmak zorunda bırakılırlardı. O zamandan bu yana, kadınlara eşit haklar konusundaki ilerleme gerçekten de pek yavaş olmuştur.” (Mitchel ve Oakley, 1998: 25-26).

“...kadınlara eşit haklar tanınması yolundaki ilerleme gerçekten pek yavaş olmuştur. Hatta, gelişmenin onların aleyhine dönmüş gibi gözüktüğü zamanlar bile vardır. Kürtaja karşı ilk yasa 1803’te çıktı. Gebeliğin ilk on dört haftasından içinde çocuk aldırmanın cezası, ömür boyu hapisti. 1832 yılında, seçimlerde kadınların oy kullanmasını yasaklayan ilk yasa yayınlandı. 1877’de birinci Sendikalar Kongresi, kadının yerinin evi olduğu, erkeğin görevinin de kadını korumak ve seçimini sağlamak olduğu şeklindeki geleneği savundu.” (Mitchel ve Oakley, 1998: 27).

“Burjuva, kapitalist hukuk, herkesin yasa önünde eşit olduğunu kabul eden genel bir hukuktur; soyuttur ve her duruma, her insana uygulanır. Siyaset teorisyeni Franz Neumann’ın dediği gibi, “asgari bir eşitlik garanti edilmiştir, çünkü eğer yasa koyucu soyut kişileri ve durumları ele alacaksa kişileri ve durumları eşit kabul etmek ve belirli bir kişiye karşı ayırım gözetmemek zorundadır.” Burjuva eşitlik kavramının sıkı sıkıya ilişkili olduğu siyasal özgürlük kavramını incelerken Neumann, bu özgül kapitalist hukuk kavramını şöyle irdeliyor: “Dolayısıyla, hukukun genelliği yargı bağımsızlığının ön koşuludur; bu da, karşılığında hukukun formel yapısında içkin olarak bulunan asgari özgürlük ve eşitliğin gerçekleşmesini mümkün kılar.” (Mitchel ve Oakley, 1998: 29).

Eşitlik kavramının tarihi, feminizm tarihininkine çok benzer yollardan geçer. İlk önce, 17. yüzyılın devrimci İngiltere’sinde yeni toplumun ideolojisinin doruklarından biri olarak ortaya atılan eşitlik kavramı, 18.yüzyıldaki aydınlanma çağında ve sonra da Fransız Devrimi’nde yeni bir yükseliş yaşadı. Feminizm de aynı yolun sürekliliğini ve zigzaglarını izledi. Bilinçli yani kendi kendisinin bilincinde olan bir protesto hareketi olarak feminizm, insanlığın eşitliğini en yüksek ülkü sayan devrimci burjuva geleneğinin bir parçası olarak davalarını, feodalizmin sona erip kapitalizmin başlamasıyla toplumda meydana gelen muazzam değişiklik bağlamında savunan orta sınıf kadınlarıydı. Yeni burjuva erkeği

meşaleyi eline alıp mutlakçı tiranlığa karşı çıkararak özgürlük ve eşitliği savunurken, burjuva kadını kendisinin neden bu işin dışında bırakıldığını, merak ediyordu (Mitchel ve Oakley, 1998: 31-32).

Günümüzde kadınların eşit haklar kazanması uğrunda mücadele, liberal eşitlik anlayışının zayıflamasına karşı yürütülmektedir. Bu eşitlik ülküsünün hem kendisinin hem de sınırlılıklarının farkında olmak önemlidir. Çok fazla devrimci grup bugünü göz ardı etmek ve hem kavramın içerdiği yanlılık hem de sonuçta uygulanamazlığı belliyken “eşitlik” için mücadele etmenin gereksiz olduğunu düşünme eğilimindedir. Buna karşılık, çok sayıda, o kadar da devrimci olmayan grup ise hak eşitliğinin uzlaşmaz-sınıflı sistemlerde gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Hak eşitliği daima sadece yasa önünde eşitlik olacaktır ancak bu eşitlik henüz kesin biçimde gerçekleşmediğinden ulaşabileceği sınırlar da görülmüş değildir (Mitchel ve Oakley, 1998: 45-46).

Ataerkil Toplumda Kadının Yeri ve Çalışma Yaşamına Katılımı

Ataerkil sistem, her iki cinsiyetin yer alabildiği ancak büyük çoğunluğu erkekler etrafında kurulan bir sistemdir. Kadınlar bu sistemde yer alabilmek için ataerkilliğin yani erkeklerin belirlemiş olduğu kurallara uymak, bu kurallara uygun davranmak zorundadır. Ataerkillik, erkeklerin değerlerini belirlediği bir sistem olsa da, kadınların u sistemdeki yaşamda olan rolü gözden kaçamayacak kadar büyüktür. Kadınlar anne olarak kültürlenme sürecinin en başında yer alır. Geçerli ataerksel niteliklerle donanarak erkekler üzerinde baskı kurabilirler veya verilen kararları etkileyebilirler. Ancak bu ataerkilliğin esas sahiplerinin erkekler olduğu gerçeğini değiştirmez (Demren, 2001: 2).

Ataerkillik, “erkeklik” olgusuyla ortaya çıkmıştır ve bu olgu ortadan kalktığında ataerkil sistem de çöker. Erkeklikten kastedilen, biyolojik anlamda erkeklik değildir. İnsanlara empoze edilen, içselleştirilen ataerkil hegemonik erkekliklerdir. Ataerkilliğin bu hegemonik erkekliklere kendi devamını sağlayabilmek adına her anlamda ihtiyacı vardır (Demren, 2001: 2).

Her ataerkil toplum, kendi kültürüne göre hegemonik erkeklikler yaratır. Bunları kurumsallaştırır ve kutsallaştır. Sonrasında bu kurumsallaşan erkeklikler, erkekler tarafından içselleştirilir. Bu erkeklik biçimlerini sosyalleşme sürecinde öğrenirler ve ataerkil sistemde yer alırlar. Fakat bu süreç erkekler için sıkıntılı, yorucu ve kendilerini kanıtlamaları gereken bir süreç olabilir (Demren, 2001: 2).

Kadınlar, ataerkil sistemde belirli alanlar içinde tanımlanmıştır. En yaygın olanı ise ev içi alandır. Kadınlara tanımlanan roller de bu ev içi yaşamın barındırdığı rollerdir. En önemli ikisi, annelik ve karılıktır. Bu roller hemen hemen kadının bütün yaşamı boyunca devam

eder. Çalışan bir kadın bile yaptığı işlerle değil, bu rollerle toplumda yer alır (Demren, 2001: 4).

Kadınların ev içinde kendilerinin, ailelerinin ve toplumun yeniden üretim,i için yaptıkları, kullanım değeri olduğu halde piyasada değişim değeri ve parasal karşılığı bulunmayan çalışma biçimleri; üretim faaliyetlerinden sayılmayıp, değersiz kılınmaktadır. Çalışma yaşamına katılan bir kadın için bu karşılıksız çalışma biçimleri sorumluluğu almaya devam etmektedir. Bu nedenle kadınlar daha az çalışma yaşamına katılmakta, belli mesleklerde yoğunlaşmaktadır. Düşük statü ve ücretli işlerde çalışmaktadırlar. Bu durumda kadınlar çalışma yaşamında geri plana itilen ikinci sınıf bir iş gücü olmaktadır (Özçatal, 2011: 22).

Ancak erkekler, kadınlar gibi bir kısıtla içerisinde değildir. Her kadın genelde en azından bir erkeğin koruması ve kontrolü altındır. Tüm hareketleri ve yaşam alanı o erkek ve onun üstünde olarak da tüm ataerkil sistem tarafından denetlenmektedir. Bu denetleme sınırlamaları da beraberinde getirir (Demren, 2001: 4).

Kadınlar, “yük” kavramı içerisinde alabileceğimiz zorluklar çekerler. Böylelikle bir mücadele verirler ancak, bu yaşama karşı bir mücadele değildir. Aslında kendisinden beklenen görevleri yerine getirme ve devamlılığını sağlama, “kadınlığını koruma” mücadelesidir. Kadınlar, egemen kadınlık biçimini korumak zorundadır; koruyamadığında, kadınlığı reddedilmez ama toplumda aşağılanan ve olumsuzlanan kadınlığın başka bir kategorisinde yer almak durumunda kalır (Demren, 2001: 7-8).

Ataerkil sistemde diğer bir önemli husus da namus kavramıdır. Namus daha çok kadın üzerine odaklanır. Zaten erkeğin namusu genelde kadınla özdeşleştirilir. Kadından bu namusu koruması beklenir, başarısız olduğunda sert bir şekilde cezalandırılır (Demren, 2001: 8).

Kadın iş gücün çalışma yaşamına sınırlı katılımı ve erkeklere göre ikincil konumunu açıklamak için geliştirilen çeşitli kuramlar vardır. Bu kuramlardan biri olan neoklasik/beşeri sermaye kuramı, kadının bireysel tercihlerine vurgu yapmaktadır. Kadının çalışma yaşamında dezavantajlı bir konumda olması, kadının kendisi tarafından bağımsız ve rasyonel şekilde tercih edilmiştir. Kadın ev işleri ve çocuk bakımından sorumludur. Bundan dolayıdır ki çalışma saatleri açısından esnek işleri seçmeleri rasyonel bir davranıştır ve kadınların iş tecrübeleri azdır. Feminist kuramda ise, kadınların çalışma yaşamına sınırlı katılımı ve ikincil konumunu çözümlerken, ataerkillik ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümüne vurgu yapılmaktadır (Özçatal, 2011: 24).

Kadın İstihdamı ve İş Gücü

Modern vatandaşlık kavramı, kadın ve erkeğin istihdam durumuna göre tanımlanmış, aynı zamanda sosyal haklar iş gücü piyasasındaki konuma bağlanmıştır. Dolayısıyla, vatandaşlık tanımı daha çok erkeklere atıf yapmaktadır. Buradan hareketle, kadınların vatandaşlıkları ikinci sınıf, bağımlı vatandaş olarak tanımlanmaktadır. Kadın hareketi ve mücadelesi, bu konuda iyileşmeler ve gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır (Elveren ve Dedeoğlu, 2012: 212).

Refah devletinin en tipik modeli, erkeklerin çalışıp, kadınların da ev hanımı olduğu modeldir. Kadınlar, sosyal güvenlik ve vergi gibi konularda kocalarına yüzde yüz bağımlıdırlar (Elveren ve Dedeoğlu, 2012: 213).

Sanayi toplumu sonrası toplumlarda ortaya çıkan durum, ev kadınlığının ortadan kaybolması ile iş gücü piyasalarını yeniden düzenlemesi ve kadınların iş gücü piyasalarına katılımlarını sağlayan sosyal politikaların ortaya çıkmasıdır (Elveren ve Dedeoğlu, 2012: 215).

Bununla beraber, kanunlar önünde kadınların erkeklere bağımlı olarak tanımlanmasının yanında, istihdam dışında kalan kadınlar da refah devleti uygulamalarında bağımlı anne ve eş olarak görülmektedir (Elveren ve Dedeoğlu, 2012: 218).

Türkiye'nin AB'ye girecek aday ülke olarak kabul edilmesiyle başlayan süreçte, cinsiyet eşitliği politikaları alanında önemli adımlar atılmıştır. Anayasal değişiklikler, eşitlik ilkesini sağlamakta devleti sorumlu ilan etmiştir. Örneğin; aile reisliği kavramının kaldırılmasıyla, eşlerin eşit hak ve sorumluluklarının güvence altına alınması, eşlerin ortak mal varlıklarının boşanma sırasında eşit paylaşılması gibi alanlarda kadınların lehine düzenlemeler yapılmıştır (Elveren ve Dedeoğlu, 2012: 219).

Türkiye'de kadın istihdamının genel özellikleri, iş gücüne katılım oranlarının düşük olması, çalışma yaşında kadının ev kadını olarak istihdam dışı kalıyor olması ve enformel istihdamın yaygın olması olarak sıralanabilir. İşe alınırken yaşanan cinsiyet ayrımcılığı Türkiye'de çok sık karşılaşılan bir durumdur. Bankacılık gibi kadın yoğunluklu sektörlerde bile işe alınmadan önce kadınların, evlilik ve çocuk sahibi olma niyetleri hakkında sorgulandıkları görülmektedir (Elveren ve Dedeoğlu, 2012: 220-221).

Bakım hizmetleri genellikle, evde, hiçbir maddi karşılığı olmadan kadınlar tarafından yapılır. Bakım hizmetinin piyasadan para karşılığı satın alınması daha çok kadınlar iş gücüne katıldıklarında ortaya çıkmaktadır. Kadınların emekleri ya ev kadını olarak hiç ödenmemekte ya da düşük ücretler ödenen bakım işçileri olarak kadınlar, maddi karşılık bulamamaktadır (Elveren ve Dedeoğlu, 2012: 223).

Kadın istihdamı ve bunu destekleyen bakım hizmetleri çerçevesinden bakıldığında Türkiye'nin refah rejimi toplumsal cinsiyet ağırlıklı olarak ataerkil bir yapıdadır. Bu yapı içerisinde kadınların başat rolü annelik ve eş olmak olarak saptanmıştır ve refah devletin saptanması da bu model üzerinde yükselmektedir (Elveren ve Dedeoğlu, 2012: 225).

Bulgular ve Tartışma

Katılımcılara yöneltilen anket sorularına ilişkin cevaplar üç başlık altında toplanmıştır. İlki katılımcıların sosyo-demografik bilgilerini (yaş, medeni durum, kaç çocuk sayısı, öğrenim durumu, mesleği, gelir düzeyi, ehliyeti kaç yaşında aldığı) içeren cevaplardan oluşmaktadır.

İkinci başlık altında yer alan bilgiler ise, katılımcıların araç sürme niteliklerine yönelik alınan cevaplardan oluşmaktadır. Nicel verilerin elde edilmesiyle oluşturulmuştur. Kapalı uçlu sorulara verilen cevapların görsel hale getirilerek sayısal olarak sunulmasını içermektedir. Diğer alt başlıkta yer alan bilgiler ise yine katılımcıların açık uçlu sorulara vermiş olduğu cevapların içerik analizine tabii tutulması akabinde nitel verilerin sunulmasından oluşmaktadır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya toplam 50 kadın katılmıştır. Katılımcıların tamamına yakını evlidir. Öğrenim durumları, meslekleri, gelir düzeyleri gibi sorulara verilen cevaplar grafikler halinde sunulmuştur. Grafiklerin yorumlamaları tek tek her grafiğin altında yer almaktadır. Bu yorumlamalarla Trabzon kadınının sosyo-demografik özellikleri ortaya konmuş ve birbirleriyle ilişkili yönlerine değinilmiştir.

Katılımcıların yaş aralığı 24-55 ve üstü olarak ifade edilebilir. 20-35 yaş arası en yüksek orana sahiptir. Katılımcıların yarısından çoğunu oluşturmaktadır. Bu noktada eğitim seviyesiyle yaşı ele aldığımız zaman genç kesimin fazla olması fakülte mezunu olmalarıyla ilişkilendirilebilir. Bu nedenle eğitim seviyesinin de yüksek olacağını var sayabiliriz.

Katılımcıların 6 tanesi bekar, diğer 44 kadın evlidir. Bu noktada çocuk sayısının kadının hayatını ne yönden etkilediği bakımdan tahminler yürütülebilir. Evli kadınların bekar kadınlardan çok daha fazla sorumluluk sahibi oldukları kaçınılmaz bir gerçektir. Eşlerinin ve çocuklarının her türlü bakımıyla ilgilenmek durumundadırlar.

Trabzon'da hem evli olup hem de ehliyet alan çok fazla kadın olduğu söylenebilir. Burada kadınların yüklenmiş oldukları sorumlulukların hafifletilmesi adına ehliyet bir özgürlük ve ihtiyaç olarak ifade edilebilir. Kadının hayatını idame ettirirken yaptığı işler sadece kendisini ilgilendirmemektedir. Bunun yanında çocuklarının ve eşlerinin de hayatlarını çekip çevirmektedirler. Bu kadar işi tek başına yapamayacak olmanın verdiği

mecburiyet ve daha kaliteli bir yaşam için Trabzonlu kadınların ehliyet almayı tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Evli olan kadınların sadece %9 luk kısmı çocuk sahibi değildir. Tek çocuklu kadınların da sayısı az değildir. Bunun yaşla doğru orantılı olduğu söylenebilir. Genel anlamda en yoğun olarak 2 çocuk cevabı verilmiştir. Trabzon'da kadınların buna yine yaş faktörünü katarak 3 çocuk sahibi olduklarını söyleyebiliriz. Daha fazla çocuk sayısı çok az kadın tarafından söylenmiştir. Kadınların çalışma yaşamına katılımıyla birlikte çocuk sayılarında azalma olduğu görülmektedir. Çalışan kadınların en fazla 2 çocuğu vardır. Trabzon, aile planlamasında birçok şehir gibi başarılı değildi. Son yıllarda bu kadına verilen değer ve ekonomik sıkıntılar doğrultusunda, kadın saygınlasmaya ve çalışma yaşamında yer almaya başlamıştır. Bu da çocuk sayısını etkileyen en büyük faktörlerden biridir.

Görüldüğü üzere katılımcıların %72'sini fakülte mezunları oluşturmaktadır. Bu 50 katılımcının 37'sinin üniversite mezunu olduğunu göstermektedir ve bu yadsınamayacak düzeyde bir rakamdır. Buradan hareketle Trabzon'da kültür seviyesinin oldukça yüksek olduğunu söyleyebilir.

Kadınlar her alanda olduğu gibi eğitim alanında da ikinci planda kalarak, ya eğitimlerini tamamlayamıyorlar ya da hiç üniversiteye başlamıyorlar. Bazıları ise çok daha şanssız olabiliyor. Görüldüğü gibi ilköğretim mezunu kadınlar da yok değil. Ancak bunu yaşla ilişkilendirdiğimizde, o zaman ki eğitim seviyesini düşünerek ilköğretim mezunlarının varlığını anlayabiliriz. Çünkü her şey bir değişim içerisinde, toplum ve eğitim de bunlara dâhil. Zamanla eğitime verilen önem artmış ve kuşaklar daha şanslı hale gelmeye başlamıştır.

Burada sadece kadınların eğitim seviyesi hakkında bilgi edindik. Kadınların yaşadığı sınırlandırmaları düşünecek olursak, böyle bir oranın büyük bir gelişmenin işareti olduğunu söyleyebiliriz. Erkeklerin de eğitim seviyesi araştırıldığı zaman Trabzon'da kadın ve erkek olarak eğitim seviyesinin oldukça yüksek çıkacağı aşikar.

Katılımcıların %56'sının devlet memuru olduğu görülmektedir. Buna yakın sayılabilecek diğer cevap ise ev hanımı olmuştur. Trabzon'da kadınların genel olarak memurluğu akabinde öğretmenliği seçmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bu da kısıtlanan kadının belli mesleklere yoğunlaştığının bir göstergesidir. Memurluğun, özellikle öğretmenliğin kadın mesleği olarak görüldüğünü ifade edebiliriz. Kadının zamanla çalışma yaşamına katılmış ancak bu katılım belirli meslekler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle kadının özgürce meslek seçimi yapamadığını söyleyebiliriz.

Ev hanımı olan kadınların sayısı da oldukça fazladır. Sorumluluklarına bir diğer sorumluluğu eklemek istemeyen ve eğitim seviyesi düşük olan kadınlar çalışma yaşamında yer almayı tercih etmemişlerdir. Trabzon’da muhafazakarlığın da bu konu üzerinde etkisi olduğunu söylenebilir. Ataerkil sistemde, kadının işinin ve yerinin ev içi alan olarak görülmektedir. Bu nedenle eşleri izin vermediği için çalışma yaşamına katılamayan kadınların sayısı gözle görülebilir düzeydedir.

Ayrıca diğer meslek grubunda da bulunan kadınlar mevcuttur. Ancak sayıları oldukça azdır. Bu mesleklerin erkek işi olarak görüldüğü ve kadınların girişimci olarak desteklenmediği söylenebilir. En rahat ve güvenilir meslek olarak devlet memurluğu görülmekte ve bu alanda tercih yapılmaktadır.

Katılımcıların gelir düzeyleri %60 oranında 2001-3000 arasında olduğu görülmektedir. Bu noktada tercih edilen mesleğin etkisi önemlidir. Genel anlamda devlet memurluğunu tercih eden kadınların maaşları bu doğrultudadır. Daha fazlası ya da biraz daha az gelir düzeyleri de dikkat çekecek ölçüdedir. Ancak genel anlamda bakıldığında gelir düzeyinin iyi olduğu ifade edilebilir. Bu da ehliyet alma konusunda önemli faktörlerdendir. Durumu iyi olan kadınların araba alabilecek yeterliliğe sahip olmasıyla ehliyet alması arasında doğru bir orantı var. Ev hanımı olan kadınların da eşlerinden sağladıkları gelir iyi olduğu için araba alabildikleri ve bu nedenle ehliyet almayı tercih ettikleri söylenebilir.

Katılımcıların ehliyeti aldıkları yaş en fazla 18-22 yaş aralığında tekrarlanmıştır. Bu noktada fakülte eğitimini tamamlayan kadınların bu bilinçle ehliyet aldıkları da söylenebilir. Daha geç yaşlarda alanlar da mevcuttur. Bu kadınlar genelde ev hanımıdır. Bir takım sorumlulukları kaldırmayı başardıktan sonra ehliyet alma kararı vermişlerdir. Genelde hobi olarak görülen ehliyet bir zaman sonra işe gidip gelmede ve acil ihtiyaçların karşılanmasında araç olarak görülmüştür.

20’li yaşlarda da ehliyet alan kadın sürücülerin sayıca oldukça fazladır. Bunun sebepleri düzenli bir çalışma yaşamına girdikten sonra bunu kaldırabilecek gelir elde ederek ve ulaşım ihtiyacını karşılayabilmek adına ehliyet aldıkları söylenebilir.

Nicel Verilerin Analizi

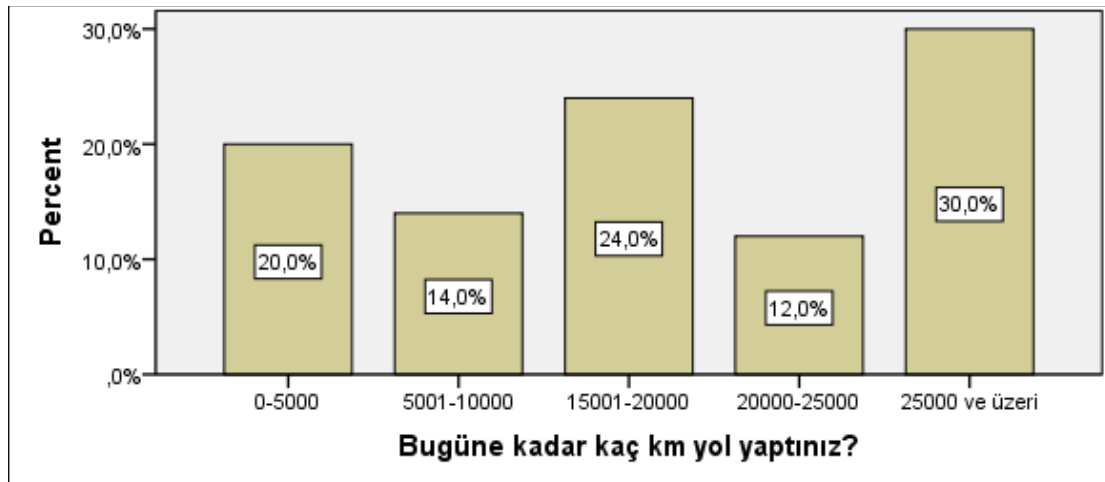
Çalışmada yer alan anket formunun nicel veri kısmından elde edilen cevapların (verilerin) grafikler halinde ortaya konmuştur. Bu sorular genel olarak kadınlar sürücülük niteliklerini (ne sıklıkla araç kullandığı, bugüne kadar kaç km yol yaptığı, trafikte kendine ne kadar güvendiği, trafikte en yüksek kaç km hız yaptığı, kaza yapıp yapmadığı gibi) içeren kapalı uçlu sorulardır.

Grafik-1

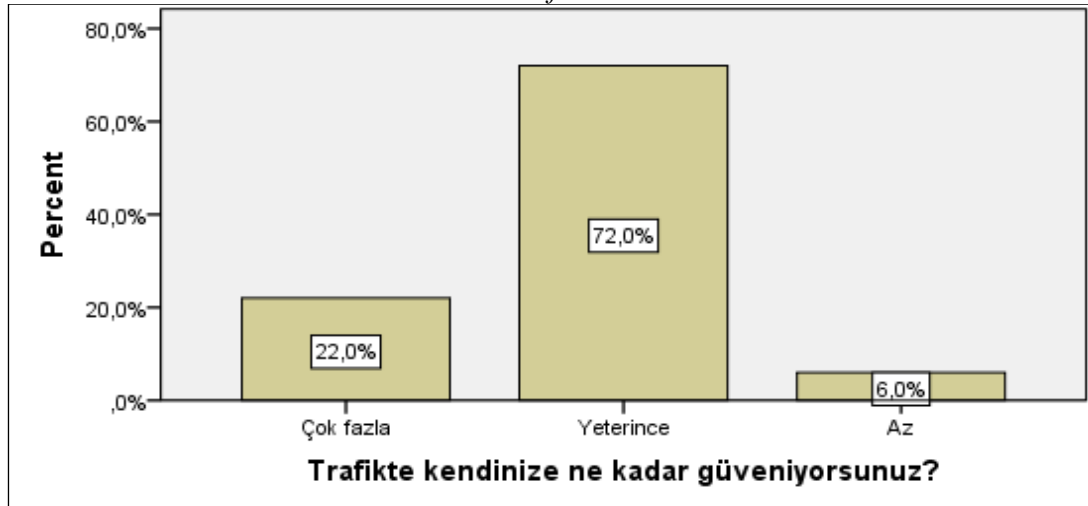
Katılımcılardan çoğunluğu her gün araç kullandıklarını ifade etmiştir. Bu noktada çalışma yaşamına katılımlarıyla ilişki kurulabilir. Her gün araç kullanan kadınların genel anlamda devlet memuru olduğu görülmektedir. Ulaşım kolaylığı sağlamak adına işine gidip gelirken araç kullanmaktadırlar. Sonrasında yoğun olarak verilen cevap haftada birkaç gün olmuştur. Kadınlar her gün olmasa bile ihtiyaçları oldukça araba kullanmaktadır. Haftada bir gün, en az verilen cevaptır. Burada kadınların genel olarak ihtiyaç için değil de hobi olarak araba kullandıklarını söyleyebiliriz. Nadiren cevabını veren kadınlar ise, çok acil durumlarda ve eğlence amaçlı araç kullanmaktadırlar. Ehliyetini almış ama araç sahibi olmayan kadınlar bu kategoride değerlendirilebilir.

Grafik-2

Katılımcıların %30'u 25000 km ve üzeri cevabını vermiştir. Trabzon'da sürücü kadınların sırf ehliyetleri olsun diye değil gerçekten araç kullanabilmek için ehliyet aldıkları görülmektedir. Bunun tam tersi durum olan cevap ise nadirendir. Kadınlar, ehliyet almakta ancak düzenli olarak araç kullanmamaktadır. %24'lük bir kesim ise 1501-20000 km yol yaptıklarını söylemişlerdir. Bunun ehliyeti ilk aldığı zaman değil de sonrasında araç kullanma sıklığının artması sonucunda gözlenen bir durum olduğu ifade edilebilir.

Grafik-3

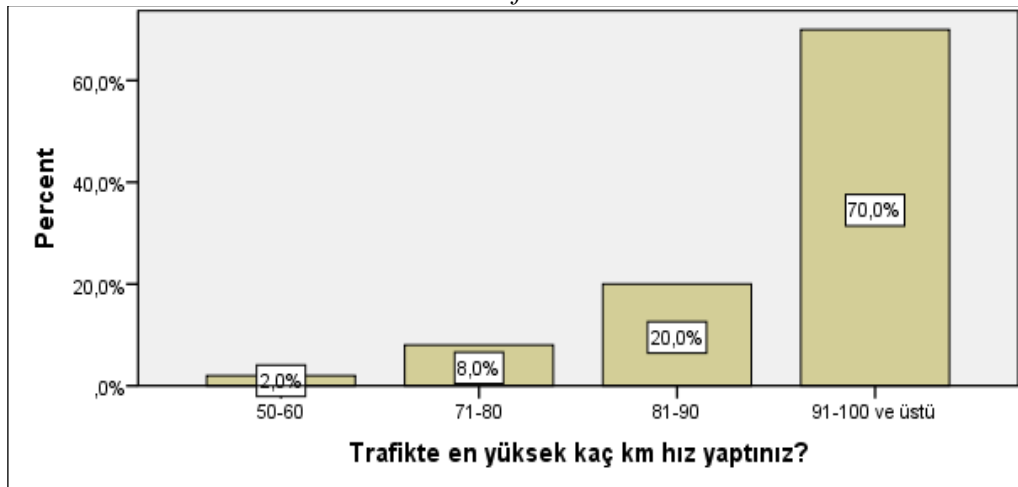

Katılımcıların %72'si yeterince cevabını vermiştir. Burada Trabzonlu kadın sürücülerin genel anlamda kendilerin yeterince güvendikleri söylenebilir. Çok fazla güvenen kadınların oranı ise %22'dir. Bu da genele bakıldığında az bir sayıdır. Bu noktada kadınların trafikte çok fazla özgüvenli olmadıkları yorumu yapılabilir. Trabzon kadınının kendine has özelliği olarak sayılan öz güven ve cesaretli olmalarıyla çelişen bir durum gözlenmiştir. Araç

kullanma yetkinlikleri olarak kendilerine fazlasıyla güvenmediklerini söyleyebiliriz. yeterli düzeyde iyi olduklarını ifade etmişlerdir.

Bu durumun erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu baskı ile ilişkili olduğu söylenebilir. Kadınlar çok iyi olsalar bile yerleştirilen algı nedeniyle böyle olduğunu düşünmeye çekinmektedirler. Sürücülük konusunda erkeğin daha iyi olduğu düşüncesi kadınları etkilemektedir. Bu nedenle bu soruya verdikleri cevap çoğunlukla yeterince olmuştur.

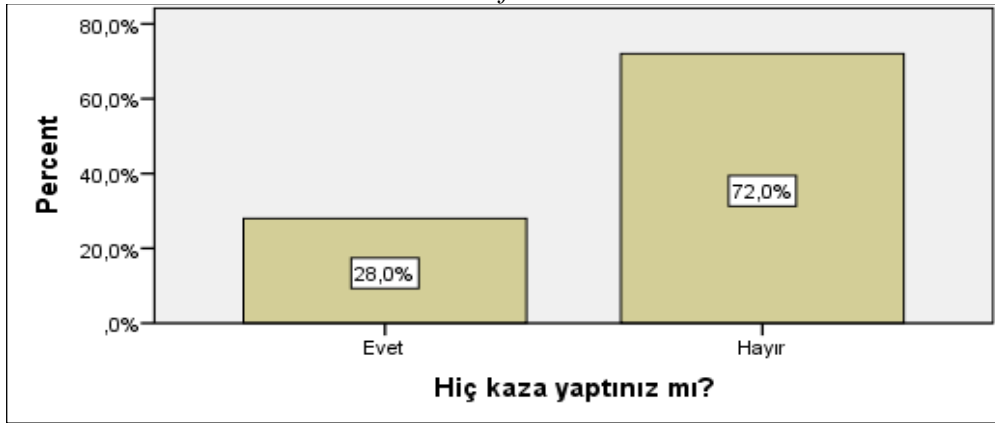
Grafik-4

Katılımcıların büyük çoğunluğu 91-100 km ve üzeri cevabını vermiştir. Bunun Trabzon insanının aceleci yapısıyla alakalı olduğu söylenebilir. Kadınların yavaş sürdükleri için eleştirilmeleri ile çelişen bir durum gözlemlenmiştir. Oluşturulan algının aksine bir durumun mevcut olduğu söylenebilir.

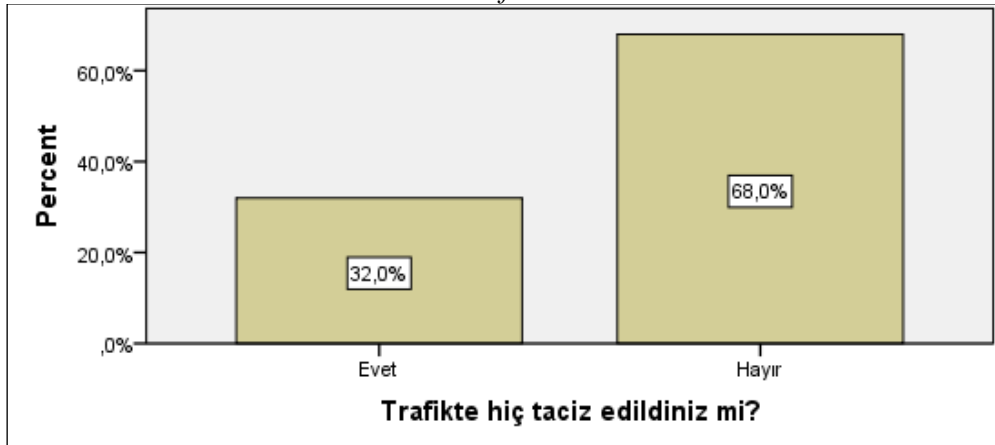
Çalışma yaşamına katılan kadın, işe yetişebilmek, çocuğunun okul çıkışına yetişebilmek için hızlı araç sürdüğü ifade edilebilir. Sorumluluğu çok fazla olan Trabzon kadını acele ve iş bitirici olma özelliğini doğuştan kazanmış bulunmaktadır. Bu nedenle genel anlamda Trabzonlu kadınlar hızlı araç sürdükleri söylenebilir.

Grafik-5

Katılımcıların %72'si hayır cevabını vermiştir. Buradan hareketli Trabzonlu kadın sürücülerin fazla kaza yapmadığını söyleyebiliriz. Bunun etkisi olarak kadınların daha dikkatli olması verilebilir. Nitekim katılımcıların ifade ettiği görüşlerinde, kadınlar araç sürerken sadece çocuklarını değil eşini ve çocuklarını da düşündüklerini belirtmiştir. Bu nedenle erkeklere göre çok daha temkinli olduklarını söylemişlerdir. Ayrıca dikkatli oldukları ve kurallara uydukları için kaza yapmadıklarını, yapsalar bile bu kazaların ufak çaplı olduğunu ifade etmişlerdir. Grafikte de görüldüğü gibi kadınların kaza yapma oranı oldukça az olmakla birlikte elbette kaza yapan kadınlar da mevcuttur. Ancak her biri ufak kazalar yaptıklarını dile getirmişlerdir.

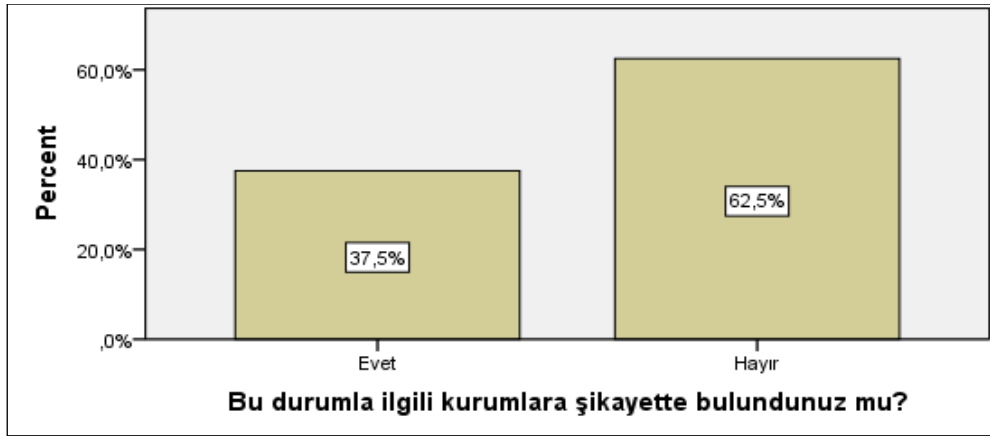
Grafik-6

Katılımcıların çoğunluğu hayır cevabını vermiştir. Bu noktada Trabzon'un güvenli bir şehir olması ve muhafazakâr yapısı nedeniyle erkeklerin sarkıntılık yapmadığı ifade edilebilir. Ancak aksini söyleyen ve yaşayan kadın sürücülerimiz de mevcuttur. Çeşitli şekillerde taciz edildiklerini dile getirmişlerdir. 'Korna çalmak' ve 'sıkıştırmak' bu cevaplar arasında en çok tekrarlananlardır. Ancak burada genele baktığımız zaman, Trabzon'da sürücü

kadınların az düzeyde tacize uğradıklarını ve kendilerini diğer şehirlerden daha güvende hissettiklerini söyleyebiliriz.

Grafik-7

Tacize uğrayan katılımcılardan aldığım cevapların çoğunu hayır cevabı oluşturmaktadır. Tacize uğradıkları halde herhangi bir kuruma şikâyetle bulunmayıp bu konu hakkında hiç bir şey yapmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun küçük çaplı taciz olması, sadece kadına rahatsızlık vermesi ve daha ötesine geçmemesinin önemli etkisi vardır. Ancak kendi haklarını savunan ve yanlış görmezden gelmeyen Trabzonlu kadınların %37'si ise bu durumla karşılaştıklarında şikâyetle bulunmuşlardır. Bu şikâyetler genelde polise yapılmıştır. Etkili olduğu, tartışmalı bir konudur.

Nitel Verilerin Analizi

Bu başlık altında 6 açık uçlu sorunun analizi yapılmıştır. Ankette elde edilen bilgilerin içerik analizi yapılarak yorumlamasını içermektedir. Genel anlamda Trabzon'da sürücü olmanın nasıl bir tecrübe olduğu, yaşanan sıkıntılar ve yerleşik algıya (Kesin bayan sürücüdür.) nasıl bakıldığını, ehliyetin hangi amaca hizmet ettiği ve trafikte ne şekilde tacize uğradıklarını içeren cevaplar elde edilmiştir. Nitel sorular, sırasına göre küçükbaşlıklar altında analiz edilmiştir.

- Ehliyet sizin için hangi amaca hizmet ediyor?

Ehliyeti araba kullanmak için sıradan bir belge olarak gören kadınların yanı sıra en fazla verilen cevap ulaşım kolaylığı olmuştur. Zamandan tasarruf ederek daha kaliteli bir ulaşım sağladığı söylenmiştir. Bunun yanında ehliyet, katılımcılar için ihtiyaç ve gereklilik olarak görülmektedir. Sorumluluklarının altından kalkabilmek için sahip oldukları ehliyetin işlerini kolaylaştırdıklarını düşünmektedirler. Ayrıca acil durumlarda ehliyetin önemli

olduğunu belirtmişlerdir. Nadiren araba kullandığını söyleyen katılımcılar bile bu noktaya dikkat çekmişlerdir. Acil durumlarda ehliyetin çok büyük avantaj olabildiği ifade edilmiştir.

Genel anlamda Trabzon kadını için ehliyet, büyük bir ihtiyaç ve gereklilik. Ulaşım kolaylığı için önemli bir kademe olduğu ifade edilebilir. Bunun yanında Trabzon'un karışık ulaşım ağının verdiği sıkıntıların aşılması adına kadınlar, ehliyet almayı tercih etmektedirler. Genel olarak kaliteli yaşam ve ihtiyaçların giderilmesi için bir araç olarak görülmektedir.

- Trafikte taciz edildiyse bu ne şekilde oldu?

Katılımcılara bu sorunun öncesinde, trafikte tacize uğrayıp uğramadıkları sorulmuştur. 50 katılımcının, 16'sı taciz edildiklerini ifade etmişlerdir. Ancak bunlardan sadece 6'sı şikayette bulunmuşlardır. Bu noktada çok can sıkıcı durumların yaşanmaması etkili olmuş olabilir. Taciz şekillerine verilen sık cevapların korna ve sıkıştırılma olduğu görülmüştür. İlerisi olmayan durumlar olduğu için kadınların görmezden geldiği söylenebilir.

Katılımcılardan bazıları sözle tacize uğradıklarını da belirtmişlerdir. Erkeklerin, arabayı kullanan bir kadını fark ettiğinde ve hele o yol sakince tacizle karşılaşabildiklerini söylemişlerdir. Ancak Trabzon'da bu durum yaygın olmamakla birlikte hiç yaşanmadığı da söylenemez.

- Trabzon'da kadın sürücü sayısının fazla olmasının sebepleri nelerdir?

Kadınların çoğu bu soru sorulduğunda ilk olarak şaşırılmışlardır. Ayırt edici özellikte bir fazlalığın olduğunun farkında değillerdir. Sonrasında aslında onlar da artık her yerde kadın sürücüyle karşılaştıklarını beyan etmişlerdir. Bu durumun yeni olduğu, özellikle son iki yılda büyük bir artış gösterdiği düşünülmektedir.

Bu sebepleri maddiyat, Trabzon kadınına has özellikler, şehrin küçük olması ve insanın sarkıntılık yapmamasına dayandırmışlardır. Çoğunluk ise Trabzon kadınının özelliklerini vurgulamıştır. Bu özellikler, cesaretli, özgüvenli ve azimli olmasının yanında gösterişi sevmesi olarak ifade edilmiştir.

Maddiyat, katılımcıların çoğu tarafından verilen cevaplardan biridir. Bakıldığında bir kişinin ehliyet almasında önemli etken, araç alabilecek durumda olmasıdır. Elbette araç olmadan ehliyet sahibi olmak isteyenler de mevcuttur ancak çoğunluğun görüşü aldığı ehliyeti aktif olarak kullanabilmektir. Trabzon'da da maddi durumu iyi olan kadınlar ehliyet almaya daha fazla yönelmektedir. Kimisi eşlerinin geliriyle kimisi de kendi sağladığı gelirler araba almaktadır.

Trabzon kadınına has özelliklerden bahsedecek olursak, katılımcıların çoğu, kadınların cesaretli ve özgüvenli olduklarının altını çizmektedir. Kendi ayakları üzerinde durabilen kadınlar olduklarını ve her şeyin üstesinden gelebileceklerini söylemişlerdir. Trabzon’da kadınlar, iş, eş ve aile gibi bir çok sorumluluğun üstlenmektedir. Bu sorumlulukları yerine getirmek ve yüklerini biraz olsun hafifletmek adına ehliyet almayı tercih etmektedir. Kullandıkları araba markalarının pahalı olmasını da gösteriş yapmayı sevmelerine bağlamaktadırlar.

Trabzon, muhafazakar ve ataerkilliğin oldukça baskın olduğu bir şehir. Ama en büyük rolü oynayan, Trabzon kadınıdır. Trabzon’da kadınlar erkek gibi yetişmektedir. Tarla işlerinde ve evdeki işlerde olsun birçok işin üstesinden gelebilirler. Erkeğe bağımlı olmayı sevmezler. Bu noktada özgürlükçü ruhlarının olduğunu söyleyebiliriz. Trabzon kadını, evi, kocasını ve çocuklarını çekip çevirendir. Ataerkil yapı baskın olmasına rağmen aslında tabanda anaerkil olduğu söylenebilir. Katılımcıların bazıları, bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Trabzon kadınının kendine güveni çok yüksek. Yetiştirilme mizaçları sert olduğu için erkek gibi kadın oluyoruz. Ataerkil gibi görünebilir ama tabanda anaerkiliz. Ehliyet de kadınlar için özgürlüğün bir belirtisi olarak görülüyor.”K27

“Trabzon ataerkil bir şehir gibi görülebilir ama kadınlar çok baskın karakter aslında. Bir çok sorumluluğumuz var. Öz güvenli ve kendi ayaklarımız üzerinde durduğumuz için bunların üstesinden gelebiliyoruz. Erkeğe bağımlı olmadan özgürce hareket etmemizi sağlayan da ehliyetlerimiz. Trabzon’un güvenli bir şehir olması da büyük etken.”K42

“Trabzon erkeği sarkıntılık yapmaz. Sahip olduğu kadını korur ve kollar. Erkekler de eşlerine bu nedenle imkan tanıyor. Mesela İstanbul’da yaşasak eşim ehliyet almama izin vermezdi. Biraz da biz kadınlar istediğimizi yaptırtmayı başarıyoruz. Azimli, cesaretli ve öz güvenliyiz. Bu nedenle olabilir.”K36

“Özgürlüğümüze düşkün kadınlarız. Maddi durumumuz biraz olsun iyiye ufak çaplı bir araba ihtiyacımız oluyor hemen. Birçok şeyde genel olarak hevesliyiz. Ayrıca büyük bir öz güvenimiz var. Biz de yapabiliriz düşüncesiyle her şeye atlıyoruz ve çoğunun altından kalkmayı başarabiliyoruz.”K1

“Trabzon kadınıyla alakalı bir durum bence. Tuttuğunu koparan ve kendi ayakları üzerinde duran kadınlarız. Böyle yetiştirildik. Erkek egemen bir toplum gibi görünüyoruz ama Trabzon erkeğini de çekip çeviren kadındır. Bu kadar sorumluluğu kaldırmak için işini kolaylaştırmak zorunda. Ehliyet de bize bunu sağlıyor.”K34

Genel olarak şehirde kendilerini güvende ve rahat hissetmektedirler. Trabzon erkeğinin sakıntılık yapmadığı düşüncesindedirler. Kapalı uçlu sorularımdan biri olan tacize

uğrayıp uğramadıklarına dair ifadelerinde çoğunluk hayır cevabını vermiştir. Bu da gösteriyor ki kadınlar Trabzon'da araç kullanırken daha güvende olduklarını düşünmektedir.

Katılımcıların bir kısmı Trabzon'da ulaşımın pahalı olması nedeniyle araç sahibi olduklarını belirtmiştir. Yüksek ücretli dolmuşlar ve ulaşımın meydan merkezli yapılması sıkıntı yaratabiliyor. Meydandan farklı bir yere gitmek istediğinizde günde dört dolmuş değiştirmiş oluyorsunuz ve bu genele vurulduğunda özel arabanızı almak çok da hesaplı bir çözüm yolu olabiliyor.

Muhafazakâr bir şehir olmasına rağmen erkeklerin eşlerine ehliyet almalarına izin verdiği görülmektedir. Bunun sebebinin küçük bir şehir olmasından kaynaklı olduğu ve bahsettiğimiz güven duygusuyla ilişkili olduğu söylenebilir.

- Araç kullanırken ne gibi sıkıntılarla karşılaşıyorsunuz?

Hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadığını söyleyen bir azınlık olsa da genel anlamda en çok söylenen cevabın dolmuş şoförleri olduğunu söyleyebiliriz. Trabzon'da dolmuş şoförlerinden yana büyük sıkıntı yaşadıklarını söyleyen kadınlar, dolmuşların kurallara uymadıklarını dile getirmişlerdir. En başta hız yapmaları olmak üzere yolcu kapabilmek için aniden durup kalkmalarından şikayetçi olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca erkeklerin kaba ve aceleci olduğu görüşündeler. Katılımcılardan bazıları, bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Kurallara uymayan kişiler sıkıntı yaratıyor. Burada erkekler çok aceleci ve kabalar. Yollarda radarın nerede olduğunu bilip ona göre hızlarını ayarlıyorlar. Radar olmayan bir yerde yanınızdan geçiyorlarsa bu biraz ürkütücü olabiliyor. Dolmuş şoförleri zaten ayrı bir sıkıntı. Yolcu kapmak adına kural tanımıyorlar. Trabzon insanı da bu duruma alıştı artık, yol vermek zorunda kalıyoruz ama zorunluluk gibi değil de kuralmış gibi geliyor bir zaman sonra.”K36

“Dolmuş şoförleri yolcu almak için trafik kurallarını hiçe sayıyor ve sorun yaşamamıza neden oluyor. Trafikte bayan olduğunuzu gördüklerinde yol ve geçiş hakkını kendilerinde buluyorlar. Bu tüm erkek sürücüler için geçerli. Ayrıca mutlaka sizin önünüze geçmeye çalışıyorlar.”K11

“Kurallara uymayan sürücüler, yolda aniden durmaları, yol üzerine park etmeleri. Ayrıca Trabzon'da park alanlarının bulunmaması. Özellikle şehir içi yollar çok dar bu nedenle sıkışıklık oluyor. Dolmuş şoförleri saygısızca davranabiliyor, kendilerini yolun hakimi sanıyorlar.”K4

“Polisin her yere radar koyması, kırmızı ışık süreleri, yolların bozuk olması sıkıntılar yaratıyor. Dolmuş şoförleri tarladaymış gibi araç kullanıyorlar. Sanki yol onların, biz gelip geçiciyiz.”K1

“Yeni yetme çocuklar bir anda bir yerden çıkıyor. Dikkatsiz kullanıyorlar. Dolmuşlar zaten çakalın önde gidene. Yolcu kapabilmek için sağdan soldan bir anda karşımıza çıkıyor, istedikleri yerde durup kalkıyorlar. Herkes bu yüzden zorluk yaşıyor.”K14

“Kurallara uymayan sürücüler ve başına buyruk dolmuş şoförleri sıkıntı yaratıyor. Yolcu kapmak için hoyratça araç kullanıyorlar. Bir yerde arabamız hasar görmesin diye onlara yol vermek zorunda kalıyoruz. Coğrafi koşullar bazen engelleyici olabiliyor. Sürekli yağmur yağıyor olması beni tedirgin eden durumlardan biri.”K40

Katılımcılar, yol hakkının kendilerinde olmasına rağmen dolmuş şoförlerinin, kendi hakkıymış gibi davranmasından dolayı yaşanan sıkıntılardan bahsetmişlerdir. Hatta araçlarının hasar görmemesi için geri durduğunu ve yol verdiğini söyleyen katılımcılar mevcuttur.

Trabzon erkeğinin kaba ve aceleci olması da fazla söylenen cevaplar arasındadır. Trabzon’da coğrafi koşullardan ya da genetik olarak insanlar çok aceleci ve çalışkan. Bu durumda hızlı olmak zorunda kalmışlar ve bir zaman sonra bir alışkanlık olarak oturmuş olduğu söylenebilir. Bu özellikleri trafikte de hız yapmaları olarak yansımaktadır. Kısa yoldan ve en az zamanda işlerini halletmeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak katılımcıların büyük çoğunluğu, bundan tedirgin olduklarını dile getirmişlerdir.

Bunun yanında trafiğin yoğunluğunu da fazla tekrarlanan cevaplar arasındadır. Özellikle son zamanda iyice fazlaşan trafik sorununun şehir içi yolların dar olmasıyla beraber büyük sıkıntılara neden olduğu söylenebilir. Ayrıca bilinçsiz yayalar da bu başlık altında dikkat çekecek derecede dile getirilmiştir. Aniden yola atlamaları sürücüler için zorluk çıkartabilmektedir. Baktığımız zaman trafik kazalarının büyük bir kısmı yayalardan kaynaklı bir şekilde meydana gelmektedir.

Diğer sıkıntılar genel olarak; teknik arızalar, deneyimsiz sürücüler, yolların bozuk oluşu, yokuşların fazla oluşu ve park alanlarının yetersizliği olarak ifade edilmiştir.

- “Kesin bayan sürücüdür” kalıp cümlesinin sizce haklılık payı var mı?

Bu soruya katılımcıların verdiği cevaplar birbirine yakın çıkmıştır. Katılımcıların 28’i kısmen haklılık payının olduğunu düşünmektedir. Bunun haklı gerekçeleri olarak, kadınların dikkatli oldukları için yavaş kullandıkları ve erkeklere göre daha temkinli olmaları gösterilmiştir. Bu soruya kısmen haklılık payı olduğunu söyleyen katılımcıların çoğu, çok iyi kullanan kadın sürücülerin de bulunduğunu ve genelleme yapılmaması gerektiği düşüncesindedir.

Erkeklerin daha pratik ve seri oldukları düşünülmektedir. Kadınlar, kadımsı özellikleri nedeniyle pratik olamıyorlar ve aynı hataları tekrarlayıp duruyorlar. Bu nedenle bazı kadın sürücüler yüzünden, kadınların bile bu cümleyi kullanmaya başladığı görüşündedirler.

Diğer katılımcılar ise, kesinlikle haklılık payının olmadığını söylemiştir. Bunun cinsiyet ayrımcılığına girdiği konusunda çoğunluk hem fikirdir. Ancak herkesin hata

yapabileceğini ve en az kadınlar kadar erkeklerin de hata yaptığını belirtmişlerdir. Hatta kadınların dikkatli kullandıkları için daha yavaş oldukları ve bu nedenle az kaza yaptıklarını; kaza yapsalar bile bunların küçük çaplı kazalar olduğu sık verilen cevaplardandır. Erkeklerin hızlı kullandıkları, kurallara uymadıkları söylenmektedir.

Bu sözün ataerkil bir toplum olması bakımından erkekler tarafından bir algı olarak yerleştirildiği düşünülmektedir. Erkeklerin de hata yaptıkları apaçık bilinmekte ancak kadınlar yaptığında göze batmaktadır. Kadını ezmek adına oluşturulan bir söylem olduğu düşüncesindedirler.

Katılımcılardan bazıları, bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Hayır yok. Ben bir olayla karşılaştım. Yayaydım ve bir kadın sürücü hata yaptı. Hemen erkekler konuşmaya başladı. “Kadın süremez.”, “Bilmiyorsanız sürmeyin!” diye laf attılar. Ama erkekler de hata yapıyor en az kadınlar kadar. Bu konuda cinsiyet ayrımı yapılmamalı.”K33

“Zaman aman ben de kullanıyorum bu cümleyi. Kadınlar kurallara uygun hareket ediyorlar, kuralla uygun davranmayanlarla sıkıntı yaşıyorlar. Bu durumu anlayabiliyorum fakat belirgin hatalar yaptığı gerçeği de var maalesef.”K32

“Evet. Ben de kullanıyorum bu cümleyi. %50-60 haklılık payı var. Çünkü kadın sürücüler sağa sola geçerken acaba biri geçiyor mu diye düşünmüyorlar, dikkatsizler. Aynada kaşına gözüne bakıyorlar. Aynı zamanda erkekler kadar seri değiliz. Ancak istisnalar kaideyi bozmaz.”K1

“ Bence biraz var. Kadınlar erkeklerden daha dikkatli kullanıyor. Sadece kendisini değil, eşini çocuğunu da düşünüyor o yüzden yavaşlar. Erkekler ise hiç bir şeyi düşünmeden basıyor gaza. Teknik olan hatalara da katılmıyorum. Erkekler de hata yapabilir, kaza yapabilir.”K30

“Kesinlikle hayır. Kötü bayan sürücü olduğu kadar, kötü erkek sürücüler de var. Hatta bayan sürücüler kurallara çok daha fazla uyuyor. Kadın sürücü ise tecrübesiz sürücü olduğu yargısı var maalesef.”K12

“Kısmen. Cinsiyet ayrımına karşıyım ama gerçekten kadınsal özelliklerden dolayı kalıplaşmış bir cümle bu. Mesela aynada kaşını gözünü inceleyen bir erkekle karşılaşamazsınız. Kadınlar bazen çok gereksiz dikkatli olup yavaş kullanırken, asıl dikkat etmesi gereken yerde boş işlerle uğraşabiliyor.”K48

Görülüyor ki Trabzon erkeğinin kadın üzerinde kurduğu baskınlık, trafikte de gözlenmektedir. Kadınlara güven duygusunun olmadığını, çoğu şeyi başaramayacakları düşünülmektedir. Kadın üzerinde kurulan bu baskıyı iki şekilde ortadan kaldırabilir. Ya başaramayacağına inanıp kendini geri çekecek ya da başarabildiğini kanıtlayana kadar devam edecek. Trabzon kadınının başına buyruk olması ve kendini gerçekleştirme isteği, bunun

yanında güç gösterisi yapmayı sevmesi sonucunda; kadınlar, aktif olarak hareket etmeye başlamışlardır. Ehliyet almak bu hareketlerden sadece birini oluşturmaktadır.

- Trabzon’da kadın sürücü olmak sizce nasıl bir tecrübe?

Katılımcıların çoğu, güzel bir tecrübe yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Hatta memleketine aşık, her yönüyle seven katılımcılar az da olsa mevcuttur. Güzel bir tecrübe olmasının yanında bazı sıkıntıların buna gölge düşürdüğü dile getirilmiştir. Başta coğrafi koşulların zorlayıcı olduğu belirtilmiştir. Yokuşların çok fazla olmasından bahsedilmiştir. Ancak bu konuda da çoğu katılımcının görüşü, yokuşların sürücüye tecrübe kazandırdığı yönünde birleşmektedir.

Katılımcıların bazıları, bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Güzel bir tecrübe. Yolların yokuş olması tecrübe kazanmamızı sağlıyor. Ayrıca araç sürmeyi öğrenebileceğiniz bir çok alan var. Köy yolları gibi. Buralarda öğrendikten sonra her yol çok kolay gelmeye başlıyor. ayrıca Trabzon sakin bir şehir. Küçük bir şehir olduğu için insan kendini daha çok güvende hissediyor.”K38.

“Zor bir tecrübe. Çok yokuşu var, şehir içi yollar çok dar. Son yıllarda trafik de yoğunlaştı. Kalabalık bir şehir olmamasına rağmen. Fakat kötü diyemem. Rahatlık ve güven konusunda en başta gelebilecek şehirlerden biri. Ama coğrafi koşullar işimizi zorlaştırıyor.”K36.

“Yollar yokuş olduğu için sıkıntılar çıkıyor. Bu araç kullanmayı bırakmaya bile sebep olabiliyor. Genel anlamda Türkiye’de kadınlara saygı yok, trafikte de bu böyle. En ufak bir şeyde gelip durduruyorlar. “Çarptı mı?”, “Sürttü mü?” diye sorup arabaya bakıyorlar. Bu anlamda kadına trafikte güven yok. Bu nedenle pek iyi bir tecrübe değil.”K31

“Trabzon’da kadın sürücü olmanın zorluğuna rastlamadım. Bundan kastım özel olarak Trabzon şehrinde değil, kadınların nerede olursa olsunlar bir takım ön yargılarla savaşmak zorunda olmalarıdır. Trabzon bu konuda diğer illerden ne iyi ne de kötü. Ancak kötü bir tecrübe olduğunu söyleyemem. Bahsettiğimiz sıkıntılar dışında güzel bir tecrübe. Ancak bu sıkıntılar da çoğu ilde karşılaşılabilecek cinsten.”K3.

“Güzel bir tecrübe. Ben araba kullanmaya burada başladım. Yokuşu çok fazla. Burada araba kullanan, her yerde kullanabilir. Trabzon yollarında sürücülüğü profesyonel olarak öğrendim.sürücülük konusunda kadın sürücülerin cesaretli olması önemli bir etken aslında. Yani bu anlamda Trabzon’a has değil de kadınına has özelliklerin etkili olduğunu düşünüyorum.”K32

Trabzon’da araç kullanmayı öğrenen bir sürücünün, her yerde araç sürebileceğini ve diğer yerlerin çok kolay gelmeye başlayacağını ifade etmişlerdir. Yani çoğunluk bu durumu bir eksi olarak görmemektedir.

Bunun yanında Trabzon’da araç kullanmayı öğrenmek ve pratik yapmak için çok fazla boş alan olduğu belirtilmiştir. Özellikle köy yollarının buna çok uygun olduğu söylenmiştir. Böyle yollarda araç kullanmanın güzel bir deneyim kazandıracığı

görüştükleridir. Ancak bu konuda hem fikir olmayan kadın sürücüler de bulunmaktadır. Onların haklı gerekçeleri ise, yokuşların sürücülerin gözünü korkuttuğu ve bunun akabinde caydırıcı olduğu, coğrafi koşulların engelleyici olduğu ve Trabzon insanıyla uğraşmanın kolay olmadığı söylenerek Trabzon’da kadın sürücü olmanın zor bir tecrübe olduğunu dile getirmişlerdir.

Trabzon’u, güvenliği yüksek bir şehir, sakin ve rahat bir şekilde özgürce araba kullandıkları bir şehir olarak tanımlayan sürücülerin de sayısı az değildir. Küçük bir memleket ve iç içe geçmiş bir halk bulunması insanların daha güvende hissetmesini sağladığı ifade edilebilir. Son yıllarda artan trafik ve diğer bahsedilen sıkıntılar dışında genel görüş, Trabzon’da kadın sürücü olmanın güzel bir tecrübe olduğu yönündedir.

Sonuç

Toplumda, her zaman cinsler arasında farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu da kadın ve erkeğe yüklenen rol ve statüler doğrultusunda kültürden kültüre değişen bir toplum modeli oluşmasına yol açmaktadır. Oluşan bu toplum modeli, kadını sürekli olarak ikinci plana atmış ve sınırlandırmıştır.

Geçmişten günümüze toplumların tarihi incelendiğinde bu farklılıkların doğurduğu eşitsizliğin gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz ancak hiçbir zaman ortadan kalkmadığı da bir gerçektir. Kadın, ataerkil toplum yapısında ikincil konumda, ev içi alanla sınırlandırılmış, işi eşine ve çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmekle tanımlanmaktadır. Bu nedenle kadın, daima geri planda kalmış ve kendini gerçekleştirme fırsatını yakalayamamıştır. Ancak yavaş yavaş bu durum gelişmiş ve kadın sosyal bir varlık olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Durumu iyileşmeye başlayan kadın artık çalışma yaşamına katılmaya, söz sahibi olmaya başlamış ve tam olarak ortadan kalktığı söylenemese de sınırlılıkları azalmıştır. Bununla birlikte kadının hayatında pek çok değişiklik meydana gelmiştir ve bu değişiklikler olumlu yöndedir.

Bu çalışmada kadın, toplumsal cinsiyet, eşitlik ve ataerkil toplum yapısındaki yeri bakımından incelenmiş ve akabinde kadının sosyalleştiğinin kanıtı olarak gösterilebilecek ehliyetin Trabzon kadını için önemi üzerinde durulmuştur. Bu önem, kadının ehliyete bakış açısı, Trabzon’un kadınların sürücülük deneyimlerinin artı ve eksi yönlerine bakılarak değerlendirilmiştir. Yapılan saha çalışmasıyla veriler toplanmış ve analiz edilerek grafikler halinde sunulmuştur.

Araştırmada elde edilen bulgularla, Trabzon’da kadın sürücü sayısının fazla olmasının sebeplerinin, maddiyat ve Trabzon kadınına has özellikler olduğu çoğunluk tarafından ifade

edilmiştir. Cesaretli, öz güvenli ve gösterişi seven olarak tanımlanan Trabzon kadınının, ehliyet alarak bir erkeğin yapabileceği her şeyi kendisinin de yapabileceğini kanıtlamaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bu noktada diğer illerdeki kadınlardan ayırt edici farkları olarak çok fazla sorumluluk yüklendikleri ifade edilmiştir. Her şeyi emeğiyle yapan ve yetiştirilme mizacı olarak erkek gibi yetişen kadınlar, kendi ayaklarının üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla Trabzon’da kadın sürücü sayısının fazla olmasının sebepleri ortaya konmuştur.

Bunun yanında Trabzon’da kadın sürücü olmanın nasıl bir tecrübe olduğunu anlayabilmek adına yapılan saha çalışması kapsamında kadınlara sürücü niteliklerine ilişkin sorular sorulmuştur. Bu cevaplar doğrultusunda, katılımcıların çoğunun her gün araç kullandığı, bugüne kadar 25000 km ve üzeri yol yaptıkları, en yüksek 91-100 km arasında hız yaptıkları, genel olarak kaza yapmadıkları, trafikte tacize uğramadıkları ve uğrayanların da bu konu ile ilgili kurumlara şikâyetle bulunmadıkları saptanmıştır. Genel olarak 20’li yaşlarında ehliyet alan Trabzonlu kadınlar, trafikte yaşadığı sıkıntıların çoğunun dolmuş şoförleri ve erkeklerin kaba ve aceleci olmalarından kaynaklandığını söylemişlerdir.

Kalıplaşmış yargıların erkekler tarafından yerleştirildiğini düşünen katılımcıların yanında bu duruma katılmayan katılımcılar da mevcuttur. Birbirine yakın iki görüş olsa da yarısından çoğu kısmen “Kesin bayan sürücüdür.” kalıp cümlesinin haklılık payı olduğunu ancak bunu doğru çıkaracak durumların var olduğunu kabul ederken cinsiyet ayrımcılığına karşı olduklarını ve kişisel bir durum olduğunun da altını çizmişlerdir. Ve herkesin hata yapabileceği, bu durumun kadın erkek olarak ayrımcılığa tabi tutulmasının yanlış olduğu ifade edilmiştir.

Son olarak çalışmanın ana çerçevesini oluşturan Trabzon’da kadın sürücünün nasıl bir tecrübe olduğu değerlendirilmiştir. Genel olarak güzel bir tecrübe olarak değerlendiren katılımcıların yanında zor bir tecrübe olduğunu ifade edenler de vardır. Zor bir tecrübe olarak nitelendiren katılımcılar haklı gerekçeleri olarak, coğrafi koşulların zorlayıcılığı ve Trabzon erkeğinin özelliklerini göstermiştir. Bunun yanında sadece Trabzon’da değil her yerde ayrımcılık ve ötekileştirmeye uğrayan kadınların baskı altında olduğu da ortadadır. Her alanda olduğu gibi trafikte de kadınlar, kadın oluşlarından dolayı bir takım ayrımcılıklara uğramaktadır. Yerleştirilen algıların bu ayrımcılık temelinde gerçekleştiği ortak görüş niteliğindedir.

Trabzon’da kadın sürücülerin yaşadığı en büyük sorun olan dolmuş şoförlerinin kurallara uymamasıdır. Bu noktada dolmuş şoförlerinin kurallara uyup uymadığının denetlenmesi gerekmektedir. Trafikte kadın ve erkeklerin bilinçli hale getirilmesi yaşanan sıkıntıların çoğunun ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Ayrıca kadınların trafikteki önemine

dair yapılan çalışmaların arttırılması önemli bir etkidir. Çünkü kadının içinde bulunduğu durumların trafikte ya da yaşamın her hangi bir alanında ele alınması gerekmektedir. Aksi durumda kadınların yaşadıkları sıkıntılar görmezden gelinmekte ve normalleştirilmektedir.

Cinsiyet bazında farklılaşmanın minimum düzeye indirilmesi ve her bireyin kadın veya erkek oluşuyla değil birey oluşuyla değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Bayhan, Vehbi (2013), **Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Demren, Çağdaş (2001), **Ataerkillik ve Erkeklik Biçimlerinin Karşılıklı ilişkileri ve Etkileşimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Elveren, Adem Yavuz ve Dedeoğlu, Saniye (2012), **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony (2013), **Sosyoloji Başlangıç Okumaları**, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- Mitchel, Juliet ve Oakley, Ann (1998), **Kadın ve Eşitlik**, 3. Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul.
- Ökten, Şevket (2009), **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Harran Üniversitesi.
- Özçatal, Elif Özlem (2011), **Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

BOŞANMA AVUKATLARININ ANLATISIYLA TRABZON’DA AİLE VE BOŞANMA OLGUSU

Mehpare TARHANACI[□]

Özet

Boşanma, eşlerin ilişkilerini karşılıklı sevgi, saygı, bağlılık, güven ve yaşam boyu mutluluk beklentileri üstüne kurlmaları ancak bu beklentilerinin çeşitli nedenlerle karşılanamaması sonucunda evlilik birliğinin yasal olarak sonlandırılması ile ortaya çıkan bir olgudur. Bu olgu, eşleri ve aile bireylerini etkilediği gibi toplumu ve sosyal düzeni de etkilemektedir.

Araştırmanın amacı, Türkiye’de bireyleri evlilik sürecinde boşanma aşamasına getiren sorun ve çözümsüzlüklerin ortaya konmasıdır. Boşanma olgusu geçmişe oranla daha hızlı bir artış göstermektedir. Bu da boşanma olgusunun Türkiye’de daha çok gündeme gelmesine neden olmaktadır. Türkiye’de özellikle 2000’li yıllar öncesinde daha düşük olan boşanma oranlarının günümüzde daha da arttığı görülmektedir. Araştırmada mülakat tekniği ile Trabzon ilinde ikamet eden 15 avukat ile görüşme yapılmıştır. Avukatların baktıkları boşanma davalarındaki izlenimlerinden yararlanılarak, boşanma nedenlerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; boşanma nedenlerinin başında iletişimsizlik, teknolojik nedenler, ekonomik nedenler, şiddet ve aldatma gelmektedir. Bu nedenlerin yanında ailelerin evliliğe müdahalesi eşlerin birbirini yeterince tanıyamamaları, narsistik kişilik yapısı ve erken ya da geç yaşta yapılan evlilikler vardır. Tüm bu nedenlerin ayrı ayrı ele alınamayacağı, birbiri ile bağlantılı oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Aile, Boşanma.

Giriş:

Aile, evlilik sözleşmesiyle temeli atılan, insanlığın başlangıcından günümüze kadar tüm toplumların yapı taşı oluşturulan ve bireyin toplumsal ilişkilerinin büyük bir kısmının şekillendiği fiziki ve sosyal bir yuvadır (Okumuş, 2012: 3). Aile toplumsal sistemin bir alt sistemidir ve toplumun devamlılığı için ön koşuldur. Aynı zamanda aile, toplumda geçerli kuralları öğretir ve diğer kurumların işlevini yerine getirmesine katkıda bulunur. “Her toplumun varlığı ve devamlılığı için aile kurumuna gereksinim vardır” (Özgüven, 2001: 1). Aile, toplumu oluşturan en küçük organizasyondur ve değişimlerle kendini geleceğe taşıyan bir kurumdur. Birincil ilişkilerin en yoğun yaşandığı yer ailedir (Canatan ve Yıldırım, 2013:

[□] Sosyolog

84). Aile, toplumsal huzur ve barışın, ekonomik hayatın, sağlığın ve eğitimin temel alt yapısını oluşturur. Aile değerlerinin zayıflaması başta neslin devamı olmak üzere çocukların ve gençlerin topluma faydalı birer insan olarak yetişmelerini olumsuz etkiler. “Türk ailesi bütün sorunlarına rağmen güçlü bir sosyal hizmet ve yardım mekanizması olarak varlığını sürdürmektedir. Bu yapı sağlamlaştırılarak ailenin kendi meseleleri ile baş etme ve ayakta durma kabiliyeti desteklenmelidir” (Çimen, 2008: 22-23).

Evlilik, geçmişten günümüze kadar temel niteliklerini koruyarak devam eden bir kültür olgusudur. Evlilik, birbirinden farklı ilgi, istek ve ihtiyaçlarına sahip iki insanın birlikte yaşadıkları, yaşantıları paylaştıkları, çocuk sahibi olmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla kurdukları bir ilişkiler sistemidir (Şen, 2013: 5). Ayrıca evlilik kurumsallaşmış bir yol, bir ilişkiler sistemi, kadınla erkeği “karı-koca” olarak birbirlerine bağlayan, doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan ve toplumsal yönden üzerinde “devletin” kontrol, hak ve yetki iddiası bulunan yasal bir ilişki biçimidir (Yavuzer, 2004: 10-11). Evliliğin de insanın kurduğu her yapı gibi zamanla aksayan, düzeltilmesi gereken yönleri vardır. Evlilik, modası geçmiş bir kurum değildir. Bütün zorluklara karşın devam etmesi toplum sağlığı açısından gerekli olan ve çağın değişimiyle değişebileceği kabul edilen temel toplum birimidir (Şen, 2013: 6). Evlilik tarih içinde büyük değişimlere uğramakta ve aynı zamanda aile yapısı ve ev düzeni, evlenme yaşlarını ve evlilikte paylaşılacak kurallar ve değerler zamanla toplumlarda değişebilmektedir. Fakat bazı özelliklerini de korumaya devam etmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2013: 65).

“Karşı cinsten birisi ile yaşamın paylaşılması olan evlilik, yasal ve toplumsal koşullar yanında bireye özgü sorumluluklarda getirir. Bu nedenle bireyin evlenme ve evliliğin getireceği doğal sorumluluklar yönünden, kendi durumunu kişisel koşullarını değerlendirmesinde yarar vardır” (Özgüven, 2001: 64). Aileyi reddeden bir din ya da bir kültür olmamıştır. Her ne kadar kişilikler birbiriyle çatışsalar da boşanmalar artsa da, neslin devamı ihtiyacıyla insanlar sürekli aile halinde yaşamak durumunda kalmışlardır. Aile toplumların oluşmasını ve gelişmesini sağlayan, ona yön veren, toplumun sosyal yapısını yansıtan bir müessesedir. Her toplumun aile yapısı o toplumun özelliklerini yaşatır. Bu yüzden toplumun aile yapısının bozulması toplumun bütün düzenini etkiler (Çimen, 2008: 19-20).

Dünyada ve ülkemizde yaşanmakta olan değişim süreci teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanları etkilemekle birlikte önemli kurumlardan biri olan aileyi de etkilenmiştir.

Türk kültüründe ailenin koruyucu ve kuşatıcı bir işlevi vardır. Türk toplumu tarih boyunca aile değerlerine verdiği önemle gelişmesini sürdürerek kültürel kimliğini korumuştur. Fakat sanayileşmenin getirisi olan hızlı kentleşme, iç göç gibi olgular ülkemizde aileyi dağılma, parçalanma sürecine sokmuştur (Çimen, 2008: 22-23). Bu durumun sonucunda boşanmaların oranı her geçen yıl daha da artmıştır. Boşanma evlilik birliğinin yasal yollarla sona ermesidir. Boşanma durumu sadece karı-kocayı etkileyen bir olgu değildir, toplumu ve sosyal düzeni de etkileyen bir durumdur. Bu durum toplumsal sorunlara da neden olmaktadır. Bu nedenle, artan boşanma oranları bizi ‘boşanma’ olgusunu incelemeye ve boşanmaların nedenlerini araştırmaya yöneltmektedir.

Araştırmanın Amacı, Önemi, Yöntemi ve Hipotezleri

Araştırmanın genel amacı; Türkiye’de bireyleri evlilik sürecinde boşanma aşamasına getiren sorun ve çözümsüzlüklerin ortaya konmasıdır. Bu kapsamda Trabzon’da görev yapan avukatlar ile görüşme yapılmış ve boşanma nedenleri ile ilgili hazırlanan soru kâğıdında aşağıdaki temel başlıklar yer almıştır:

1. Yılda kaç tane boşanma davasına bakıldığı
2. Son bir yılda boşanma davalarına başvuran kadınların sayısı
3. Son bir yılda boşanan çiftlerde kadınların çalışma durumu
4. Boşanma davalarında kadınların nafaka talepleri
5. Boşanan çiftlerin eğitim düzeyleri
6. Boşanmanın en önemli ilk beş nedeni
7. Boşanmaların ne kadarının anlaşma ile sonuçlandığı

Boşanma olgusu geçmişe oranla daha hızlı bir artış göstermektedir. Bu da boşanma olgusunun Türkiye’de daha çok gündeme gelmesine neden olmaktadır. Boşanma oranlarına bakıldığında boşanmanın Batı toplumlarında oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Batı toplumları ile kıyaslandığında Türkiye’de ki boşanma oranları daha düşüktür. Fakat önceki yıllarla kıyaslandığında ise Türkiye’de özellikle 2000’li yıllar öncesinde daha düşük olan boşanma oranlarının günümüzde daha da arttığı görülmektedir. Bu araştırma, ülkemizde giderek artan ve toplumsal bir sorun olan boşanmanın nedenlerinin değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Bir sosyal araştırma yapılırken sosyal olay ve olguların olduğu gibi ortaya konmasına yönelik olarak yapılan araştırma yöntemi “betimsel metod” olarak ifade edilmektedir. Yapılan araştırmamızda değişkenler arasında neden-sonuç ilişkisi arayan betimsel bir yöntem kullanılmıştır. Ayrıca buna destek olarak da mülakat tekniğinden yararlanılmıştır.

Araştırmada mülakat tekniği ile Trabzon ilinde ikamet eden 15 avukat ile görüşme yapılmıştır. Avukatların baktıkları boşanma davalarındaki izlenimlerinden yararlanılarak, boşanma nedenlerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Görüşmelerde ‘görüşme formu’ oluşturulmuş, önceden belirlenmiş sorulara bağlı kalınmıştır. Mülakat toplam 8 sorudan oluşmaktadır. Mülakat esnasında, daha önceden belirlenen sorular boşanma nedenlerini derinlemesine irdelemek üzere şahıslara yöneltilmiştir. Mülakat bir sohbet havasında genelde avukatların bürolarında ya da bir kafeteryada yapılmıştır. Mülakat sadece avukatın bulunduğu bir masada ses kaydı yapılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca görüşme yapılan avukatların isimlerinin belirtilmesine gerek duyulmamıştır. Görüşmede verilen yanıtlar analiz edilerek ve çözümlenerek ilgili başlıklar altında toparlanmıştır.

Verilerin Analizi, Evren ve Örneklem

Mülakat yöntemi ile elde edilen veriler, excel programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Mülakat yapılan avukatların verdikleri bilgiler arasındaki paralellik ve farklılıklar saptanmıştır. Buna göre karşılaştırmalar yapılarak görüşme verileri değerlendirilmiştir.

Araştırmanın evrenini Trabzon’da görev yapan bütün avukatlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise görüşme yapılan 15 avukat oluşturmaktadır.

BOŞANMA

“Evlilikte, eşlerin kurdukları birliği, ölüm ayırana kadar sürdürmeleri bir amaçtır”. Fakat bazı özel durumlar ortaya çıktığında evlilik birliğinin bozulması zorunluluk haline gelebilir. “Boşanma, yasal olarak kurulan evlilik birliğinin, yine yasal olarak sona erdirilmesi işlemidir” (Özgüven, 2001: 306). “Boşanma kişilikleri, sosyo-kültürel değerleri, alışkanlıkları ve tepkileri ile birbirlerine uyum sağlamayan, bir arada iken herhangi biri ya da her ikisinin de sosyal, mesleki sorunlar yaşadığı, vücutsal ve ruhsal yakınmalar geliştirebildiği kişilerin ayrı ayrı daha sağlıklı olabilmesi temeline dayanan bir sosyal gerçekliktir. Boşanma bazı evlilikler için kaçınılmazdır” (Şen, 2013: 22).

Boşanma ilk bakışta sadece karı-kocayı ve aile bireylerini ilgilendiren bir durum gibi görünse de, aslında toplumu ve sosyal düzeni de ilgilendiren bir konudur (Özgüven, 2001: 306). “Boşanma günümüz toplumlarında sıkça yaşanan bir olaydır. Ailenin ve sosyal konuların ihmal edilmesi günümüzde önemli toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Arpacı ve Tokyürek, 2012: 3). Toplum ailenin devamını sağlayacak, aileyi kurum olarak koruyacak önlemler alır. “Toplum, kuşkusuz, aileyi oluşturan bireylerin dengeli ve mutlu ilişkiler içinde yaşamalarını ister, ancak ailenin toplumsal bütünlüğünü ve varlığına, bireysel beklentilerden öncelikli bir yer verir. Bu amaçla ailenin çözülmesini güçlendirici kurallar koyarak ailenin varlığını korumaya çalışır. Böylece boşanma ancak yasalarla belirlenen nedenlerle gerçekleşebilmektedir. Bu durumda zaman zaman kişisel ve toplumsal beklentilerin çeliştiği ve çözümün güçlendiği görülmektedir” (Bilen, 1990: 283-284).

“Kanun koyucu, taşıdığı önemden dolayı boşanmaya Medeni Kanunda ayrı bir bölüm ayırmış ve Kanununun 161 ve 184. maddeleri arasında bu husus düzenlenmiştir. Kanunda boşanmanın tanımı yapılmamıştır. Doktrinde ise boşanmaya ilişkin farklı tanımlar bulunmaktadır” (Korkmaz, 2014: 5).

Türkiye’de boşanma olgusunun nedenleri için yapılmış ülke genelinde kapsayıcı araştırmalar bulunmaktadır. Boşanmaya ilişkin bilgilere, istatistikler ve araştırmalar tarafından yapılan bazı yerel çalışmalarla rastlanmaktadır. Boşanmaya yönelik detaylı araştırmalardan biri Arıkan tarafından 1992’de gerçekleştirilmiştir. Yoksulluk, evlilikte geçimsizlik ve boşanma konulu bu araştırmada, alt sosyo-ekonomik düzeydeki 161 boşanmış kadının psiko-sosyal nitelikli sorunları araştırmanın odak noktasını oluşturmuştur. Bu araştırmada kadınların çoğu evlilik süresi boyunca eşlerine karşı olumsuz duygular beslemiş ve bu durum da ilişkilerine olumsuz bir şekilde yansımıştır (Boşanma Nedenleri Araştırması, 2009: 16-17).

Arıkan tarafından 1996’da Ankara’da halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması yapılmıştır. Orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki kadın ve erkeklerin boşanmaya ve boşanmış bireylere yönelik tutum, değerlendirme, öneri ve beklentileri ortaya konmuştur. Araştırmaya katılanlar zina ve şiddetli geçimsizlik durumunda boşanmanın olağan olduğunu belirtmişlerdir. “Araştırma da; sosyoekonomik düzey, yaş, eğitim durumu, medeni durum, yaşamın büyük kısmının geçtiği yer gibi değişkenler ile boşanmaya ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kentsel yerlerde yaşayanların, kırsal kesimde yaşayanlar ile

karşılaştırıldığında boşanmayı daha kabul edilebilir olarak algıladıkları görülmüştür” (Boşanma Nedenleri Araştırması, 2009: 18).

“Aynı araştırmada bireylerin “boşanma ve boşanmış bireylere ilişkin değerlendirmelerine” bakıldığında; evlilikleri boşanma tehlikesi ile karşı karşıya bırakan en önemli faktör yüzde 74 ile eşlerin yetiştirme tarzlarının birbirinden çok farklı olmasıdır. Bunu, yüzde 64 ile eşlerin çocuk denecek yaşta evlenmesi ve eşlerin dini inançlarının birbirinden farklı olması (%63) izlemektedir. Araştırmaya katılanların “Sizce bir kadın aşağıda sayılan durumlardan hangisinde kocasından boşanabilir?” sorusuna verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde çoğunluğun “Kocasını ile fikren ve ruhen anlaşmıyorsa “ seçeneğini belirttikleri görülmektedir (%89). Erkeğin boşanabileceği durumların başında ise “Karısı kendisini bir başka erkek ile aldatırsa” seçeneği yer almaktadır (%99). Araştırmaya katılanların çoğunluğu da (%83) tüm çözüm yollarına rağmen evlilik birliği yürütülemiyorsa (çok mutsuz olunması durumunda) “boşanmayı” kabul edilebilir bulmuştur” (Boşanma Nedenleri Araştırması, 2009: 18-19).

“Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1989 yılında gerçekleştirilen Türk Aile Yapısı Araştırması’nın bulgularına bakıldığında Arıkan’ın bulguları ile paralellik görülmektedir”. Kadınların boşanmak için önemli gördüğü nedenlerin başında zina ve geçimsizlik gelmektedir. Ayrıca Aile ve Sosyal Araştırmalar genel müdürlüğünün gerçekleştirdiği(1993), Gecekondularda Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyona Dönüşünü araştırmasında ‘Çok mutsuz olma’ durumunda boşanmanın genel kabul gördüğü saptanmıştır. Bu durumda boşanmayı onaylama büyük kentlerde daha yüksek oranlara ulaşmaktadır (Boşanma Nedenleri Araştırması, 2009: 19).

“Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü uzmanları tarafından gerçekleştirilen Üniversite son sınıf öğrencilerinin evliliğin kuruluşuna ilişkin görüş ve düşünceleri araştırmasında gençlerin %86’sı anlaşamayan eşlerin boşanmasını olumlu karşılamaktadır. (Kızların %90’ı, erkeklerin %83’ü). Çocuklu ailelerin boşanması konusunda ise gençlerin yarısından çoğunun (Kızların %70’i, erkeklerin %52’si) bu durumu onayladığı görülmektedir. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünün yaptığı diğer bir araştırma da Medya Profesyonellerinin ve Medyanın Aile Algısı’dır. Araştırmadaki varsayım, eğitim ve ekonomik seviyenin yükselmesi ile boşanma oranı ve hızının artığıdır. Araştırma bulgularına bakıldığında varsayım doğrulanmaktadır (Boşanma Nedenleri Araştırması, 2009: 19-20).

BOŞANMAYA İLİŞKİN KURAMLAR

İster toplumsal baskılar, ister bireysel uyumsuzluk nedeniyle olsun her boşanma yoğun bir strese yol açmaktadır. Günümüzde boşanma literatürünün başlıca odaklarından biri, boşanmadan kaynaklanan strestir. Literatürde boşanmaya yönelik yaklaşımlar olumsuzdan nispeten olumluya dek uzanan geniş bir yelpaze içindedir. Olumsuz yaklaşımlar boşanmayı daha çok sosyal yapma açısından değerlendirilmektedir. Buna göre boşanma, eşlerde birinin veya her ikisinin güçsüzlüğünden veya duygusal bozukluğundan kaynaklanmaktadır. Fakat böyle bir genellemeden kaçınarak çok yönlü bir değerlendirme yapılması, boşanmış bireylerin ve ailelerin gerçek koşullarını ve ne tür bir müdahaleye gereksinim duyduklarını belirlemek açısından yararlıdır (Arıkan, 1952: 23).

1970’li yıllarından itibaren boşanma konusunda uygulamalı araştırmalar büyük ölçüde artmıştır. Fakat bunların çoğunun kurumsal bir temeli yoktur. 1980’li yıllardan itibaren ise sosyolojik nitelikli sosyal değiş-tokuş kuramı ile sosyal-psikolojik nitelikli kriz kuramı tüm boşanma çalışmalarını damgasını vurmuştur (Arıkan, 1992: 23).

Sosyal Değiş Tokuş Kuramı

“Boşanmanın nedenlerini bireysel düzeyde açıklamakta kullanılan bu kuram, bireyin bir ilişkinin ödül ve maliyetlerini algılaması ile ilgilidir. İlişkinin ödül ve maliyetleri önceleri ekonomik açıdan tanımlanmış, ancak sonraları psiko-sosyal boyut da dikkate alınmıştır. Günümüzde bu kurama dayalı başlıca iki model geliştirilmiştir” (Arıkan, 1992: 23).

Levinger’e göre evlilikte eşlerin birbirine bağlılığı üç temel faktöre bağlıdır:

- 1) Evliliğin Çekicilikleri
- 2) Engeller
- 3) Alternatiflerin Çekiciliği

Evliliğin Çekicilikleri, evliliğin korunmasını ve sürmesini sağlayan ise duyulan sevgi ve saygı, arkadaşlık, dostluk gereksinimi, cinsel durum, ev sahipliği, kocanın geliri, eğitim düzeyi ve mesleği, sosyal benzerlik gibi sektörlerdir (Arıkan, 1992: 24). Engeller, evlilik ilişkisinin sürmesini zorlayan güçleri içermektedir. “Çocuklar özellikle küçük çocuklar evliliği sona erdirmeye açısından engeldir. Öte yandan, evliliği sürdürmeyi zorunlu görenler boşanma olasılığını düşünmeyi bile kendilerine bile yasaklamaktadırlar. Boşanma deneyimi olan bireyler, yeni evliliklerinde bu olasılığı daha kolay düşünmektedirler. Boşanmayı yasaklayıcı dinler, yasaklamayanlara göre daha fazla boşanmayı engellemektedirler. Ayrıca

güçlü akrabalık ilişkilerini destekleyen kültürlerde desteklemeyenlere göre boşanma oranları daha düşüktür. Boşanmayı onaylamayan toplumsal tutumlar da önemli bir engeldir. Boşanmanın velayet ve nafaka gibi yükümlülükleri de boşanmayı göze alma açısından birer engel olarak işlev görebilir” (Arıkan, 1992: 24). Alternatiflerin Çekicilikleri; bireyler, evlilik ilişkisi dışındaki bir durumu, kendi evlilik ilişkilerinde daha çekici olarak algılamadıklarından da boşanmaya yanaşmazlar. Bu durumda başlıca alternatifler bağımsızlık, kendini gerçekleştirme ve potansiyel eşler olabilir. Boşanmaların bir kısmı başka birisine yeğlemek nedeniyle gerçekleşmektedir. Kadının kocasından bağımsız bir gelire sahip olması da başka bir etmendir. Ayrıca, kadının güçlü ve atak olması gibi çekici özellikler bazen değişik alternatiflerin oluşmasına neden olabilir (Arıkan, 1992: 24).

Sosyal Değiş Tokuş Modeli

“Becker, evlilik ilişkisinde eşlerin periyodik olarak, evli kalmanın yarar ve maliyetlerini gözden geçirdiklerini ileri sürmektedir.” İnsanlar bilgi eksikliği içinde yaşamaktadırlar. Fazla incelemek ve bilgi sahibi olmak evlilik tercihlerinin niteliğini yükseltir. Evlilikten beklenen yararlar artar. Yoğun araştırmayla toplanan bilgi, eşlerin özelliklerini tahmin etmekle kullanılmaktadır. Değerlendirmesi güç olan özellikler, kısmen belirgin özelliklere (din, eğitim, aile fiziksel görünüş v.b) ilişkin bilgileri kullanmakla tahmin edilir (Arıkan, 1992: 25).

“Becker’e göre, boşanmaların çoğunun evliliğin ilk yıllarında olmasının nedeni ‘evlilik piyasası’ndaki yetersiz bilgilerdir. Zamanla evlilik içerisinde daha fazla bilgi sahibi olunmaktadır.” Ayrıca bir çift evlendikten sonra toplam olumsuz ve beklenmedik bilgilere dayanarak, evliliği sürdürmenin sağladığı net yararlar boşanmanın sağladığı net yararlardan az olursa boşanacaktır (Arıkan, 1992: 25-26).

Kriz Kuramı

Bu kuram çerçevesinde geliştirilmiş ve günümüze kadar süregelen bir model Wiseman’ın modelidir. Bu modele göre bir olay, mevcut dengeyi bozmuşsa ve mevcut savunma mekanizmaları, eski dengenin sağlanmasında yetersiz kalıyorsa bu olay krizdir. Ortaya çıkan olay farklı farklı algılamalara yol açabilir. Bu algılamalar da farklı tepkilere yol açar. Buna göre, temel gereksinimlere veya kişilik bütünlüğüne yönelik bir tehdidin algılanması şahsiyete tepkisine, kayıp depresyon tepkisine ve mücadele edilecek bir durum da yeni sorun çözme yöntemlerinin geliştirilmesine yol açacaktır. Boşanma her üç tepkiyi de içermektedir (Arıkan, 1922: 27).

Wilseman (1975) modeli şu beş aşamayı içermektedir:

- 1) İnkâr: “Boşanma süreci boşanmaya karar verilmesinde çok önce başlamış olabilir. Dolayısıyla, bu ilk aşama ‘duygusal boşanma’ olarak tanımlanmaktadır... Bu aşamada, evlilik ilişkisini sürdürülebilmek için inkar yoğun olarak kullanılmaktadır... İnkâr yoluyla uyum yapma çabasının bir başka biçimi de eşlerin çocuklar gibi bir takım mantıklı gerekçelerle boşanmayı gündeme getirmekten kaçınmalarıdır. Böyle bir durumda herhangi bir stres evlilik dengesinin iyice bozulmasına yol açabilir.” Evlilik sistemi bu durumun üstesinden gelecek kadar esnek değilse önemli bir krize yol açabilir (Arıkan, 1992: 27).
- 2) Kayıp ve Depresyon: Stresle beraber artık bireyler evliliğin kötü gittiğini inkar edemezler. Eşler, artık beraberliklerinin bir sorun olmaya başladığını kavrarlar. Eşlerden biri, yorgunluk, dalgınlık, ümitsizlik, baş ağrısı gibi depresif belirtiler geliştirebilir (Arıkan, 1992: 27-28).
- 3) Öfke ve Ambivalans: Evliliğin sona erdirilmesi gerekçesiyle depresyondan öfkeye geçirilir. Bu aşamada ilk kez velayet, nafaka, malların paylaşılması gibi konular tartışılmaya başlar. Tartışılan konular çatışmayı ve öfkeyi artırabilir (Arıkan, 1992: 28).
- 4) Yeni Bir Yaşam Tarzının ve Kimliğin Oluşturulması: Boşanmış kişiler ‘Boşanmış kişi’ olma düşüncesine uyum sağlama yolları ararlar. “Bu aşamada kişilik, yeni uyum yapma yöntemlerinin gelişimine açıktır. Daha çok eskiden çözülememiş kimlik sorunlarını yeniden gözden geçirme söz konusudur.” (Arıkan, 1992: 28).
- 5) Kabul ve Entegrasyon: “Boşanmış kişinin kendisini mesleki, sosyal ve cinsel açıdan yeterli görmeye başlamasıyla yeni bir işlevsellik düzeyi de yavaş yavaş kabul edilir.” Sosyal ilişkileri güçlenmeye başlar, kendisine ilişkin düşünceleri düzelir. Eski eş duyulan kızgınlıklar azalır ve eski evliliği olduğu gibi kabul eder. “Bu kabul, boşanma sürecinin tamamlanmasında önemli rol oynar” (Arıkan, 1992: 28).

TÜRKİYE’DE BOŞANMA

Boşanma oranları hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu artışın nedeni sorulduğunda bunun tek bir yanıtı vardır. Mahkeme kayıtları incelendiğinde en fazla paya sahip olan neden evlilik birliğinin temelden sarsılmasıdır. Yani geçimsizliktir. Fakat geçimsizliğe götüren nedenlerin temelinde yer alan psiko-sosyal, ekonomik, kültürel ve toplumsal faktörler çok boyutlu olarak

ortaya koyulmaktadır. “Türkiye gibi hızlı bir değişim süreci yaşayan bir ülkede boşanmaya etki eden bu faktörlerin detaylı bir şekilde ele alındığı çalışmaların periyodik aralıklarla gerçekleştirilmesi boşanmanın nedenlerinin anlaşılması açısından hayati öneme sahiptir” (İyilikçi, 2015: 10-11).

Türkiye’de boşanma olgusu son 20 yıla kadar önemli bir toplumsal sorun olarak algılanmıştır. Özellikle 20. Yüzyılın son dönemine karşı ön yargılı ve damgalayıcı tutumlar söz konusu olmuştur. Bu tutumlarda güçlü aile bağlarının ve dini inançların etkisi de görülmüştür. Kadının ekonomik bağımsızlığının bulunmaması ailede sorunların çözümlendiği bir dinamik yapının söz konusu olması gibi faktörler nedeniyle boşanma olgusu toplumsal bir sorun olarak görülmemiştir (Güler, 2011: 95).

Türkiye’deki boşanma oranları dünyanın birçok ülkesiyle karşılaştırıldığında hala çok düşük düzeydedir. Ülkemizde boşanmalar ciddi bir sosyal sorun olma aşamasına gelmemiştir. Fakat 1990’lı yıllardan itibaren gözlenen artışla boşanmalar, ülkemiz için bir sosyal sorun potansiyeli taşımaya başlamıştır (Yılmaz, 2011: 47).

İnsanlar sürekli değişme eğilimindedirler ve değişme iki taraf içinde farklı niteliklerdedir. Bu durum da anlaşmazlıkların oluşmasına zemin hazırlar. Bu nedenle iki tarafın bazı konularda anlaşmaması temel boşanma sebebidir. “Günümüz pek çok çiftin boşanma nedenlerinin temelinde aralarında sevgi bağı olmasına rağmen, kişilik uyumsuzluğu yaşayarak, sağlıklı eş ilişkisi oluşturmamaları yatmaktadır” (Aydın, 2013: 13).

“Son yıllarda boşanmaların artmasının en önemli sebeplerinden birisi kültür yozlaşmasıdır.” Toplumun yaşadığı sosyo-kültürel değişim süreci aileyi de etkilemektedir. Bunun sonucu olarak da boşanmalar artmaktadır. Burada etkili olan faktör modernleşmedir (Çimen, 2008: 447). Modern ve Batı yaşam biçimine ait hızlı tüketim kültürü ve bireyselleşme gibi olgular evliliğin kutsallığını yok etmiş, evli çiftleri yeni arayışlara sevk etmiştir. Kentli modern hayatta evlilikler daha kırılabilir hale gelmiştir. Türkiye’de 2000 sonrası hızlı kentleşmeyle birlikte bireyselleşme olgusu önem kazanmış bu da fedakarlığa paylaşmaya dayanan aile hayatını olumsuz yönde etkilemiştir (Zencikıran, 2013: 356). Kentleşmeyle birlikte kadın hakları gelişmiş, eğitim düzeyi yükselmiş ve kadının toplumsal yaşama katılımı artmıştır. Ailenin yaşam düzeyi yükselmiş fakat aileye rol çatışması girmiştir. Bunun sonucunda da boşanma kentlerde daha çok artmıştır (Keskin,2007: 12).

Boşanma artışını hızlandıran diğer bir faktör de çiftler arasındaki kültürel farklılıktır. “Dünya görüşleri farklı olan çiftler, aslında alışık olmadıkları farklı ortamlara taşınmakta,

evlilik hayatı kültürel uyumsuzluk nedeniyle sona ermektedir.” Bu nedenle aynı din ve inançta olan çiftler, farklı inançtan olan çiftlere göre daha mutlu olmaktadır (Zencirkıran, 2013: 355). Bir diğer etken de refah düzeyinde artıştır. “Zenginlikten kaynaklanan yaşam biçimi değişiklikleri ve özellikle kadınlar açısından ekonomik özgürlükte artış, boşanma eğilimini tetikleyici bir etken olabilir (Zencirkıran, 2013: 355). Başka bir etken ise eşlerin evlilik öncesi birbirlerini yeteri kadar tanımamalarıdır. Bireyin eşini kendi seçme fırsatına olmaması ya da duygusal bir şekilde yaklaşarak tüm yönleriyle tanımaması evlilikte düş kırıklığına neden olmaktadır (Yavuzer, 2004: 229). Eş seçiminde kısa süreli beraberlik gerçekçi olamamaktadır. Kişilerin gerçek kimlikleri evlendikten sonra ortaya çıkmaktadır. Çiftler flört döneminde görmek istediklerini görmekte ve evlilik sonrasında gerçeklerle karşı karşıya kalmaktadırlar (Çimen, 2008: 451).

Boşanmaya yol açan nedenlerden bir diğeri de şiddettir. Sadece sosyo-kültürel düzeyi düşük kadınlar değil, yüksek tahsilli ve eğitilmiş kadınlar da şiddete maruz kalmaktadır. Şiddet, eşler arasında fiziksel, sözel, duygusal ve cinsel şiddet olarak görülmektedir. Bunun yanında bir diğer önemli etken de aldatmadır. Kadının kocasını aldatması affedilmesi mümkün olmayan bir davranış olarak görülürken, erkeğin karısını aldatması gurur verici bir şey olarak algılanmaktadır. Ancak günümüzde kadınlar fazlasıyla hassas ve aldatılmayı kabul etmemektedirler. Özellikle kocasını severek evlenen bir kadın bu durumu son derece affedilmeyen bir suç olarak görmektedir (Gökner, 2011: 187).

Alkol ve uyuşturucu kullanımı da evlilik bağlarını zayıflattığı için boşanma nedenleri arasındadır. Alkol bağıllığı bir süre sonra daha ileri boyutlara ulaşır, kişi çalışamaz duruma gelir. Kişide akıl hastalıkları ortaya çıkabilir ve kişi babalık görevini yerine getiremeyebilir. Bir süre sonra evlilik devam etmez duruma gelir (Çimen, 2008: 453). Başka bir etmen de eşlerin akrabalarının aileye müdahalesidir. “Akrabaların aile içine müdahalesine engel olunmaması, bir taraftan aile mahremiyetinin ihlaline diğer eşe ve aile ödevlerine karşı olumsuz bir tavır içine girmesine ve geniş aile yapısının devamı uğruna çekirdek ailenin zarar görmesine göz yumulmasına neden olmaktadır” (Sürerbiçer, 2008: 15).

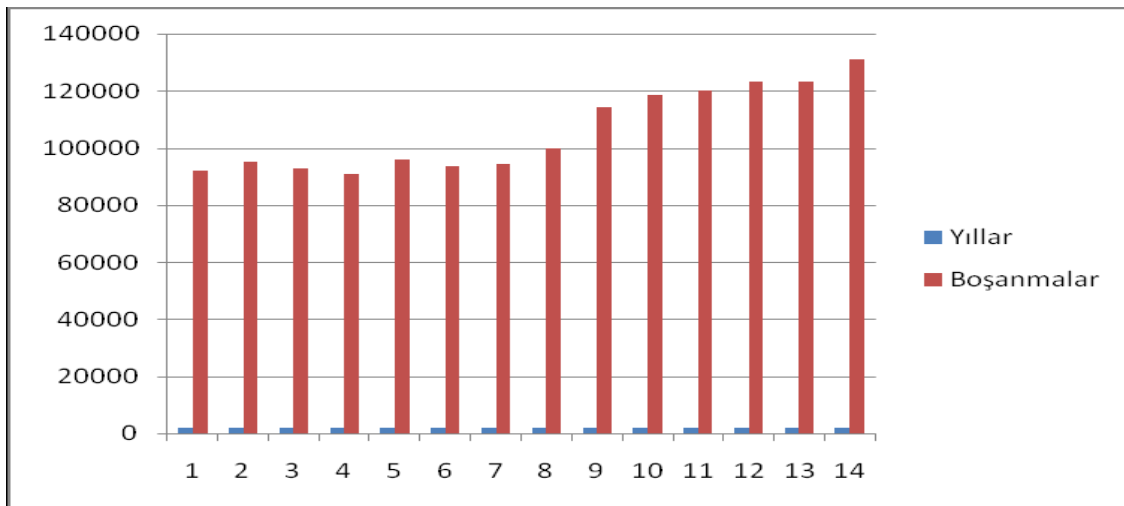
Ülkemizde boşanma istatistiklerine bakıldığında boşanmaların %40,3’ü ilk 5 yıl içerisinde gerçekleşmiştir. %23,7’si ise 16 yıl ve daha fazla süre evli olan çiftlerde gerçekleşmiştir (Akıcı, 2012, s.251). 2014 yılında ise boşanmaların %39,6’sı evliliğin ilk 5 yılı içinde, %21,8’i 6-10 yılı içinde gerçekleşmiştir (Mişe, 2015: 28).

Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre 2001 yılından 2014 yılına kadar Türkiye genelinde gerçekleşen boşanma sayıları şu şekildedir:

Tablo 1: 2001-2014 Yılları Arasında Türkiye’de Boşanma Sayıları (Mişe, 2015: 27).

Yıllar	Boşanmalar	Yıllar	Boşanmalar
2001	91.994	2008	99.663
2002	95.323	2009	114.162
2003	92.637	2010	118.568
2004	91.022	2011	120.117
2005	95.895	2012	123.325
2006	93.489	2013	123.305
2007	94.219	2014	130.913

Grafik 1: 2001-2014 Yılları Arasında Türkiye’de Boşanma Sayıları

Tablo1 ve grafik 1’e bakıldığında boşanmaların artış gösterdiği açıkça görülmektedir. Evlenen çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre %0,1 azalarak 99.704 olmuştur. 2014 yılına baktığımızda boşanmaların sayısı bir önceki yıla göre %4,5 artarak 130.913’e yükselmiştir (Mişe, 2015: 28).

Türk Medeni Kanununda Boşanma ve Nedenleri

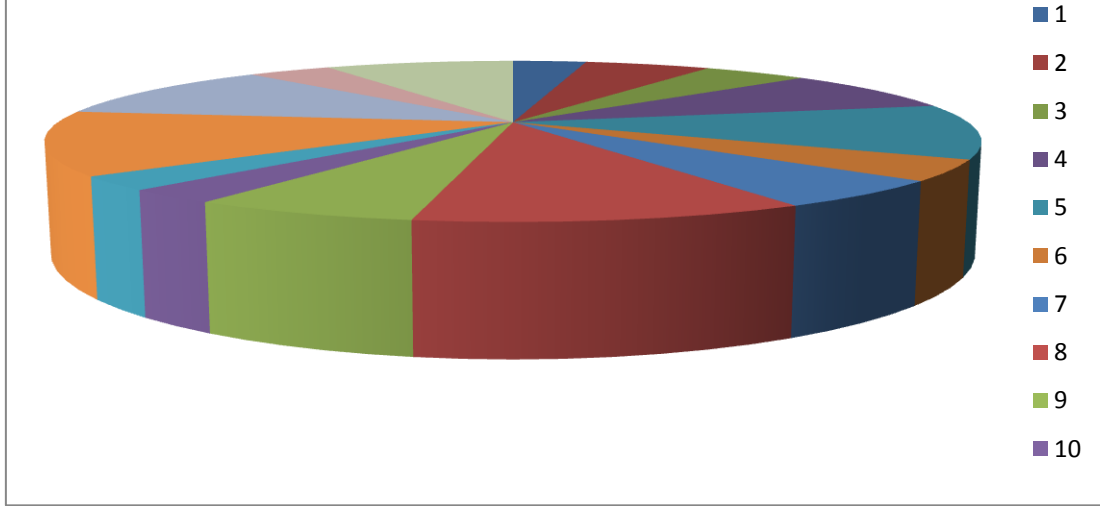
Evlilik eşler ve çocuklar için mutluluk ve huzur yerine ıstırap kaynağı olmaya başladığında evlilik birliğini sonlandırmak gerekebilir. Eşlerin evlilik birliğini sonlandırmak için açtığı ya da eşlerden birinin kanunda öngörülen nedenlerden birine dayanarak açtığı dava sonucunda evliliğin hakim kararı ile sona erdirilmesi boşanmadır (Mişe, 2015: 29).

“2001 yılında kabul edilen 4721 Sayılı Türk Medeni Kanununun ikinci bölümü boşanma konusunu ele almaktadır. Bu bölümde boşanma sebepleri başlığı altında 6 maddeye yer verilmiştir. Kanun, 161-165 arası 6 madde de özel boşanma sebepleri olarak; zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk ve akıl hastalığını saymıştır” (Mişe, 2015: 29). 116. maddede ise genel boşanma sebepleri, evlilik birliğinin temelinden sarsılması, eşlerin boşanma hususunda anlaşması ve fiili ayrılık nedeniyle boşanma olarak belirtilmiştir. “Özel boşanma nedenleri dışındaki sebeplerin varlığı halinde boşanma ancak hâkimin takdiri ile ve genel boşanma nedenine dayanarak mümkün olabilir” (Yılmaz, 2011: 38).

Görüşülen avukatlarla elde edilen veriler excel yardımıyla pasta dilimi grafiğine dönüştürülmüştür. Grafiğe bakıldığında renkli kutucuklar görüşülen avukatları belirtmektedir. Örneğin; görüşülen birinci avukat mavi renkle gösterilmiş olup yönelttiğimiz soru karşısında yıl içerisinde 10 boşanma davasına baktığını belirtmiştir. Sekizinci avukat kırmızı renkle gösterilmiş olup yıl içerisinde 30 boşanma davasına baktığını belirtmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara bakılarak, görüşülen 15 avukatın yıl içerisinde toplam 350 boşanma davasına baktığı görülmektedir. Genel olarak bakıldığında ise yıl içerisinde birçok çiftin aile birliğinin bozulduğu görülmektedir.

2.Son bir yılda boşanma davalarında, size başvuranların ne kadarı kadın ?

Görüşülen avukatlara son bir yılda boşanma davalarına başvuranların ne kadarının kadın olduğu sorulduğunda mavi kutucukla belirtilen birinci avukat ona başvuranlardan 7 kişinin kadın olduğunu söylemiştir. Bu da ona boşanmak için başvuranların %70'ine tekabül etmektedir. Mesela yedinci avukata sorulduğunda kendisine boşanmak için başvuranlardan 12 kişinin kadın olduğunu söylemiştir. Bu da kendisine başvuranların %60'ının kadın olduğunu göstermektedir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre görüşülen avukatlara boşanmak için başvuran kişilerin %61,3'ünü kadınlar oluşturmaktadır.

3. Son bir yılda boşanan çiftlerde kadınların çalışma durumu nedir?

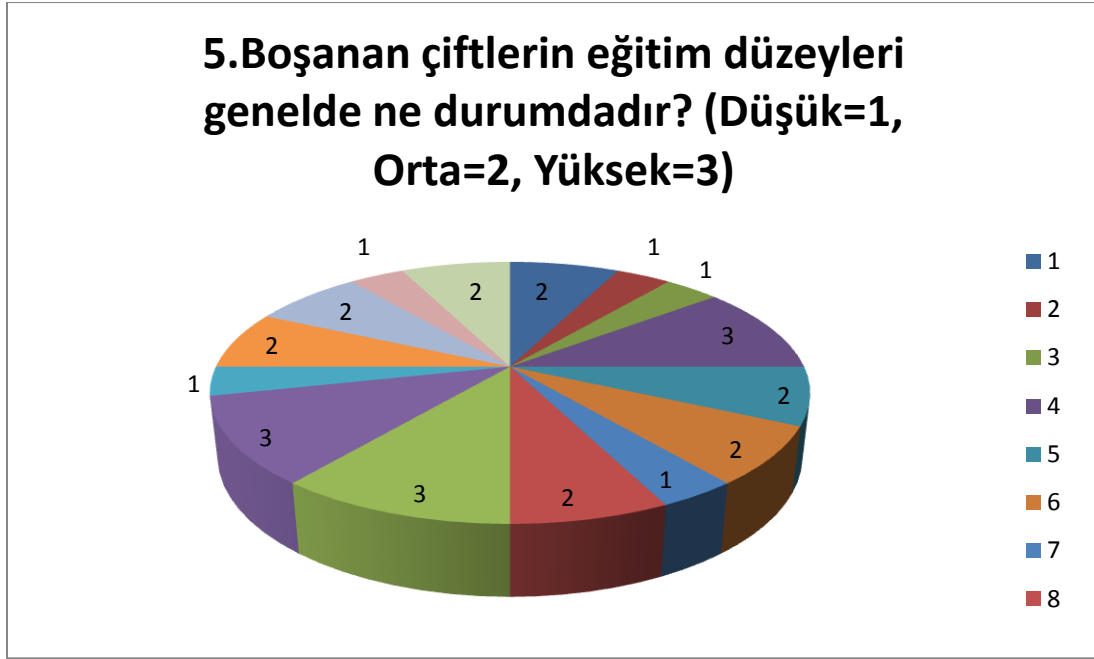

Görüşülen avukatlara son bir yılda boşanan çiftlerde kadınların çalışma durumu sorulmuştur. Mesela grafikte mor kutucukla belirtilen dördüncü avukat, son bir yılda bakmış olduğu boşanma davalarında kadınların 15'inin çalıştığını belirtmiştir. Bu da o avukatın bakmış olduğu boşanma davalarında kadınların %50'sinin çalışmakta olduğunu göstermektedir. Yine aynı şekilde baktığımızda on üçüncü avukat bakmış olduğu boşanma davalarında kadınların 12'sinin çalışmış olduğunu belirtmiştir, yani avukatın baktığı boşanma davalarında kadınların %40'ının çalıştığı görülmektedir. Genel olarak grafiğe bakıldığında ise elde edilen verilere göre kadınların %36,3'ünün çalışmakta olduğu görülmektedir.

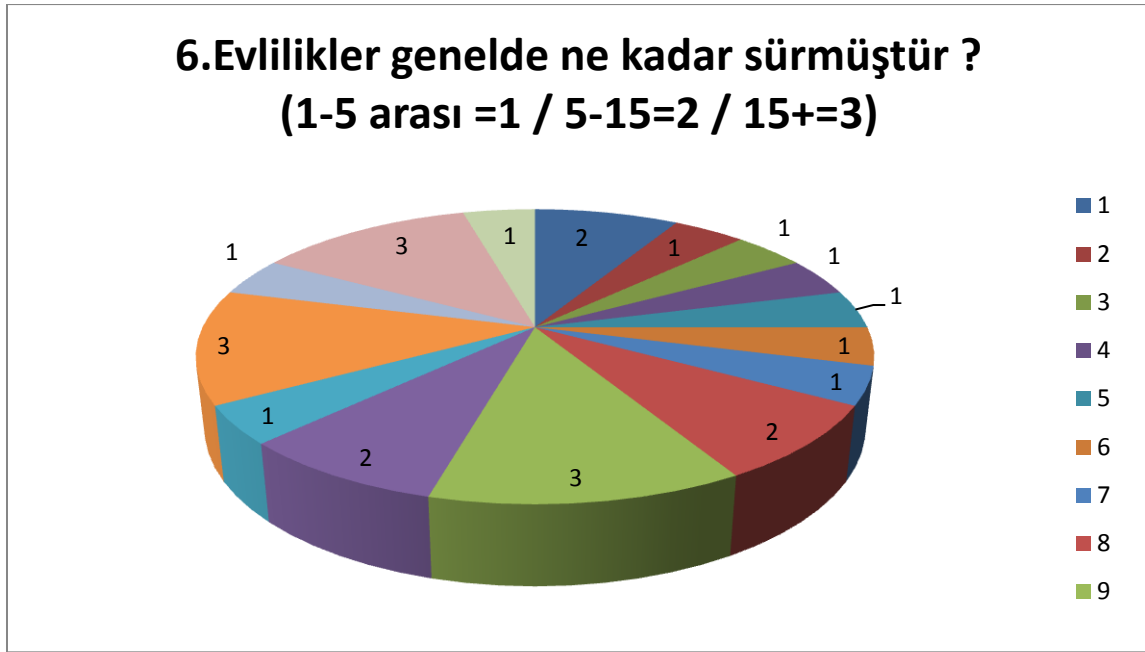

Görüşülen avukatlara, boşanma davalarında kadınların ne kadarının nafaka talep ettiği sorulmuştur. Grafiğe bakıldığında ikinci avukat bakmış olduğu boşanma davalarında kadınların nafaka talebi olmadığını belirtmiştir. Yine grafiğe bakıldığında pembe kutucukla gösterilmiş olan on dördüncü avukat bakmış olduğu boşanma davalarında 18 kadının nafaka talep ettiğini belirtmiştir. Bu da göstermektedir ki avukatın bakmış olduğu boşanma davalarında kadınların %90'ı nafaka talep etmektedir. Grafiğe genel olarak bakıldığında ise boşanma davalarında kadınların %64,6'sının nafaka talebinde bulunduğu görülmektedir.

Görüşme yapılan avukatlardan birinin verdiği cevaba göre, çalışmayan kadınların çoğu nafaka talep ediyor. Çalışan kadınların bazıları ise kendileri için değil daha çok çocukları için nafaka talebinde bulunuyor.

Görüşme yapılan avukatlara boşanan çiftlerin eğitim düzeylerinin genel olarak ne durumda olduğu sorulmuştur. Avukatlardan 5 tanesi boşanmakta olan çiftlerin eğitim düzeyinin düşük olduğunu, 7 tanesi orta düzeyde olduğunu ve 3 tanesi de yüksek olduğunu belirtmiştir. Araştırmadan elde edilen verilere bakıldığında eğitim seviyesi ile boşanma oranları arasında ters orantı olduğu görülmektedir. Fakat görüşme yapılan avukatlardan birinden aldığımız yanıt aynen şu şekildedir: “Eğitim düzeyi yükseldikçe boşanma sayısı artar. Eğitim düzeyi yüksek olmayan insanlarda aile bağları ve geleneksel bağlar daha kuvvetlidir. Evlilik çok kötü de olsa evliliği devam ettirme eğilimi vardır. Eğitim düzeyi yüksek olan insanlarda ise hayatını yeniden yapılandırabilme düşüncesi vardır.” Görüşme yapılan diğer bir avukattan edinilen bilgiye göre ise: “Genelde eğitilmiş olan kadınlar boşanma eğiliminde oluyor ya da eğitimsiz olan, aşırı derecede maddi ve manevi şiddet gören kadınlar boşanmak istiyor.” Bu da bize şunu göstermektedir ki, eğitim düzeyi ile boşanma oranları arasında çok sıkı bir ilişki yoktur.

Görüşme yapılan avukatlara evliliklerin ne kadar sürdüğü ya da boşanmaların evliliğin en çok hangi yıllarında gerçekleştiği sorulmuştur. Görüşme yapılan avukatlardan 9'u boşanmaların ilk beş yıl içerisinde gerçekleştiğini, 3'ü beş ile on beş yıl arasında gerçekleştiğini, diğer 3'ü ise on beş ve daha sonraki yıllarda gerçekleştiğini belirtmiştir. Grafikte gösterilen verilere de bakıldığında genel olarak boşanmaların evliliğin ilk beş yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Görüşülen avukatlardan edinilen bilgilere göre boşanmaların en çok hangi yılda gerçekleştiği konusunda çocuklar etkin bir rol oynamaktadır. Çocuk sahibi olmadan gerçekleştirilen boşanmalar evliliğin ilk 5 yılında gerçekleşmektedir. Bir de çiftlerin çocukları olduğunda çocuklar büyüdükten sonra ancak boşanmalar gerçekleştirilmektedir. Bu da evliliğinde çocuk sahibi olanların ancak ileriki yıllarda boşanmalarını gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Görüşülen avukatlardan bazıları boşanmaların %70'inin evliliğin ilk 2 yılında gerçekleştiğini söylemiştir. Bunun nedeni olarak da eşlerin birbirini yanlış anlamaları, tam anlamıyla tanımamaları, evliliğin yükünü kaldıramamaları gibi olguları belirtmişlerdir.

Görüşme yapılan avukatlara boşanmaların ne kadarının anlaşmalı olarak sonuçlandığı sorulmuştur. Grafiğe bakıldığında kırmızı kutucukla belirtilmiş olan ikinci avukat bakmış olduğu boşanma davalarından 8'inin anlaşma ile sonuçlandığını söylemiştir, yani bakmış olduğu boşanma davalarının %40'ı anlaşma ile sonuçlanmıştır. Mavi kutucukla belirtilen yedinci avukat ise bakmış olduğu boşanma davalarının 14'ünün anlaşma ile sonuçlandığını belirtmiştir, yani bakmış olduğu boşanma davalarının %70'i anlaşma ile sonuçlanmıştır.

Görüşme yapılan avukatlardan biri şu şekilde anlatıyor: *“Eşlerin kültür düzeyleri yükseldikçe birbirlerine karşı olan ilişkileri ve istekleri daha medenice ve makul oluyor. Kültür düzeyi daha az seviyede olanlar ise sadece bir tarafın tüm haklara sahip olduğunu, diğer tarafın ise hakkı olmadığını düşünüyor ve buna göre davranıyor.”* Diğer bir avukat ise şu şekilde anlatıyor: *“Anlaşmalı boşanmalarda sorun daha fazla nafaka ve tazminatlarda olmaktadır. Çocuğun velayeti çok fazla sorun olmamaktadır. Kültürlü kesim daha fazla hak arama telaşındadır fakat tahsilli olmayan kesim ise karşı taraftan daha fazla maddiyat koparma telaşındadır.”*

Boşanmanın nedenleri nelerdir (ilk beş neden)?

Boşanmanın nedenleri nelerdir? Görüşme yapılan avukatlara, baktıkları boşanma davalarında kendilerine başvuranların en çok hangi nedenlerle o kararı verdikleri sorulmuştur. Yani baktıkları boşanma davalarından hareketle boşanmalarda en çok karşılaşılan ilk 5 nedenin ne olduğu sorulmuştur. Avukatlardan alınan cevaplar incelendiğinde ilk beş neden arasında en çok tekrarlanan nedenler saptanmıştır. Görüşme

sonucunda elde edilen cevaplara bakıldığında en çok tekrarlanan nedenler şunlardır: şiddet, aldatma, iletişimsizlik, ekonomik nedenler ve teknoloji. Bu nedenler önem derecesine göre sıralandığında ise ilk sırada iletişimsizliğin yer aldığı görülmektedir. Avukatlardan alınan cevaplara bakıldığında bu nedenlerin yanında toplumsal cinsiyet, ailelerin evliliğe müdahalesi, erken yaşta evlilik, narsist kişilik yapısı gibi nedenler de yer almaktadır.

1) İletişimsizlik: Boşanmalarda en önemli neden olarak iletişimsizlik, eşler arasındaki uyumun bozulmasına ve çoğu küçük sorunun büyük krizlere dönüşmesine neden olmaktadır. Günümüzde eşler arasında iletişimde azalma söz konusudur. Birlikte zaman geçirilmediği, konuşulmadığı zaman paylaşımlar da azalmaktadır. Paylaşımların azalması beklentilerin artmasına neden olmaktadır. Beklentilerine karşılık bulamayan eşler de öfke duygusuna sarılmaktadır. Fakat iletişimsizlik tek başına bir neden olarak ele alınmamalıdır.

2) Teknolojik Nedenler: Boşanmayı etkileyen önemli nedenlerden birisi de –görüşme yapılan avukatların da belirttiği gibi- teknolojik nedenlerdir. Teknoloji ile iletişimsizlik birbiriyle bağlantılı bir şekilde ele alınmalıdır. Çünkü hemen her evde yer alan bilgisayarlar aracılığıyla oynanan oyunlar, sosyal medya bağımlılığı ve sanal sohbetlerin özellikle genç evliliklerde boşanma nedenleri arasında yer almaya başladığı görülmektedir. Artık evli çiftler eskisi gibi birbiriyle bir şeyler paylaşmamakta, sohbet etmemektedir, birlikte zaman geçirilmemektedir. Eşler birbirleri ile gün içinde ya kısa mesajla ya da sosyal medya profillerindeki mesaj kutuları üzerinden haberleşmektedir. Avukatlardan biri şunu belirtmiştir: “Zamanın nasıl geçtiğini fark edemeyen teknoloji bağımlıları ekran karşısında ya da internet başında sabahlamaktadırlar. Kişi eşine ayırması gereken zamanı bu şekilde harcıyor. Çiftler bu şekilde olunca gündelik iş ve sorumluluklarını yerine getiremiyorlar. Günümüzde artık hem maddi hem manevi dünyadan önemli değerler kaybedilmektedir. Bu durum eşler arasında sorunlar yaşanmasına neden oluyor. Kişi artık eşlik görevini ya da annelik/babalık görevini yerine getiremiyor. Eşler artık birbirleriyle konuşmuyorlar ve bir şeyler paylaşmıyorlar. Böyle olunca da eşler arasında bir iletişimsizlik yaşanıyor. Erkek eve gelince televizyon karşısında oturuyor, kadın bir şey sorunca da ya duymuyor ya da onu geçiştirecek cevaplar veriyor. Ayrıca kadın da elinde telefon, sosyal medyada internette vakit geçiriyor. Böylece karı-kocanın bir paylaşım alanı olmuyor.”

3) Ekonomik Nedenler: Avukatlardan gelen cevaplarda en çok tekrarlanan diğer bir faktör de ekonomik nedenlerdir. Yapılan araştırmalara da bakıldığında ekonomik yönden gelişmiş ülkelerde boşanma oranları daha yüksektir. Çünkü bu ülkelerde kadınlar ekonomik

bağımsızlığını elde etmişler, iş hayatına atılmışlardır. Yani kadının ekonomideki rolü ve önemi artmıştır. Artık kadın birine bağımlı olmadan da hayatını devam ettirebilmektedir. Bu şekilde olunca kadın evlilikte aradığını bulamadığında, boşanma kararını vermek için ekonomik özgürlüğü olmayan kadından daha az düşünmektedir. Bunun yanında ekonomik neden olarak farklı bir bakış açısı da söz konusudur. Türkiye hala geleneksel aile özelliklerini eskiden olduğu kadar olamasa da taşıyan bir ülkedir. Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olsa dahi toplumun bazı kesimlerinde hala şu düşünce mevcuttur: erkek çalışıp evin geçimini sağlamakla, kadın da evin işini yapmakla görevlidir. Aslında bu bahsedilen durum toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet, kişinin içinde yaşadığı toplum ve kültürün o cinsiyeti nasıl tanımladığı ve ona hangi rolleri uygun gördüğüyle ilgilidir. Bunlar toplumumuzda geleneksel cinsiyet rolleridir. Bunun yanında günümüzde yaşanan işsizlik sorunu vardır ya da düşük ücretli işlerde çalışma söz konusudur. Fakat günümüz ayrıca bir tüketim toplumdur ve bu durum ilişkilere de yansımaktadır. Yaşanılan çağ teknolojik gelişmelerin hızlı olduğu bir çağdır. Her şeyin yenisinin istendiği ve almaya yönelik talebin arttığı bir süreç söz konusudur. Bu süreç içerisinde eşlerin birbirlerinden beklentileri de artmaktadır. Fakat çiftlerden sadece erkek çalışıyorsa ve çalıştığı iş düşük ücretli ise kadının beklentileri karşılanamamaktadır. Erkek de bu durumda eşine yetemediğini düşünmektedir. Bunu yanında yaşanan geçim sıkıntısı da çiftler arasında tartışmalara neden olmaktadır. Bu tartışmaların sıklık derecesi artmakta ve eşler arasında bir çatışma söz konusu olmaktadır. Bu da beraberinde şiddeti getirebilmektedir. Bunun yanında eşlerden ikisinin de çalıştığı durum söz konusudur. Bu durumda kadın hem ev içerisindeki sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmakta hem de ev dışında çalışmaktadır. Bu şekilde evle ilgili sorumluluklar, çocukların bakımı ve eğitimi gibi konular eşler arasında problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Önceden de bahsetmiş olduğumuz gibi toplumda kadına ve erkeğe yüklenen roller vardır. Kadın çalışıyor olsa bile ev içerisindeki eş ve annelik rollerini yerine getirmekle sorumlu olmaktadır. Erkeğe ve kadına yüklenen bu roller yerine getirilmediği takdirde eşler arasında sorunlar ortaya çıkmakta ve bu durum da birçok çiftin boşanmasına neden olmaktadır. Görüşme yapılan avukatlardan biri şunu belirtmiştir: “Eşler arasında sevgi ve saygı bittiğinde sorunlar oluşmaya başlamaktadır. Buna bağlı olarak da eşler arasında uçurumlar oluşmakta, iletişimsizlik yaşanmaktadır. Özellikle son yıllarda bilgisayar, telefon ve en önemlisi de internet kullanımının artmış olmasıyla birlikte eşler arasındaki iletişim zayıflamıştır, paylaşımlar azalmıştır. Eşlerin beklentileri daha üst bir düzeye yükselmiştir. Özellikle son yıllardaki pembe diziler bayanların gözünü çok boyamaktadır. Artık beklentiler farklılaşmakta ve imkânlara kanaat getirilmemektedir. Kadın, evini izlediği

dizideki gibi tasarımlamak istiyor, perdesi yeni iken televizyonda gördüğünü çok beğeniyor ve değiştirmek istiyor ya da arkadaşının evindeki koltuk takımını yenidir ve kendi evinde onun daha iyisini istiyor, fakat bunları isterken kadın kocasının durumunu göz önünde bulundurmuyor. Kocasının durumu bunları almaya müsait değildir ama kadın bunları ısrarla almak istiyor. Bu durumda erkek bu kadar ısrara dayanamıyor borçla ya da kredi kartıyla karısının istediklerini almak zorunda kalıyor yoksa kadın bir türlü susmuyor. Fakat bu durum erkeği sıkıntıya sokuyor ve bunun sonucunda borçlandıkları için geçim sıkıntısı yaşanıyor. Erkek bunu yapmazsa bu defa da kadın sürekli şikâyet ediyor, tartışma çıkartıyor. Sürekli her şeyin daha iyisini ve yenisini istiyor. Bozulan bir şey tamir ettirilmiyor, yerine yenisi alınmak isteniyor. Bu da çiftler arasında problemlerin ortaya çıkmasına neden oluyor. Bu durum aşılamadığında ise boşanmalar gerçekleşiyor.”

4) Şiddet: Boşanmalarda üzerinde önemle durulan ve toplumumuzun da kanayan bir yarası olan neden de şiddettir. Aslında kadına yönelik şiddettir. Eşlerin birbirine karşı psikolojik, fizyolojik, duygusal ve cinsel şiddet uygulamaları sonucunda boşanmalara giden durumlarla karşılaşmaktadır. Çok sayıda toplumsal faktör, aile içinde kadına uygulanan şiddeti ortaya çıkartır, meşrulaştırır ve pekiştirir. Aslında aile içindeki bu şiddet toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik nedenler, iletişimsizlik teknoloji gibi daha önce de belirtmiş olduğumuz nedenlerle bağlantılıdır. Bilindiği gibi kıskançlık ve reddedilme, toplumda kabul görmediğini düşünme, şiddete götüren nedenlerdendir. Özellikle bunu dile getiremeyen erkekler şiddet uygularlar. Görüşme yapılan bir avukat şunu belirtmiştir: “Erkek evde çok basit nedenlerle sorun çıkartır. Yemeği beğenmez, çamaşır, temizlik, ütü gibi ev işlerinde karısına sürekli kusur bulur. Erkek ev dışında yaşadığı sorunları, kendi kişiliğine karşı yaralanmaların öfkesini karısından ya da çocuklarından çıkartır. Yani bu durumlarda ailesine şiddet uygular.” Erkeği şiddete yönelten diğer bir unsur da kadının iş hayatına daha fazla katılmasıdır. Kadının ekonomik özgürlük kazanması, geçmişten itibaren erkeğe biçilen rolde bir karmaşa yaratmaktadır. Kadın eskisinden daha güçlü bir konuma gelmiştir. Bu da erkeği şiddete yöneltmektedir. Önceden de bahsedildiği gibi sadece fiziksel şiddet değil sözel, psikolojik şiddet de vardır. Eğitimli ve biraz da kontrollü olan erkekler daha çok psikolojik şiddet uygulamaktadır. Bu tür erkek toplum içerisinde karısını küçük düşürmektedir. Giyimiyle, saç modeliyle ilgili eleştiriler yapmaktadır. Karısını çok kilolu olduğu için başka kadınlarla kıyaslamaktadır. Bu şekilde eşler arasında iletişimsizlik oluşmaktadır. Bu durumda eşler arasındaki sevgi ve saygı bitmektedir. Evlilik tahammül edilemez noktaya gelmektedir. Özellikle de kadınlar bu tür şiddetlere daha fazla tahammül edemez ve genelde boşanmak için kadınlardan talep gelir. Bu

konuda görüşme yapılan avukatlardan biri şunu belirtir: “Boşanmanın en önemli nedeni toplumsal cinsiyettir. Toplum olarak erkeğe ve kadına yüklediğimiz bir takım kalıplar vardır. Kadın ve erkek farklı şekillerde yetiştirilir. Bu farklı şekillerde yetişme onların bir takım rolleri üstlenmelerine neden oluyor. Evlilikte de roller yükleniyor. Bunun neticesinde de insanlar bir arada iletişim sıkıntısı çekiyorlar. Şiddetin sebebi de aslında budur. Ekonomik sıkıntılar da çekilir fakat insanlar düzgün iletişim kurabilirlerse bunun üstesinden gelebilirler. Ekonomik sıkıntılar iletişim sorununu, iletişimsizlik de şiddeti, kötü muameleyi doğurur ve hayatın çekilmez hale gelmesine sebep olur. Bunların hepsinin temelinde bizim kadına, erkeğe, aileye yüklediğimiz statüler vardır. Eşler aile içinde toplumun dayattığı şeyleri yaşıyorlar. Bunlar birbirimize şiddet uygulamamıza neden oluyor. Ailede kadın ve erkek birbirine şiddet uyguluyor. Çünkü toplumun dayattığı şeyleri yaşıyorlar. Ekonomik etkenler de bir araya geldiğinde sorun oluyor. Erkek çalışıyor kadın çalışmıyor. Böyle olunca kadın evde otururum diyor. Erkek de kadını bakmak zorunda oluyor. Fakat erkek de bir yandan kendi hayatını yaşamak istiyor, bir yandan parasını kazanmaya çalışıyor, bir yandan da kendisini eksik hissediyor, eşine yetemediğini düşünüyor. Burada iletişim kopukluğu şiddete dönüşüyor. Yani ekonomik sıkıntılarının çoğunda şiddet ya da zina vardır. Evde sürekli şikâyet edip duran bir kadın vardır. Erkek de şikâyetçi olmayan, ev dışında başka bir kadına yöneliyor. Bu da zinayı ortaya çıkartıyor.”

5) Aldatma: Boşanmalara neden olan bir faktör de aldatmadır. Günümüzde evliliklerde aldatma çok fazla yaşanmaktadır. Fakat avukatların da belirttiklerine göre erkekler kadınlara oranla aldatmaya daha fazla yönelmektedir. Aldatma konusuna kadın ve erkek açısından bakıldığında da bu durum kadın ve erkeğe göre de farklılık göstermektedir. Erkeklerin genelde evlilik ilişkileri hayal ettikleri gibi gitmemektedir. Evlilikte monotonluktan sıkılmakta ve yenilik arama ihtiyacında olmaktadır. Erkekler heyecan peşinde koşmaktadırlar, egolarını tatmin etmek isterler. Ayrıca erkeklerde, “erkek adam aldatır” gibi bir algı olmaktadır. Bu şekilde özgüven duyguları da en üst düzeye ulaşmaktadır. Erkekler anlık bir tatmin duygusuna yenilmektedirler. Evliliklerinde cinsel tatminsizlik yaşamaktadırlar ve eşleri onlara daha itici gelmektedir. Erkekler problemleri giden bir evlilik sonucunda eşlerini aldatmaya yöneliminde sıklıkla bulunmaktadırlar. Daha önce birebir belirtmiş olduğumuz avukatın görüşünde de olduğu gibi eşler arasındaki iletişim kopukluğu, bunun neden olduğu şiddet ve bunların yanında ekonomik sıkıntılar erkekleri aldatmaya yönelmektedir. Erkek, sürekli şikâyet eden kadın yerine ev dışında şikâyetçi olmayan başka bir kadına yönelmektedir. Bunun yanında kadınlarda da aldatma durumuna rastlanmaktadır.

Kadınlar da kendilerine olan güvenlerini arttırmak istemektedirler, duygusal olarak ihmal edildiklerini düşünmektedirler ve romantik arayışlar peşinde olmaktadır. Yani farklı bir heyecan arayışı içerisine girmektedirler. Bunların dışında başka bir neden de bazı kadınların beklentilerinin çok fazla olmasıdır. Eşlerinden daha zengin olan ya da daha üst bir statüde bulunan biriyle birlikte olmak istemektedirler. Aldatma durumu teknolojinin gelişmesiyle birlikte farklı boyutlara ulaşmıştır. Sanal ortamdaki iletişimlerin, evlilik ve eş bulma sitelerinin kontrolsüzlüğünün bu durumu pekiştirdiği görülmektedir. Ayrıca günümüzde yaygın olan bir şey de televizyondaki program ve dizilerin de etkisiyle evlilik dışı ilişkilerin normalleştirilmesi olmaktadır. Bu durumda toplum tepkisiz kalmaktadır. Özellikle son yıllarda sanal ortam aldatmaları artmıştır. Tüm bu nedenler kadını ya da erkeği aldatmaya yönelmektedir. Bu aldatmalar sonucunda da bazı eşler buna tahammül edememekte ve birçok evlilik de bu yüzden son bulmaktadır. Görüşme yapılan avukatlardan birisi şunu belirtmektedir: “Son yıllarda bize aldatma nedeniyle boşanmak için başvurular çoktur. Karşılaştığımız boşanma davalarında ve özellikle de bana gelen davalarda aldatılma nedeniyle boşanmak isteyenler erkeklerden çok kadınlardır. Bizim toplumumuz bazı kesimlerinde geleneksel toplum özelliğini hala taşıdığı için bu konuda özellikle kadına boşanmaması konusunda çevresinde bir ısrar söz konusudur. ‘Erkektir aldatır, sen yuvanı yıkma’ gibi tepkiler kadına gelmektedir. Boşanmaya hoş bakılmadığı için kadına bu şekilde bir baskı uygulanır. Ama kadının aldatması söz konusu olduğunda geleneksel toplum anlayışımız tekrar devreye girer. Genellikle daha muhafazakâr ve eğitimsiz olan kesimlerde erkek aldatırsa da sorun olmaz. O erkektir yapar derler. Hatta erkeğin aldatması durumunu bir erkeklik göstergesi olarak görürler. Fakat aynı durumda kadın asla böyle bir şey yapamaz. Kadın aldattığında anında namussuz, iffetsiz olarak damgalanır. Bu durumun affi olmaz ve toplumdaki dışlanması söz konusu olur.” Araştırmaların sonuçlarına bakıldığında da aldatmalar nedeniyle boşanmalar önemli oranda artmıştır.

Başta da belirtildiği gibi boşanmalara en çok etki eden beş neden üzerinde durulmuştur fakat bunların dışında boşanmalara etki eden diğer nedenlere de değinilmiştir. Bunları şöyle özetleyebiliriz: Boşanmalarda ailelerin evliliğe müdahaleleri de etkili olmaktadır. Ailelerin evliliklere müdahalesi ve baskısı nedeniyle boşanma vakalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Anne-babalar çocuklarının büyüdüklerini bir türlü kabullenememektedirler ve onlara karşı aşırı korumacı bir tavır sergilemektedirler. Bazı anne-babalar da kimi zaman kıskançlık duygusuyla çocuklarını paylaşmak istememektedirler. Ayrıca aşırı bir otoriter tavırla çiftlerin evliliklerine birebir dâhil olmak istemektedirler. Ev düzeninden eşyalara, mutfak düzenine,

çocuk bakımına, oturulacak eve kadar aileler evliliğe karışmaktadır. Özellikle erkeğin annesi evliliğe çok karışmakta, bu durumda sıkıntılar yaşanmaktadır. Ailelerin evliliğe karışması ile yardım etmesi farklı şeylerdir. Bir süre sonra senin ailen şunu yaptı, benim ailem bunu yaptı şeklinde tartışmalar başlamakta ve evlilikte sorunlar artmaktadır. Ailelerin başlangıçta evliliğe karışması işleri kolaylaştırır gibi görünse de daha sonradan işler daha da zorlaşmaktadır. Evli çiftlere ailelerin ekonomik yönden yardım etmeleri, arabulucu olarak tartışmalara müdahale etmeleri, evde yaşanan sıkıntılardan haberdar olmaları tartışmalarda taraf olmalarına neden olmaktadır. Aileler genel olarak kendi evlatlarını haklı olarak görmektedirler. Bu da eşlerin birbirine karşı olan öfkelerini daha da arttırmaktadır. Bu şekilde davranarak aileler evli çiftlerin daha çok sorun yaşamasına neden olmakta ve bu durum çiftleri boşanmaya kadar götürmektedir. Avukatlardan biri şunu belirtmiştir: “Boşanmalarda aile içindeki ilişkileri de sorgulamak gerekir. Eşler çok iyi anlaşabilecekken birsinin ailesi bir şey dayatıyor diğersinin başka bir şey dayatıyor. Temel sorun birey olamamaktadır. Avrupa’da bir genç erkek on sekiz yaşında olduğunda dünyayı dolaşabileceğine inanır. Türkiye’de ise erkek otuz yaşına geldiğinde evlenmediyse hala ailesiyle yaşar. Aile bize bakar, bizi korur. Bu durum çocukluğumuzdan itibaren böyledir. Evlendikten sonra da kişi bunu karşısındakinden bekler. Erkek, eşinden annesi gibi ona bakmasını bekler. Kadın da eşinden kendisini babası gibi korumasını bekler. Bu konuda eşler arasında evde işbölümü yapılabilse aslında her şey daha kolay olacaktır. Fakat burada roller devreye girer. Erkek çalışır para getirir, kadın da yemek yapar çocuk bakar. Eşler arasında bu konuda gerilim ortaya çıkar. Bu sorunlar konuşulup tartışılmazsa gerilim daha da artar ve boşanmalar gerçekleşir.” Görüşülen diğers bir avukat ise şunları belirtmiştir: “Her iki tarafın da yakınlarından gelen bir etki söz konusudur. Ailelerin de evliliği tasvip edip, benimsemeleri gerekiyormuş gibi bir durum vardır. Aileler sürekli evli çiftlere karışmaktadırlar ve bu durum da çiftler arasında huzursuzluk yaratır. Baba ve annenin manevi ve fiili baskıları çiftler üzerinde çok etkili olur. Özellikle erkeğin annesi geline çok karışır. Gelinin yemek yapmasından ev temizlemesine, ütüsünden bulaşığına her şeye karışır. Bu konuda gelini için oğluna sürekli bir laf sokma davranışında bulunur. Fakat bunu yaparken de genellikle kendisini çok masum göstererek hissettirmeden (alttan) yapar. Bunun sonucunda erkek de eşinden bu yönde davranışlar sergilemesini bekler ve tartışmalar başlar. Aynı şekilde kızın annesi de eve çok müdahale eder. Kızın kocasıyla olan ilişkisinden kayın validesiyle olan ilişkisine varıncaya kadar kızını sürekli yönlendirir. Bunun sonucunda her iki tarafta da senin annen öyle yapıyor, buna karışıyor gibi söylemler oluşur. Bu şekilde hem çiftlerin ilişkileri bozulmaya başlar hem de çiftler birbirinin ailelerinden uzaklaşmaya başlarlar.”

Avukatların belirttiğine göre çiftleri boşanmaya iten diğer bir neden ise eşlerin birbirini yeterince tanımamalarıdır. Flört zamanında çiftler birbirlerinden olan beklentilerini yerine getirebilmek için büyük çabalar sarf etmektedirler. Bu dönemde çiftler birbirlerinin gerçek yüzlerini görememektedirler. Her şeye toz pembe olarak bakmaktadırlar. Bu dönem çiftler birbirlerinde eksiklikler olsa dahi genellikle bu durumu hoş karşılamaktadırlar, çünkü o dönemde aşk, heyecan ön planda olmaktadır. Bu yüzden de çiftler mantıklarıyla hareket edememektedirler. Evlendikten sonra ise flört döneminde bahsedilen bu durum değişiklik göstermektedir. Eşler artık birbirlerini daha iyi tanımaya başlamakta, flört zamanında göremedikleri birçok şeyi görmeye başlamaktadırlar. Bunun bir nedeni de flört zamanında çiftlerde kaybetme korkusu olmaktadır. Flört döneminde yaşanan olaylara çiftler çoğu zaman gerçek tepkilerini gösterememektedirler. Kendilerinde var olan birçok huyu gizleyebilmektedirler. Evlendikten sonra ise bu durum ortadan kalkmakta ve eşler birbirlerinin gerçek yüzlerini görmeye başlamaktadırlar. Ayrıca flört zamanında her şey onlara toz pembe görüldüğü için evlendikten sonra evliliğin gerektirdiği sorumluluklar da onlara ağır gelmektedir. Bütün bunlar da eşler arasında sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır ve tartışmalar giderek artmaktadır. Bu tartışmalar özellikle evliliğin ilk iki yılında yaşanmaktadır. Çiftler evlenir evlenmez birbirlerinin gerçek yüzünü görmeye başlamakta ve buna tahammül edememektedir. Bunun sonucunda da iletişim tamamen kopmakta ve boşanmalar gerçekleşmektedir. Avukatlardan biri şunu belirtmiştir: “Özellikle üniversite mezunu olan çiftlerde flört dönemi yaşanıyor. Birlikte geziyorlar, eğleniyorlar. O dönemde aşk, heyecan duygularını üst düzeyde yaşıyorlar. Her şeye pembe bir gözlükten bakıyorlar. Evlilik gibi önemli bir müessesenin de bu şekilde olacağını düşünüyorlar. O dönemde evliliğin gerektirdiği şeyleri bilemiyorlar. Çok fazla vakit geçirseler de birbirlerine gerçek yüzlerini, kişiliklerini tamamen göstermiyorlar. Tartışma olduğunda alttan alıyorlar, sinirlendiklerinde bastırmaya çalışıyorlar. Gerçek tepkilerini gizleme durumu oluyor. Bu dönemde evli olmadıkları için birbirlerini kaybetmekten korkuyorlar. Oturmaktan kalkmaya, yemek yemeden her şeye kadar daha temkinli olmaya çalışıyorlar. Fakat evlendikten sonra gösterilmeyen davranışlar ortaya çıkmaya başlıyor. Hem evliliğin getirdiği bir rahatlık sözü konusu oluyor hem de çiftler flört döneminde çoğunlukla bir evin içinde yaşamadıkları için birbirlerinin ev halini de bilmiyorlar. Ev içerisinde gördüğü kişi flört zamanındaki o muhteşem, kusursuz kişi olmaktan çıkıyor. Flört zamanında çiftler birbirlerine kusursuzmuş gibi bakıyorlar hâlbuki herkes gibi o da bir insan ve ev hali olsun normal yapısı olsun farklıdır. Evlendikten sonra çiftler flört zamanındaki bu kusursuzluğun devam etmesini bekliyorlar. Ama maalesef evlendikten sonra karşılaştıkları manzara sonucunda hayal

kırıklığına uğruyorlar. Mesela kadın yemek yapmasını bilmiyor ama erkek flört zamanında bu durumu pek de önemsemiyor fakat evlendikten sonra o kadından yemek yapmasını bekliyor. Kadın temiz değildir ama flört döneminde erkek bunu anlayamıyor. Evlendikten sonra bu durumu görüyor ve bundan rahatsız oluyor ya da kadın evlenmeden önce erkeğin temiz olup olmadığını anlayamıyor. Flört zamanındaki alttan alma durumları da evlendikten sonra azalıyor. Eşlerden bir taraf sinirlendiğinde diğer taraf da aynı şekilde karşılık veriyor ve evlilik zarar görmeye başlıyor. Evlendikten sonra ise çorabını ortaya bırakması, lavaboyu pis bir şekilde kullanması gibi şeylerle karşılaşılıyor. Bu durum da kadının hoşuna gitmiyor. Tartışmalar bu şekilde ufaktan başlıyor. Bunun sonucunda da tahammül sınırları aşıyor ve boşanma kararı çok çabuk alınıyor.”

Araştırmada öne çıkan diğer bir boşanma nedeni de narsistik kişilik yapısı olmuştur. Günümüz çağında insanın kişilik yapısında da değişiklikler gözlenmektedir. Davranışlarda görülen bu değişiklikler evlilik ilişkilerine de yansımaktadır. İnsanlar bencilleşmekte ve benlik algıları da farklılaşmaktadır. Bu süreçte insan karşısındaki görememekte, empati kuramamaktadır. Karşıdakine değer ve zaman verme, fedakârlık yapma, şefkatli olma, gibi özellikler kendini kaybetmektedir. Bu durumun da evliliklere olumsuz bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Eşler kendi istekleri daha ön planda tutmaktadır. Herhangi bir sorun yaşandığında alttan alma durumu yaşanmamaktadır. Evlilikte bazı durumlar fedakârlık istemekte fakat günümüzde artık çiftler karşılaştıkları sorunlara tahammül edememektedirler. Çiftler “ben sıkıntıya gelemem, bu duruma katlanamam” gibi düşüncelere sahiptirler. Bu şekilde hareket ettiklerinde ise evliliğin getirmiş olduğu sorumlulukları yerine getirememektedirler. Durum böyle olduğunda ise evlilik birliği sona ermektedir.

Üzerinde durulan bir başka boşanma nedeni de erken ya da geç yaşta yapılan evliliklerdir. Erken yaşta, yeteri kadar olgunlaşmadan alınan evlilik kararları yanlış sonuçlar doğurmaktadır. Bazı çiftler daha çocuk yaşta evlilik ve anne baba olma sorumluluğunu almaktadır. Bu durum da çiftlere ağır gelmektedir. Çiftler evlilik sorumluluğunu kaldırabilecek olgunluk düzeyine ulaşamamaktadırlar. Yemek yapmaktan ev işine, temizliğe, kadar olsun ya da çiftler arasındaki sorunlarda takınması gereken tavırlar olsun ne yapması gerektiğini bilememektedirler. Ayrıca çiftler erken evlenmiş olma durumunun getirmiş olduğu başka bir dezavantaj daha yaşamaktadırlar. Erken yaşta evlenildiği için evlenmeden önce yaşanması gereken gençlik hayatı yaşanmamaktadır. Gençlik zamanı yaşanmadan çiftler hemen evlilik sorumluluğunu üzerlerine almaktadırlar ve bu şekilde olunca hayatın getirmiş olduğu zorluklar ve sorumluluklar onlara çok ağır gelmektedir. Avukatlardan birinin

belirtmiş olduğu görüş şudur: “Çiftlerin bazıları on yedi on sekiz yaşlarında daha büyümeden evlilik kararı alıyorlar. Aslında bunun da nedenleri vardır. O yaşlarda erkek ya da kız henüz hayatı bilmemektedir. Evliliğin ne olduğunu bile bilmiyorlar. Aileden onları yönlendiren kişiler de olmayınca bazen çok yanlış kararlar veriyorlar. Bazen de aile baskısı görebiliyorlar, bu da gençleri o hayattan kurtulma düşüncesine itiyor. Evlenince bu durumdan kurtulabileceklerini düşünüyorlar. Bu durum özellikle de kız çocukları için geçerlidir. Fakat evlendiklerinde ise bambaşka sorumluluklarla karşılaşılıyorlar ve bu durumun üstesinden gelemeyebiliyorlar. Erkekler ise gençken yaşayamadığı şeyler yüzünden evlilik sorumluluğunu kaldıramıyor. Kendi yaşıtında bir arkadaşı okurken, gezip tozarken kendisi ise bir ev geçindirmek zorundadır. Eşi vardır ve çocukları vardır. Evlenmeden önceki gibi bir bekâr hayatı yaşayamamaktadır. Evlenmeden önce yaşayamadığı bu durumları evlendikten sonra yaşamak ister. Fakat bu durumda da eşiyile arasında sorunlar yaşanır. Erkek eve geç geldiğinde kadın kızar, tartışmalar başlar. Bu durumdan erkek de bunalır. Bu şekilde olunca eşler arasındaki ilişki giderek yıpranmaya başlar. Hayatın ağır yükü çok erken bir zamanda gençlerin omuzundadır. Fakat bu ilişki bu şekilde giderek daha da bozularak devam eder. Bunun sonucunda da kaçınılmaz olarak tahammül sınırı aşılır ve boşanma durumu yaşanır.” Erken evlilikte olduğu gibi geç yaşta yapılan evlilikler de boşanma riskiyle karşı karşıyadır. Kişi otuz yaşına kadar yalnız yaşamaktadır ve bu yüzden de evlilikle gelen bağımlı bir yaşama birden bire uyum sağlayamamaktadır. Kişide yalnız yaşamaktan kaynaklanan bazı alışkanlıklar olmaktadır ve bu alışkanlıklar artık o kişide kemikleşmektedir. Bu durum da evliliğin gerektirdiği karşılıklı bir ilişkinin kurulmasını da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bundan farklı bir durum da olmaktadır. İleriki yaşlarda evlenecek olan kişiler, evlenecekleri kişilerden üst düzey beklentilerde bulunmaktadır. Evliliklerde bu beklentilerden ödün verilmediği takdirde boşanmalar yaşanmaktadır.

Sonuç

Aile toplumun en temel yapı taşıdır. Her toplumun varlığını ve devamlılığını sağlayabilmesi için aile kurumuna gereksinim vardır. Aile evlilik denen sözleşme ile gerçekleşmektedir. Sağlıklı bir toplumun oluşması için ailenin devamlılığı çok önemlidir. Toplumu oluşturan bu temel kurum ne kadar sağlıklı olursa, toplum da o derece güvenli olur. Toplumun geleceği, aile bireylerinin sağlıklı ve düzenli ortamlarda yetişmesine bağlıdır. Ailenin sağlıklı ve huzurlu olması, ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasıyla ilişkilidir. Bu istikrarın bozulması, sorunlu aile ve birey sayısının artmasına sebep olur. Bu durum toplumun huzurunu da olumsuz yönde etkiler. Aile kurumu ele alındığında üzerinde

durulması gereken en önemli iki olgu evlilik ve boşanmadır. Evlilik, kadınla erkeği ‘‘karı-koca’’ olarak birbirlerine bağlayan, doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan ve toplumsal yönden üzerinde devletin hak ve yetki iddiası bulunan kurumsallaşmış yasal bir ilişki biçimidir. Evliliğin de insanın kurduğu her yapı gibi zamanla aksayan, düzeltilmesi gereken yönleri vardır. Kimi zaman evlilik ömür boyu sürmeyebilir. Evli çiftler çeşitli sebeplerden dolayı ayrı yaşamaya karar verebilirler. Bu durum eğer yetkili kurumlarla da onaylanırsa evlilik birliği bozulmuş olur, buna da boşanma adı verilir. Evlilik birliğini sona erdiren çeşitli birçok sebep bulunmaktadır. Bunlardan en sık görülenlere araştırmamızda yer verilmiştir. Araştırmamızda belirtildiği üzere bu sebepler birbiri ile ilişkili haldedir. Boşanmanın nedenleri arasında; günümüzde hızla ilerleyen teknoloji başta olmak üzere, ekonomik nedenler, değişen aile yapıları, iletişimsizlik, aile içi şiddet, aldatma, narsistik kişilik yapısı, toplumsal cinsiyet rolleri, eşlerin birbirini yeteri kadar tanımamaları, eşlerin ailelerinin evliliğe müdahalede bulunmaları, erken veya geç yaşta yapılan evlilik gibi birçok neden bulunmaktadır. Boşanmanın nedenlerine bakıldığında iletişimsizlik en önemli faktör olarak görülmektedir. İletişimsizliğe neden olan teknolojik faktörler, ekonomik etkenler beraberinde aile içinde şiddeti de doğurmaktadır. İletişimsizlik eşler arasındaki uyumun bozulmasına ve çoğu zaman küçük sorunların bile büyük krizlere dönüşmesine neden olmaktadır. Araştırmamızda değindiğimiz gibi günümüzde eşler arasında iletişimde büyük oranda azalma söz konusudur. Birlikte zaman geçirilmediği, konuşulmadığı zaman paylaşımlar da doğal olarak azalmaktadır. Paylaşımların azalması beklentilerin artmasına neden olmaktadır. Beklentilerine karşılık bulamayan eşler de öfke duygusuna sarılmaktadır. Öfke duygusuna sarılan eşler de şiddet uygulamaya başlamaktadır. Bu da beraberinde boşanmanın artmasını getirmektedir. Modernleşmeyle beraber geleneksel aile yapıları değişmeye başlamış ve aile olmanın önemi giderek azalmaya başlamıştır. Kentleşmeyle birlikte kadın hakları gelişmiş, eğitim düzeyi yükselmiş ve kadının toplumsal hayata katılımı artmıştır. Kadının, aile sorumluluğun yanında iş hayatında yer almasıyla üzerindeki sorumluluk iki kat artmıştır. Ekonomik bağımsızlığı olan kadın hem aile içi sorumlulukları hem de iş yaşamındaki sorumluluklar nedeniyle bunalmıştır. Kadın bu iki yük arasında bir çıkmaza girmiştir. Ailenin yaşam düzeyi yükselmiş fakat aileye rol çatışması girmiştir. Bu da beraberinde boşanmayı getirmiştir. Boşanmaya etki eden bir diğer neden de tüketim toplumu olmanın ilişkilere yansımasıdır. Günümüzde kapitalizmin getirisiyle büyük bir tüketim çılgınlığı yaşanmaktadır ve konforlu bir yaşam tutku haline gelmiştir. Aileler, teknolojik cihazlar aracılığıyla sürekli tüketime yönlendirilmektedir. Her gün yeni çıkan teknolojik aletler ve çeşitli lüks ev eşyaları sahip olunma arzusuyla piyasaya sürülmektedir. Tüketim artık bir değer haline gelmiştir. Bu

da beklentileri yükseltmiştir ve eşler arasında iletişimin bozulmasına neden olmuştur. Ekonomik etkenler ele alındığında görülmektedir ki, kadının iş hayatına atılmasının yanında boşanmaya neden olarak erkeğin düşük ücretli olarak çalışması ya da işsiz durumda olması da söz konusu olarak düşünülebilir. Bu durumda beklentilerin karşılanamadığı ve eşler arasında sorunların ortaya çıktığı görülmüştür. Boşanmalarda üzerinde önemle durulan diğer bir neden de şiddettir. Burada sözünü ettiğimiz şiddet kadına yönelik şiddettir. Çok sayıda toplumsal faktörün, aile içinde kadına uygulanan şiddeti ortaya çıkardığı ve meşrulaştırdığı görülmektedir. Kıskançlık ve reddedilme, toplumda kabul görmediğini düşünme, kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması erkeği şiddete götüren nedenlerdir. Aslında aile içindeki bu şiddetin toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik nedenler, iletişimsizlik, teknoloji gibi daha önce de belirtilen nedenlerle bağlantılı olduğu görülmüştür. Boşanmalara neden olan bir diğer faktör de aldatmadır. Günümüz evliliklerinde aldatmaların çok fazla yaşandığı görülmektedir. Araştırmanın bulgular kısmında da değinildiği gibi erkeklerin kadınlara oranla aldatmaya daha fazla yöneldikleri belirtilmiştir. Eşlerin evlilikte monotonluktan sıkılmakta ve yenilik arama ihtiyacında oldukları görülmektedir. Erkekler heyecan peşinde koşmakta ve anlık bir tatmin duygusuna yenik düşmektedir. Kadınların da kendilerine olan güvenlerini arttırmak istediği ve duygusal olarak romantik arayışlar peşinde oldukları görülmüştür. Artan boşanmalara bakıldığında kitle iletişim araçlarının yaygınlığının da büyük önem taşıdığı görülmektedir. Giderek hızla büyüyen bir teknoloji çağının getirisi ile internetin yaygınlaşmasının ardından sosyal medya kullanımının artması, günümüzdeki boşanmaların en önemli faktörlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde artık her evde internet kullanımı mevcuttur. Yapılan araştırmalarda aile içerisinde özellikle eşlerin birbirlerine ayırdığı vakti sosyal medya kullanımına ayırdığı izlenmiştir. Bunun da eşlerin birbirlerine vakit ayırmamasına ve iletişimlerinin zayıf olmasına neden olduğu görülmüştür. Boşanmalarda bahsedilen bu nedenlerin yanı sıra ailelerin evliliğe müdahalede bulunması, eşlerin birbirlerini yeterince tanımaması, eşlerin narsistik kişilik yapısına sahip olmaları ve erken ya da geç yaşta evliliklerin olması gibi etkenlerin de etkili olduğu görülmüştür. Türkiye’de özellikle boşanmalarda son yıllarda daha da bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Değişen toplum yapısıyla birlikte teknoloji de gelişmiştir. Teknolojinin gelişmesi beraberinde kitle iletişim araçlarının yaygın bir şekilde kullanımını getirmiştir. Bunun yanında kadınların iş hayatına girmesi ile birlikte de eşler arasında yaşanan problemler artmaya başlamıştır. Bu problemler de beraberinde boşanmayı getirmiştir. Trabzon, geleneksel toplum izlerini hala taşımakta olan bir ildir. Türkiye’nin batısı ile karşılaştırıldığında daha muhafazakâr bir yapısı vardır. Bu durum boşanma oranlarına da yansımaktadır. Trabzon’da son yıllarda boşanma oranlarında

önemli bir artış gözlenmiş olsa da Türkiye'nin batısına oranla daha az boşanma olaylarına rastlanmaktadır. Boşanmaların Trabzon ilindeki nedenleri bulgular sonucunda şiddet, aldatma, iletişimsizlik, ekonomik nedenler ve teknoloji olarak elde edilmiştir. Trabzon ilinde boşanmanın evliliğin ilk yıllarında daha yoğun olduğu görülmektedir. Yine boşanmanın ekonomik sorunlar ve sosyal medya kullanımı nedeniyle arttığı bulgulardan elde edilmiştir. Genel olarak bakıldığında ise Türkiye'deki boşanmalarla Trabzon'daki boşanmaların nedenleri arasında benzerlikler olduğu görülmektedir. Sonuç olarak boşanmaya ilişkin bütün sebeplerin aslında iç içe olduğu elde edilmiştir. İletişimsizlik başta olmak üzere teknoloji, ekonomik nedenler, aldatma, şiddet ve bunların hepsi ile bağlantılı olan toplumsal cinsiyet gibi faktörler birbirleri ile sıkı bir ilişki içindedir. Aile içerisindeki herhangi bir nedenden kaynaklı bir sorun diğer bir nedene bağlı başka bir sorunu meydana getirmektedir. Bu durum da sorunları beraberinde getirmekte ve çiftler arasında boşanmalar gerçekleşmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıcı, Hacer (2012), *Türkiye'de Boşanmanın Dini ve Psiko-Sosyal Sebepleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Aktaş, Özgül (2011), *Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı, İzmir.
- Arıkan, Çiğdem (1992), *Yoksulluk Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma*, 1. Baskı, Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Arpacı, Fatma- Tokyürek, Şadan (2012), *Boşanmış Bireylerin Yeniden Evlilik Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi*, Akademik Bakış Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, S (31). 1-15.
- Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009), *Boşanma Nedenleri Araştırması*, Semra Yurtkuran Demirkıran, Aysel Günindi Ersöz, Rahime Bedeş Şen, Emre Ertekin, Özden Sezgin, Ahu Meryem Turğut ve Nuray Şehitoğlu (Haz.), Ankara,
http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293ea2369dc32358ee2b25/kutuphane_56_bosanima_nedenleri_arastirmasi.pdf

- Bilen, Mürüvvet (1990), *Sağlıklı İnsan İlişkileri*, 5. Baskı, Ankara: ARMONİ LTD. ŞTİ.
- Çağan, Kenan (2013), “*Ailenin İşlevleri*”, Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım(Ed.), Aile Sosyolojisi, 3. Baskı içinde (83-93), İstanbul: AÇILIM KİTAP.
- Çimen, Latife Kabaklı (2008), *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gökmar, Özcan (2011), *Aşk ve Evlilik*, 1. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Güler, Okan (2011), *Türkiye’de 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun İçeriğinin Boşanmalar Konusundaki Muhtemel Önleyiciliği*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- İyilikçi, Nurgül (2015), *Boşanma Aşamasındaki Bireylerin Yaşam Doyum Düzeylerini Yordayan Bazı Değişkenlerin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi Danışmanlığı Anabilim Dalı, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Programı, İzmir.
- Keskin, Işık (2007), *Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar (Niğde İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Niğde.
- Kurt, Abdurrahman (2013), “*Dünden Bugüne Türk Ailesi*”, Mehmet Zencirkıran (Ed.), Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, 4. Baskı içinde (335-361), Bursa: DORA Basım Yayın Ltd. Şti.
- Mişe, Mehmet Ali (2015), *Boşanmanın Sosyo-Psikolojik ve Dini Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Uşak İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta.
- Okumuş, Tuba (2012), *Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Nedeniyle Boşanma*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Erzincan.
- Özgüven, İbrahim Ethem (2001), *Ailede İletişim ve Yaşam*, 1. Basım, Ankara: PDREM Yayınları.
- Sürerbiçer, Figen Sezen (2008), *Boşanmış Bireylerin Deneyimlerine Göre Evlilik Eğitimi Gereksinimi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı, Yaşam Boyu Öğrenme Bilim Dalı, Ankara.

- Şahin, Mustafa (2016), *Sosyal Ağ Kullanımının Boşanma Süreci Üzerindeki Etkisi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayın Aşamasında Metin, Trabzon.
- Şen, Bülent (2013), *Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Şentürk Aydın, Rabia (2013), *Yaşam Becerileri Psikoeğitim Programının Boşanmış Aile Çocuklarının Uyum Düzeylerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Ankara.
- Ünal, Vehbi (2013), *Geleneksel Geniş Aileden Geniş Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din*, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (26), 589-602.
- Yavuzer, Haluk (2004), *Evlilik Okulu*, 1. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yıldırım Korkmaz, Çınar (2014), *Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Nedeniyle Boşanma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Medeni Hukuk Bilim Dalı, Ankara.

Akademide Konjonktür Dalgalarına Bir Örnek: Türkiye’de “Etnisite Rejimleri”

M. Yavuz ALPTEKİN[□]

Giriş

Ulus-Devletler çağında etnik konular, modern siyasal örgütlenmelerin en önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir. Zira 194’ü Birleşmiş Milletler’e üye olmak üzere, 250 kadar devletin hemen hepsi birden fazla etnik gruba sahiptir. Bunlardan İzlanda, Japonya ve Kore gibi bir kaçında nüfus homojen sayılabilir de, geriye kalan kahir ekseriyetinde etnik yapı heterojen ve çeşitlidir. İmparatorluk bakiyesi toplum ve devletlerde eski geniş sınırlardan yeni dar sınırlar içine yoğun göç yaşansa ve bu yolla etnik yapı çeşitlenebilse de, sorun bu göçmenler ile değil, çoğunlukla bulunduğu toprakta eski ve yerli olduğunu iddia eden etnik gruplarla ilgilidir.

Türkiye de bir imparatorluk bakiyesi toplum ve devlettir. Osmanlı Devletinin Kafkaslar ve Balkanlara uzanan geniş sınırlarından Türkiye’nin bugünkü görece dar sınırları içine büyük göçler yaşanmıştır. Bu yeni göçler kapsamında yeni devletle birlikte bir de yeni bir toplum kurulmuş ve inşa edilmiştir.¹ Anadolu bu kapsamda Kafkas ve Balkanlardan milyonlarca nüfusa ev sahipliği yapmışsa da, ne Kafkaslardan gelen Apaz veya Çerkezlerin ve ne de Balkanlar’dan gelen Arnavut veya Boşnakların modern Türk Devletinde etnik sorun olmaları söz konusudur. Bir etnik sorun olma anlamında tehdit, yine Anadolu’da daha öncesinden bulunan ve bu topraklarda çok daha eski ve hatta yerli olduğu iddiasında bulunan Kürt gruplardan gelmiştir. Anadolu’nun bu durumu, dünyanın birçok yerinden milyonlarca nüfus olarak ABD’ye giden insanların etnik sorun oluşturmayıp, burada eski ve yerli olduğunu düşünen çok daha az sayıdaki Kızılderililerin etnik sorun oluşturmalarına benzemektedir.

Bu çalışmada Anadolu coğrafyasının yeni Türk Devleti çerçevesinde yaşadığı bu sorunlar ve bu sorunlar için muhtemel çözüm önerilerinin Almanya ve Rusya bağlamında incelenmesi hedeflenmektedir. Kapsam böyle çizilince *Almanya, Rusya ve Türkiye’de Etnisite Rejimleri ve Milliyet*² isimli kitap ve içeriği bu karşılaştırmayı yapmak için iyi bir yol haritası sunmaktadır.

Almanya, Rusya ve Türkiye’de Etnisite Rejimleri Üzerine Bir Çalışmanın Parlak Hikâyesi

Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Rusia and Turkey orijinal isimli çalışma, 2009 yılında California Üniversitesi’nde tamamlanmış doktora tezi olup, 2012 yılında

[□] Doç. Dr. KTÜ., Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

¹ Osmanlı sonrası dönemde Anadolu nüfusunun oluşumu için bak. M. Yavuz Alptekin, “Trabzon Örneğinde Anadolu Nüfusunun Demografik Bileşimi ve Türkiye’de Ulus-İnşası”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 21, 2016, ss. 59-86.

² Şener Aktürk, (2015). *Almanya, Rusya ve Türkiye’de Etnisite Rejimleri ve Milliyet*, Çev. Volkan Eke, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cambridge Üniversitesi yayınlarından kitap olarak çıkmıştır. Bununla beraber, aradaki üç yılda yazar boş durmamış, bir doktora tez metninin geliştirilmesi ve olgunlaştırılması adına yapılabilecek her şeyi fazlasıyla yapmaya muvaffak olmuştur.

İlk olarak, yazar doktora sonrası çalışmasını 2009-2010 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde yapmış ve anlaşıldığı kadarıyla entelektüel mesaisini tümüyle doktora tezinin geliştirilmesine adanmıştır. İkinci olarak, 2007 ve 2008 yıllarında iki kez Boğaziçi Üniversitesi'nden davet alıp doktora tez çalışmalarını sunma ve kendilerine tek tek teşekkür edilen her biri alanında uzman ve itibarlı akademisyenlerin eleştirilerini alma fırsatı süreç içi bir fırsat olarak görülse bile, 2009 yılında tam da doktora çalışmasının bittiği yıl Koç ve Sabancı Üniversitesi'nden davet alıp, tamamlanmış çalışmasını sunma imkânı bulması, benzer şekilde bir birinden kıymetli eleştiriler alarak metnini olgunlaştırma imkânı edinmesi önemle kayda değerdir. Üçüncü olarak, yazar çalışmasının son şeklini 2011 yılında Almanya'da Potsdam Üniversitesi'nde sunmuş ve açık ki, çalışma üzerinde yararlı bir fikir teatisi imkânı yakalamıştır. Bütün bu ve benzer başka süreçlerden geçerek olgunlaşan eser önce Amerika'da ve asıl hazırlandığı dilde, daha sonra da son şeklini yazarın okuyarak "sınırlı düzeltmeler" yapabildiğini belirttiği, mütercim marifetiyle çevrildiği Türkçe olarak Türkiye'de basılmış ve okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

Aktürk'ün çalışması, gündelik ifadeyle meslektaşlarını kıskandıracak, etik ve entelektüel bir ifadeyle onları kendisine gıpta ettirecek ilgi ve ödüllendirmeye mazhar olmuştur. Öncelikle daha bu çalışma devam ederken ve çalışmanın saha araştırması kısmının yapılabilmesi için John L. Simpson Memorial Araştırma bursuna ve tezin tamamının yazılmasını desteklemek üzere Allain Sharlin Memorial hibesine layık görülmüştür. Çalışma, kitap olarak basıldıktan sonra 2013 yılında milliyetçilik ve etnik çalışmalar alanında en iyi kitaba verilen Joseph Rothschild ödülüyle taltif edilmiştir. Türkçe baskıdaki ön bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla yazarın bu çalışmasıyla ilgili olduğu sonucuna varılabilecek diğer ödülleri arasında 2010 yılında Sabancı Üniversitesi'nce verilen Uluslar arası Araştırma Ödülü ve 2011 yılında verilen Baki Komsuoğlu Sosyal Bilimler Teşvik Ödülü de bulunmaktadır.

Eksik de olsa, buraya kadar yazar ve eseri hakkında verilen malumatın, doğrudan konunun kritiğiyle çok ilgili olmadığı açıktır. Bununla birlikte, hem eleştirmesi zor bir eser seçildiğini gösterebilme ve hem de "eleştiri" öncesi esere yönelen haklı ilgiyi daha başından teslim etme adına bu bölüm, bulunması gereken ve rutin dışı bir aşama olarak kabul edilebilir.

İçeriğe Dair

Yazar eserinin isminden de anlaşılacağı üzere, Almanya, Rusya ve Türkiye'de "etnisite rejimleri"ni incelemiştir. Kendi iddiasına göre, "rejim" nitelemesi daha başka isimlere yapılsa da etnisiteye ilk kez kendisi tarafından uygulanmıştır. Peki "Etnisite Rejimi" ne demektir ve yazar bu tabirle neyi kastetmektedir. Ona göre etnisite rejimi, bir ülkenin etnik politikalarının yerleşmiş, kurumsallaşmış, süreklilik arz eden resmi biçimidir. Yazar bu tanıma uygun olarak dünya üzerindeki ülkeleri kabaca ve kendi incelediği üç ülkeyi üç ayrı kategoriye ayırmıştır. Bunlar tek etnili ülkeler, anti-etnik ülkeler ve çok-etnili ülkelerdir. Bu kavramlar sırasıyla kitapta incelenen Almanya, Türkiye ve Rusya'ya tekabül ettirilmektedir.

Eser beş Kısım ve sekiz Bölüm'den oluşmaktadır. Birinci Kısım, “Kuramsal Çerçeve ve Bulgusal Genel Bakış” üst başlığını ve bu başlık altındaki Birinci Bölüm ise, “Etnisite Rejimleri: Almanya, Sovyetler Birliği, Sovyet-sonrası Rusya ve Türkiye'nin Karşılaştırılmalı Analizi” alt başlığını taşımaktadır. Beklenebileceği üzere yazar bu bölümde çalışmasının teorik çerçevesini çizmekte, belli tanımlar yapmakta ve iddialarını dile getirmektedir. Bu çerçevede yazar çalışmanın Almanya, Sovyet ve Sovyet-Sonrası Rusya ile Türkiye'de etnik yapılara bakışı ve bu yapılarla ilgili devlet politikalarının hangi şartlar altında değişebildiğini anlatmaktadır.

Aynı Bölümde, Almanya'da vatandaş olabilmenin yolu, 1913 tarihli Alman vatandaşlık kanununa göre etnik olarak Alman olmaktan geçmekte ve bu vafsa haiz olmayan göçmenler için vatandaşlık elde etmenin birçok şartı yerine getirmeye bağlı olduğu anlatılmaktadır. Yazar Almanya'da etnik Alman olmayanlar için vatandaşlık elde etme sorununu Türk göçmenler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu politikanın doğal sonucu olarak, 1986 yılında Almanya'da işçi olmanın ötesinde oturma hakkıyla yaşamakta olan 2 milyon Türk'ten sadece 7 bin 986'sının vatandaşlık elde edebildiği bilgisi verilmektedir. Bu da oran olarak % 0,5'e tekabül etmektedir.

Benzer bir şekilde SSCB ve Rusya Federasyonu'nda dâhili pasaportlardaki vatandaşların etnisitesini belirleyen “beşinci satır”ın pasaportlardan çıkarmak ve bu yolla çeşitli dışlama yöntemlerinin veya pozitif ayrımcılığın önüne geçmeyi engellemek için daha önce birçok girişim olmuşsa da, 1997 yılına kadar bu konuda hiç bir yönetim başarılı olamamıştır. Yine Türkiye'de “Kürt Sorunu”yla ilgili olarak daha önce birçok girişim olmuşsa da, AKP iktidarına kadar somut bir adım atılamamıştır. Sırasıyla Almanya'da vatandaşlık sorunu 2004 yılında, Rusya'daki sorun 1997 yılında ve Türkiye'deki sorun 2009 yılından itibaren ya çözülmüş ya da çözüm için cesur adımların atıldığı bir sürece girmiştir. Yazar kitabında aslında temel olarak cevaplandırmaya çalıştığı soru budur: “Etnisite rejimlerinin ruhunu betimleyen değişmeden çok devamlılık...” olduğuna göre, bütün bu üç ülkedeki ve benzer şekilde diğer ülkelerdeki etnisite rejimleri değişebilir mi? Değişebilir ve değişmekte ise, neden ve nasıl değişmektedir? Etnisite rejimlerinin genel karakterine meydan okuyan bu değişimin ortak bir açıklaması var mıdır? Kritik çerçevesinde, bu soruların cevabını, kitabın konu akışına uygun olarak sonraya bırakmak daha isabetli olabilir.

Yazar İkinci Kısım'da yer alan İkinci ve Üçüncü Bölüm'de Almanya'daki Tek Etnili Rejim'den çıkma girişimlerini anlatmaktadır. Daha önce de vurgulandığı üzere, bu kapsamda göçmenlerin özellikle de Türk göçmenlerin vatandaşlık sorunlarına yönelik politikardan ve yasal düzenlemelerden bahsetmektedir. Üçüncü kısımda yer alan Dördüncü Bölüm'de yazar Türkiye'ye odaklanmakta ve Anti-etnik Rejim'e “meydan okuma” olarak nitelendirdiği politikaları anlatmaktadır. Bu bölümün özeti olacak mahiyette yazar şu soruyu sormaktadır: “Türkiye'de aradığım soru şudur: Etnik çeşitliliğin ifade edilmesi neden 2000'lere kadar bastırıldı? Reformcuların çabalarını engelleyen neydi? Alevi ve Kürtlerin talepleri siyasette hangi kanallar aracılığıyla ifade edildi?”

Yazar bu bölümde “Türkiye'de Etnik Rejim Değişimini Belirleyen Etkenler: Karşıt-seçkinler, Etnisite ve Ulus Üzerine Yeni Bir Fikir ve Siyasi Hegemonya” başlığı altında, doktora tez

konusunun cevabını verdiğini düşünmektedir. Kendi ifadesiyle: “Etnisite ve ulus arasında ilişkiye dair yeni bir söylem ile donanmış karşıt seçkinler, şayet siyasi hegemonyaya erişebilirlerse, genel olarak etnisite rejimlerini değiştirebileceklerini, özelde de Türkiye’de azınlık dillerinin tanınacağını iddia ediyorum. Değişim için bu üç unsur ayrı ayrı gerekli ve bir arada olduklarında yeterlidir.” Tabi bu ifadenin diğer anlamı, değişim için gerekli bu üç unsurun bir arada bulunmaması halinde gerekli değişikliğin yapılamayacağı şeklindedir. Nitekim yine yazarın dikkat çektiği üzere, 1950’den itibaren on yıl süresince Demokrat Parti güçlü bir iktidara sahip olmuşsa da, bahsedilen karşıt söylem ile yüklenmemiştir. Yine yazara göre, “21. yüzyılın başarılı reformunu muştulayan yeni söylem, İslamcı-Osmanlı çokkültürcülüktü.” Yazara göre bu genel ve torik söylem, Türkiye’de ancak AKP kadrolarıyla ete kemiğe bürünebilmiştir.

Aynı kısımda yer alan Beşinci Bölüm “Sosyal Demokrasiden İslami Çokkültürcülüğe: Türkiye’nin Etnisite Rejiminde Başarısız ve Başarılı Reform Girişimleri (1980-2009)” başlığını taşımakta ve önceki bölümün güncel ve pratik boyutu olarak AKP iktidarının gelişimini ve Kürtler ve Alevilerle ilgili politikadaki değişimin detaylarını sunmaktadır. Bu detaylar, daha sonra eleştirel bir tarzda ayrıca değerlendirilecektir.

Çalışmanın Dördüncü Kısım içinde yer alan Altıncı Bölüm’ünde tümüyle Sovyet ve Sovyet-sonrası Rusya’da dâhili pasaportlarda 1932 yılından beri var olan etnisite bilgisinin kaldırılması etrafında örgülenen etnisite rejiminin sancılı değişim süreci anlatılmaktadır. Yazara göre bu süreç, Stalin’in ölümünden ve 1953 yılından itibaren ama özellikle Kruşçev’in homojen bir Sovyet Ulusu yaratma planlarıyla başlamıştır. Pasaportlardaki etnisite bilgisinin kaldırılması gayretleri, bu sürecin en somut ve en hassas aşamasıydı ve 1997’ye kadar birçok denemeye rağmen gerçekleştirilemedi. Dördüncü Kısımın ikinci alt bölümü olan Yedinci Bölüm’e yazar “Sovyet-sonrası Rusya’da Etnik Çeşitlilik ve Devlet İnşası Etnisitenin Dâhili Pasaportlardan Kaldırılması ve Sonuçları, 1992-2008” başlığını koymuştur. Başlıktan da anlaşılacağı üzere bu bölümde Yeltsin dönemi ve bu dönemdeki dönüşüm süreci, Yeltsin’in iktidarını güçlendirerek dâhili pasaportlardan etnisite bilgisini kaldırması detaylıca nakledilmektedir.

Beşinci Kısım’da bulunan Sekizinci Bölüm bir sonuç bölümü olarak yazılmış olup “Etnisite Rejimlerinde Devamlılık ve Değişimin Dinamikleri” başlığını taşımaktadır.

Aktürk’ün çalışmasının 29’uncu sahifesinde geçen ve “Modern sosyal bilimlerin kurucuları olan Adam Smith, Alexis de Tocqueville ve Karl Marx ile kimi yeni, çığır açıcı ve ödüllü araştırmalar da KTA yöntemini kullanmıştır” şeklinde dile getirilen ifadenin genel eleştiriye bir girizgâh olarak masaya yatırılmalıdır. Muhtemelen bu cümle, tam olarak ve istendiği gibi ifade edilememekten mütevellit bir sorunla maluldür. Zira cümledeki “kurucuları” kelimesi “kurucularından” şeklinde yazılsa sorun büyük oranda çözülmüş olabilirdi. Nitekim her üç isim de sosyal bilimlerde çok önemli isimler olmakla birlikte, aslında ne bu üç ismin bir arada ve ne de ayrı ayrı bir sosyal bilimin kurucusu olma konumu vardır.

Türkiye’de “Etnisite Rejimleri”

Bu bölümde, ele alınan çalışmanın tespit edilen bazı naif yönlerini açığa çıkarabilmeyi ve katılmadığımız bazı tespitlerine işaret edebilmeyi ve nihayet, mümkünse bazı sorular sorarak bu tür çalışmaların verimli bir döngü içerisinde ilerleyebilmesine katkı sunabilmek hedeflenmektedir.

Eserde bakışa göre zayıflık ve naiflik arasında bir nitelermeye muhatap olabilecek nitelikte tespit edebildiğim hususlardan ilki kitabın 4'üncü sahifesindeki "Dağ Türkleri" söylemiyle ilişkilidir. Yedinci dipnotta yazar bu konuyu W. G. Elphinston'ın 1946'da yayımlanmış "The Kurdish Question" başlıklı makalesine atıfla delillendirmiştir. Oysa bunun için Cumhurbaşkanı, Başbakan veya en azından bakan konuşmaları, bu konuşmalara ait Türkiye'den gazete ve/veya dergi haberleri, Meclis zabıtları veya varsa çeşitli hukuki ve resmi hüviyeti haiz metinler benzeri birincil kaynaklar referans gösterilebilirdi. Bütün bu orijinal alternatifler dururken; yazarın yurtdışından bir çalışmayı tercih etmesi, bu evsaftaki bir çalışma için en azından bir naiflik olarak nitelendirilmelidir.

Etnik Türklerin Siyasal Türkler içerisindeki Oranı Meselesi

Etnik Türkler yaklaşık bin yıl önce Anadolu'ya gelen Orta Asya menşeli Türkleri temsil eder ki, bunların çoğunun Oğuz Türkleri olduklarını bilmekteyiz. Bazı çalışmalarda bunlar için Türkmenler veya Oğuzlar nitelmesi de yapılmıştır. Siyasal Türkler ise, bugün Anadolu'da yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesi kapsamaktadır. Bunun diğer adının Türk-Ulusu olduğuna şüphe yoktur. Bununla birlikte, birçok ilgili çalışmada çok gerekli olmadığı halde etnik Türkler anlamında Orta Asya'dan gelen Türklerin nüfusu, nüfus kesafeti ve bugünkü içindeki oranı gibi netameli konulara değinilir. Aktürk de bu konuya değinmeyi ihmal etmemiştir.

Bu kapsamdaki ifadesi, çalışmasının 19'uncu sahifesinde yer alan ve "...etnik Türk(men)lerin kökenlerinin dayandığı düşünülen Türkmenistan ve Orta Asya'dan gelen göç, Türkiye'nin 20. yüzyılda aldığı göçün % 1'lik kısmına tekabül ediyor" şeklinde verilen demografik veri veya iddiadır. Her ne bağlamda söylenirse söylensin, bu ifade eleştiriye son derece açıktır. Öncelikle, Türk göçlerinin yaşandığı 11, 12 ve 13.yy. ile 20.yy'ı karşılaştırmak son derece eşitsiz bir yaklaşımdır. Arada 7 ila 9 yüzyıllık bir zaman farkı ve bu zaman farkına dayalı demografik fark mevcuttur. Verilen rakam doğru olsa bile, karşılaştırma adına bir şey ifade etmekten son derece uzaktır. Zira 7 ila 9 yüzyıl önce gelmiş olan bu insanların nüfusu azalmadığı gibi, sabit de kalmamıştır. Gerek doğal nüfus artışı yoluyla, gerek dış evliliklerin hâkim etnik grup olmaktan kaynaklanan Türkleşmeye hizmet etmesiyle ve gerek başka faktörlerle bu nüfus sürekli artış trendi içerisinde olmuştur. 7 ila 9 yüzyıl önceki bu nüfus belki de bu süre sonunda, 20.yy.da alınan göçün birkaç katına ulaşmış olacaktır. Kaldı ki, 20.yy.da alınan göçlerin bir kısmının "evlad-ı fatihan" diye ifade edilen, zaten Anadolu'dan Balkanlara geçen Türkler veya "soydaşlar" diye ifade edilen ve yine vaktiyle Gürcistan, Revan ve Kafkasya'ya yerleşmiş Türkler olduğu; nihayet bu göçlerin bir kısmının da Karadeniz'in kuzeyinden Orta Avrupa ve Balkanlara geçmiş, önce Hıristiyanlaşmış sonra

Müslümanlaşmış veya doğrudan Müslümanlaşmış Hun, Oğuz, Avar, Bulgar, Peçenek, Kuman ve Kıpçak gibi Türk boyları olduğu göz ardı edilmiş görünmektedir. [□]

İkinci olarak, verilen bu “% 1”lik rakam son derece tartışmalıdır. Zira Kemal Karpat’ın Osmanlı Nüfusu isimli kitabına bakılırsa, Türkiye 19.yy.da başlayıp, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar süren vetirede kabaca 7 milyon; toplam 20.yy.da ise yine buna yakın bir göçmen nüfus almıştır. Şayet bu ikinci rakam en fazla 5 milyon kabul edilecek olursa, bunun % 1’i 50 bin yapacaktır. Yani bu ifade 11 ila 13.yy.larda Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen göçün toplamda 50 bin kişilik bir muhaceretten ibaret olduğunu iddia etmiş olmaktadır ki, son derece gerçeklikten uzak bir rakam olduğu açıktır. Zira o dönemdeki savaşların bile her birinde Türk tarafı bu rakamın biraz altında veya çok zaman biraz üstünde orduya sahiptir. Ordudaki ücretli gayri-Türk unsurlar ne kadar olursa olsun, savaşlara katılan fertlerin, gerideki toplam nüfusun çok küçük bir cüzü olduğu dikkate alındığında bile, söz konusu oranın gerçeklikten uzak olduğu kendini açıkça belli edecektir.

Yazar aynı ifadenin devamında, “Kürtler ve Alevilerin her birinin % 15’lik bir kısmını oluşturduğu Türkiye vatandaşları, daha düzinelerce başka etnik kategorisiyle kayda değer bir etnik çeşitlilik sergiliyorlar” ifadesine yer vermektedir. Öncelikle “Kürtlerin ve Alevilerin her birinin % 15’lik kısmını oluşturduğu Türkiye vatandaşları...” kısmından başlanacak olursa, yazar Türkiye’deki Alevilerin önemli bir kısmının Kürt değil, Türk kökenli Alevi olduğu gerçeğini göz ardı etmiş görünmektedir. Hatta o kadar ki, Türk kökenli Aleviler, gerçek Türk olarak da kendilerini görürler. [□] Yazar gerek önceki % 1’lik oranı ve gerek sonraki % 15’lik oranı elbette belli kaynaklara dayanarak zikretmektedir. Fakat bir doktora tezi için bu biçimsel durumun yeterliliği son derece tartışmalıdır. Bir ifadenin salt bir yerlerde yazılmış olması, o ifadeyi “bilgi” yapmaya yetmeyecektir. Dolayısıyla bu tür ifadelerin kritik edilerek ve sağlaması yapılarak alınması gerektiği açıktır.

Ardından cümlenin “...Türkiye vatandaşları, daha **düzinelerce** (vurgu bana ait) başka etnik kategorisiyle kayda değer bir etnik çeşitlilik sergiliyorlar” kısmına bakılacak olursa, aynı şekilde son derece tartışmalı bir yargı ile karşılaşılır. Bu ifade, sadece etnik kategori ile etnik grup arasında fark gözetilen bir yaklaşımla doğruya yakın bir ifade olarak kabul edilebilecek ifadedir. Oysa yazar, kitabında etnik grup ile etnik kategori arasında fark gözetmek yerine, etnik grup kavramını değil, etnik kategori kavramını tercih ettiğini 11’inci sahifede açıkça belirtmektedir. Böyle olunca bu ihtimal ve imkân da ortadan kaybolmaktadır. Bir ülkedeki etnik kategorilerin ölçüsü nedir? Birçok araştırma bir ülkede yer alan farklı kimliklere sahip insanları, etnik kategori veya grup olarak zikredebilmenin ölçüsü olarak, ülke nüfusunun içinde en az % 1’lik bir yekûna sahip olmayı şart koşmaktadırlar. ³ Eğer böylesi bir eşik değer göz ardı edilecek olursa, günümüzün küreselleşmiş dünyasında bütün ülkelerin “düzinelerce”

[□] Bu konu için bakz. Mesela **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, C.1-2, İstanbul 1993, s. 167; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005. Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, ss. 277-280; ve Cloude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, ss. 99-111.

[□] 2000 yılında kendisiyle mülakat yaptığım İstanbul-Yenibosna Cemevi Derneği Dedesi bu iddiayı açık bir şekilde dile getirmiştir. Birçok başka örnek mevcuttur.

³ Orhan Türkdöğün, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.

etnik kategoriye sahip olduğu görülecektir. Zira bugün dünya üzerindeki bütün ülkelerde üç beş kişi de olsa hemen her etnik gruptan insan barındırabilmektedir. Böylesi bir bakışla, özellikle dünyanın gelişmemiş bölgelerinden nüfus çeken Batılı gelişmiş ülkelerin değil düzinelerce, yüzler hatta binlerce etnik kategori barındıran ülkeler oldukları iddiası pek tabii olarak gündeme getirilebilir. Böylesi bir yaklaşım mümkün olmadığına göre, % 1 yaklaşımı makul bir yaklaşım olup, bu açıdan Türkiye’de etnik kategori olarak sadece Kürtler, Araplar ve Zazalar farklı etnik kategori olarak sayılabilecektir (Geniş bilgi için bakz. KONDA, 2006 ve BİLGESAM, 2012). Eşik değer olarak, daha düşük bir oran esas alınırsa bu kez de, bu üçünün yanısıra Gürcü, Laz, Çerkez ve Boşnak kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları hesaba katılabilir. Bu takdirde bile Türkiye’deki etnik grupların sayısı değil “düzinelerce” olmak, tek bir düzineyi bile tamamlamadığı görülecektir.

Bu konuyla ilgili son olarak, yazarın “düzinelerce” ifadesini dayandırdığı Peter A. Andrews’in *Türkiye’de Etnik Gruplar* ismiyle Türkçe’ye de çevrilen *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* isimli kitabına değinmeden geçilemez. Peter Andrews’in ilgili kitabı bilim çevrelerinde dikkate alınan ciddi bir araştırma olmaktan çok, siyasi olarak yazılmış ısmarlama bir kitaptır. Çalışma Türkiye’de 41 tane etnik grup olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiasının içini de Türk alt kültürü, yerel kültür veya Türk boyları pozisyonundaki Yörükler, Türkmenler, Tahtacılar, Abdallar, Azeriler, Karapapaklar, Uygurlar, Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Tatarlar, Balkarlar, Kumuklar ve Karaçaylıları ayrı bir etnik kategori ve grup olarak kabul etmek suretiyle doldurmaktadır. Mesela diğerleri gibi bir “Türki” dili konuştuklarını belirttiği 221 kişilik Nogay Tatarlarını bile ayrı bir etnik grup olarak lanse etmiştir (Andrews, 1992; 119). Bu kitabın bilimsel bir çalışmada dikkate alınmış ve özellikle iddialı bir vurgu için mesnet yapılmış bulunması, en hafif ifadeyle, eserin bilimselliğine hizmet etmeyen gereksiz bir ilave olmuştur.

Bununla beraber, burada yapılan kritikler biçimseldir. Tabii ki, öznesi insan olan konularda nicel düşünülemez. Böyle düşünülmesi de etik olmaz. Dolayısıyla Türkiye’de tek bir etnik grup bulunsa dahi bu grubun öncelikle insan hakları çerçevesinde bütün haklarının, ardından kültürel ve etnik kapsamda haklarının imkânlar ölçüsünde karşılanması veya tümüyle karşılanmaya çalışılması esastır. Bu noktada her hangi bir şüphe ve/veya tartışma söz konusu değildir, olamaz. İnsan hakları bir kenara bırakılacak olursa, tek sorun kültürel ve etnik hakların neler olduğu tartışmasıdır ki, bu tartışma bu kitap kritiğinin dışındadır.

Eserde yanlış veya en azından eksik bilgi olduğunu düşündüğümüz ve bu nedenle katılmadığımız veya katılamayacağımız bir başka husus 46’ncı sahifede geçen ve yazar tarafından kitabın daha başka birçok yerinde tekrar edilen “2004 yılında AKP, Arapça, Boşnakça, Çerkesçe, Kürtçe ve Zazaca olmak üzere **beş azınlık dilinde yayını başlattı** (vurgu bana ait) ve bunu 2009 yılı Ocak ayında yalnızca Kürtçe yayın yapan bir devlet televizyonunun kuruluşu takip etti” şeklindeki cümlelerin ilk kısmıdır. Zira kamuoyunun ne 2004 yılında ve ne de daha sora Kürtçe dışındaki bu dillerle ilgili TRT yayını bilgisi mevcuttur. Yazar bu ifadeyi kitapta birçok kez tekrar etmesine rağmen her hangi bir kaynağa dayandırmamıştır. Bu alıntıda geçen bilgi ise, 132’nci dipnotta görüleceği üzere, Hürriyet’in 1 Ocak 2009 tarihli “TRT’nin Kürtçe kanalı yayına başladı” haberine dayandırılmaktadır. Dolayısıyla diğerleri ile ilgili bir kaynak zikredilmemektedir. Yazar, 208’inci sahifede bu

konuyla ilgili olarak, “Bu devrim niteliğindeki yenilik” diye bahsetmekte, fakat kitapta bu yenilikle ilgili ne yasal düzenlemeye atıf bulunmakta ve ne de bu dillerde yayın yapıldığına dair bilgi sunmaktadır. Atıf yapılan kaynaklar gazete haberleri olup, hiç birisi de Boşnakça, Çerkezce veya Zazaca yayın yapıldığına dair bir bilgi içermemektedir.

Son alıntıyla ilgili tekrar eden bir başka husus da, yazarın sıklıkla bu etnik grupları “azınlık” olarak zikretmesine rağmen, bunu hukuki olarak değil, sosyolojik anlamda kullandığını belirtmemiş olmasıdır. Zira bilindiği üzere, hukuki olarak Türkiye’deki azınlıklar uluslar arası bir anlaşma olan Lozan Anlaşması ile belirlenmiş olup, bunlar gayri Müslimlerdir. Bunların dışındakiler ancak eksik bir kavrayışla da olsa, Sosyolojik anlamda “azınlık” olarak dile getirilebilirler. Bunun dışındaki kullanımlar, yanlış olup, yanlış anlamaya da sebep olacak türden isabetsiz kullanımlardır.

Eserde tashih edilmesi veya en azından başka kaynaklarla sağlaması yapılması gereken bir başka bilgi 56’ncı sayfede zikredilen, Almanların Doğu Avrupa’dan göçleri ve bu göç sırasındaki nüfus kayıplarıyla ilgilidir. Yazar bu kayıpların “yüzbinlerce” olduğunu not etmekte, oysa bilindiği kadarıyla bu kayıplar iki milyondan daha fazladır. R. J. Overly’nin *The Penguin Historical Atlas of the Third Reich* isimli eserinde ve daha başka birçok eserde rakam iki milyondan fazla verilmektedir. Karl Cordell ve Stefan Wolff’un *Ethnic Conflict* isimli çalışmalarında, Doğu Avrupa’dan Batı’ya doğru göçe zorlanan Alman nüfusu toplamda 11 milyon olarak verilmektedir (Cordell ve Wolff, 2010: 181). Dolayısıyla bu rakamın en az 2 milyonunun hastalık, açlık ve saldırılardan dolayı kaybedilmiş olması gayet olası görünmektedir. Hitler’in Yuhidilere yaptığı soykırımdan dolayı, Yahudi çevrelerde ve/veya Yahudi etkisindeki mahfillerde Alman toplumuna bu kayıplar yakıştırılmak istenmez. Bunun Holokostu gölgede bırakacağını düşündüklerinden olsa gerek, Almanların kaybını daha az gösterme gayreti vardır. Yazarın elbette böyle bir gayretle bu şekilde yazması gerekmez, muhtemelen de öyle değildir. Bununla beraber, bizim burada bu hususu tam da bu sebeple ve özellikle tashih etmemiz veya bunu gündeme getirmemiz hakkaniyet ve insan hakları adına son derece önemli bir vazifedir.

Benzer bir şekilde eserde tashih edilmesi gereken veya yeterince gerçekliğe uygun bir tarzda yorumlanmadığını düşündüğümüz diğer husus 192-194’üncü sahilelerde tartışılan ve 1991 genel seçimlerinde RP, MHP, IDP arasında tesis edilen “Kutsal İttifak”ın, Refah Partisinin Kürt tabanına nasıl yansıdığı konusudur. Yazar bu hadise için: “Bu ittifakı siyasi, taktik veya ideolojik bir bakış açısıyla açıklamak oldukça güçtür ve bu kararın neden alındığı halen **sırrını koruyor**” (vurgu bana ait) ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerin öncesinde ise yazar 1987 genel seçimleri sonuçlarına bakılınca RP’nin 1991 genel seçimlerinde Kürt seçmenin çoğunlukta olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki 15 ilde “**büyük bir hezimete**” uğradığını iddia etmiştir. 21 numaralı dipnotta da yazıldığı üzere, Bekaroğlu gibi Refah Partisi önde gelenlerinin % 10 barajıyla ilgili bir sıkıntı öngörmemelerine rağmen, bu ittifakın neden yapıldığını bir takım **sırlı ilişkilere** atfetme ihtiyacı hissetmektedir.

Öncelikle yazarın Refah Partisi’nin Doğu ve Güneydoğudaki Kürt seçmenin çoğunlukta olduğu 15 ildeki (1991’de bu rakam, Elazığ’ın listeden çıkarılması buna karşın ilçe iken il olan Şırnak ve Batman’dan dolayı 16 olmuştur) 1987 ve 1991 genel seçim sonuçlarını

değerlendirme noktasında ciddi bir hesap hatası söz konusudur. Zira Kitaptaki 1991 listesinde Elazığ olmadığı için bu il hesap dışı tutulacak olursa (Dahil edilecek olursa oy oranı daha da artmaktadır), 1987 genel seçimlerinde Refah Partisinin bu 14 ildeki ortalama oyu % 15,67'dir. Oysa aynı illerde, Batman ve Şırnak da bu 14 ilin ikisinden ayrıldığı için hesaba dâhil edildiğinde, Refah Partisi'nin aldığı ortalama oy % 17,20'dir. Ortalama oy itibarıyla 1,53'lük mütevazı da olsa bir artış söz konusudur. Diğer yandan, tek tek il bazında bakılacak olursa, Refah Partisi Kutsal İttifak'la birlikte Diyarbakır 1 ve 2'nci bölgede, Mardin, Siirt, Şanlıurfa 2'nci bölgeden oluşan 5 seçim bölgesi/ilde oyunu azaltırken; Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Hakkari, Muş, Şanlıurfa 1'inci bölge, Tunceli ve Van'dan oluşan 9 seçim bölgesi/ilde oyunu değişen oranlarda artırmıştır. Dolayısıyla ortada "hezimet" değil her şeye rağmen ve nicel de olsa bir başarı vardır. Kürt seçmenin bu ittifaktan sonra RP'yi cezalandırmak bir yana belli ölçüde ödüllendirdiği de söylenebilir. Kaldı ki, Refah Partisi'nin bu ittifaka yanaşmak zorunda kalmasının iki sebebi vardır ve o iki sebep de "sırlı" değil son derece açıktır. İlki özellikle Anadolu'daki dindar tabanın baskısı ve Recai Kutan gibi "ağır topların" bu sürece büyük destek vermesi; ikincisi de Bekaroğlu ve diğer parti önde gelenleri ne demiş olurlarsa olsunlar, Refah Partisi'nin % 10'u aşma konusundaki göz ardı edemediği kaygısıdır. Eğer RP'nin bu ikinci noktada içi rahat olsaydı, kesinlikle böyle bir ittifaka girmeyeceği de öngörülebilirdi.

Türkiye'de "Etnisite Rejimleri Yönetimi"nin Sorgulanması

Eserde geçen yorumlardan dolayı sorgulanması gerektiğini düşündüğümüz ilk husus, 138'inci sahifedeki, Ak Parti'nin Türkiye'deki etnisite rejimini değiştirme adına yaptığı kabul edilen politika değişikliklerine işaretle "...gerekli olan üç unsurun da bir araya gelmesi **başarılı** (vurgu bana ait) bir reforma yol açtı" yorumu veya iddiasıdır. 7 Haziran 2015 genel seçimleri sonrası yaşananlar göz önüne alındığında, acaba yazar bu konuda hala aynı şeyleri mi düşünmektedir, düşünmüyorsa bu ifadeyi nasıl değerlendirmektedir? Maksadını aşan bir ifade mi, gereksiz bir ifade mi, erken bir ifade mi, yoksa her şeye rağmen alınmış bir yol olarak mı görülmektedir? Bu sorular her okurun merak edeceği sorular olarak durmaktadır.

Aynı yerin devamında yani 138'inci sahifede yazar Ak Parti'nin Türkiye'nin etnisite rejimini değiştirmeye muvaffak olmasının sebeplerinden birisini geliştirdiği yeni söyleme bağlamakta "Türkiye'de, 21. Yüzyılın başarılı reformunu muştulayan yeni söylem, İslamcı-Osmanlıcı çokkültürcülüktü" demektedir. Eserde sorgulanması gereken bir başka tespit de budur. Zira Ak Parti'nin İslamcılığı ile klasik manada bildiğimiz İslamcılığın farklı olduğunu vurgulamak gerekir. Klasik İslamcılık, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Müslüman tebaanın "İslam" adı altında kimliklenmesini ve bölünmez, parçalanmaz bir toplum olmasını öneren ve hedefleyen bir fikri akımdır. Bu İslamcılığın merkezinde toplum ve toplum olma arzusu vardır ve daha bir sosyolojik kavramdır. Oysa Ak Parti'nin İslamcılığının odağında toplum ve toplum olma öneri veya arzusu değil, bir siyasi parti olarak toplumda laikçilere beslenen vülger sosyal tepkiyi politik karşıtlık söylemleriyle kamplaştırarak iktidarı elde etme arzu ve propagandası vardır. Bunun klişe ismi de "Siyasal İslamcılık"tır. Siyasal İslamcılık ise, adından da anlaşılacağı üzere, güya İslami hassasiyeti yüksek vatandaşların taleplerini yönetim düzeyinde karşılamayı vaat

eden, tümüyle politik bir söylem ve iktidar aracından ibarettir. Birinciye göre, ikincinin araçsallaşma kabiliyet ve düzeyi çok daha yüksektir.

“Osmanlıcılık” a gelince, bunun da çok isabetli bir kullanım olmadığı söylenebilir. Ak Parti’nin “Osmanlıcılığı” hiçbir zaman tatminkâr bir teorik alt yapıya ulaşmaksızın, kuru bir söylem, sembolcülük, gösteriş ve hamaset düzeyinde kalmıştır. En nihayet “çokkültürcülük” iddiasına gelince, bu kavramın en merkezinde bulunan ve onsuz düşünülemez değer, **çoğulcu demokrasi** anlayışıdır. Dünyadaki “İslami” partilerin hiç birisinde bu deneyim ve tecrübe mevcut değildir. İktidarlar için demokratlık vasfı, parti programlarıyla, esas alındığı iddia edilen ilahi emirlerle, prensiplerle, ideoloji, dünya görüşü ve değer yargılarıyla değil, doğrudan yönetim ve iktidar kültürü ile kaimdir. İktidar kültürünün olmazsa olmaz şartı ise, deneyim ve tecrübedir. Çoğulcu demokrasi kültürü bulunmayan iktidarlar, eninde sonunda toplumu etnik, dini, mezhepsel veya sınıfsal kategorilerden herhangi birinde tektipleştirmeye yazgılıdır. Varacakları yer, Dahrendorf’un işaret ettiği üzere, çoğunlukçu bir seçimli poliarsşidir. Dolayısıyla, ülke yönetimi düzeyinde iktidar tecrübesi bulunmayıp, bu anlamda tek tecrübesi belediyeler düzeyindeki ataerkil anlayışla sergilenen yönetim tecrübesinden ibaret olan bir siyasi hareketi peşin peşin “çokkültürcü” diye nitelendirmek, afaki bir iyimserliktir. Nitekim 7 Haziran seçimleri sonrası gelinen nokta bu konuda yeterinden fazla fikir verebilmektedir.

Yine kitabın 138-139’uncu sahifelerinde yazar, kendi tabiriyle ve daha önce zikrettiğimiz siyasi iktidarların bir ülkenin etnisite rejimini değiştirebilmeleri için ihtiyaç duydukları unsurlardan birinin de “siyasi hegemonya” olduğunu dile getirmektedir. En azından Türkiye bağlamında geçen zaman ve yaşanan tecrübe hatırlanırsa, etnisite rejimlerinin değişebilmesi için veya bu iradenin devamı için yazarın öne sürdüğü şartların yeterliliği pekâlâ sorgulanabilir. Öncelikle yazarın siyasi hegemonyadan anladığına bakmakta fayda var. Ona göre, “Siyasi hegemonya, **muhalefete karşı ezici siyasi gücü** (vurgu bana ait) ifade etmektedir. İktidarda olanlarla muhalefette olanlar arasında önemli bir güç farkına işaret eder. Kılıpayı çoğunluğa dayanan bir siyasi iktidarla etnisite rejiminde her hangi bir değişim sağlanamaz.”

Bilindiği üzere, “hegemonya” kavramı siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi literatürüne ünlü İtalyan düşünür Antonio Gramsci (1891-1937) tarafından hediye edilmiştir. Gramsci’nin bu kavrama yüklediği anlam ise: “...belirli bir egemen sınıfın başka sınıf fraksiyonlarıyla (kesimleriyle) kurduğu ittifaklar ve siyasal uzlaşmalar sayesinde egemenliğini topluma kabul ettirebilmesini ve yönetici konumunu sürdürebilmesini...” (Vergin, 2006; 75-76; Detaylı bilgi için bakz. Gramsci, 2009; 75-77 ve 151-152) ifade eder. Dolayısıyla yazarın hegemonya kavramından anladığıyla, kavramın üreticisi Gramsci’nin yüklediği anlam arasında önemsenmesi gereken farklar mevcuttur. Her şeyden önce Gramsci’nin anladığı hegemonya, sadece bir siyasi güç üstünlüğünden ibaret değildir. Nicel olmakla yetinmeyen ve nitel özellikleri ağır basan toplumsal bir mutabakatın adıdır. Oy çokluğunun yanı sıra kültürel sermaye üstünlüğüne de işaret eder. Yeterli düzeydeki nicel ve nitel ağırlığa sahip toplum kesimleri arasındaki nitelikli çoğunluk ve nitelikli ittifaka gönderme yapar. Böyle olunca Türkiye’deki tecrübe itibarıyla, iktidarın “muhalefete karşı ezici siyasi gücü”, Gramsci’nin hegemonya kavramı için yeterli bir içerik olmaktan uzak kalır. Türkiye’deki siyasi iktidarın,

söz konusu etnisite rejimini değiştirmeye yeltenebilmesinin, salt “ezici siyasi güç” ile mümkün olmayıp, tam da Gramsci’nin bahsettiği toplum kesimleri arasında kurulan mutabakatın eseri olduğu; bu mutabakatı bozduğu 7 Haziran sonrası tarihinin en yüksek oyunu almasına rağmen, etnisite rejimi değişikliğinin sil baştan bir hale gelmesi ile açıkça ortaya çıkmıştır. Burada yazara yapılabilecek sorgulama, iktidarların etnisite değişimini gerçekleştirme yeterlilikleri arasına Schumpeter’in “karşı elitler” kavramı kapsamında yeterli kültürel ve nitel özellikleri koymaması ve benzer şekilde iktidarların siyasi hâkimiyetini daha çok nicel düşünüp, toplum kesimleri arasında kurulan politik ittifak ve mutabakatları yeterince hesaba katmaması olarak ortaya konabilir.

Eserde bir başka sorgulanması gereken teşhis, 208’inci sahifede zikredilen ve yazarın kendi ifadesiyle “Bir Türk Başbakan’ın, Türkiye’nin geçmişindeki sistematik etnik ayrımcılığı teslim etmesi ve bu dönemleri ideolojik anlam yüklü aşağılayıcı bir terim olan *faşizm* ile tarif etmesi **devrim niteliğinde** (vurgu bana ait) bir yenilikti” dediği politika değişikliği ile ilgilidir. Bu değişikliği yazarın “devrim niteliğinde” bulması biraz fazla olmamış mıdır? Böylesi bir nitelemenin kullanılabilmesi için o gün gerçekten yeterli somut adım atılmış, taraflara gerçekçi garantiler verilmiş midir? Yazar bugün bu ifadenin yanlış, gereksiz veya en azından erken bir ifade olduğunu düşünmekte midir? Bütün bu sorular zihinleri meşgul etmektedir.

Benzer şekilde kitapta “Ulusallığı Yeniden Tanımlamak: Türkiye’de Etnik Rejim Değişikliğinin Kalıcılığı” başlığı altında ve 217’nci sahifede “...Türkiye’de etnik çeşitlilik ile ilgili devlet siyasalarındaki değişimin **yeterince kalıcı olduğu ve bir daha geri döndürülmesinin pek mümkün gözükmediği** (vurgu bana ait) söylenebilir” yorumu yapmakta ve/veya iddiasında bulunmaktadır. Aynı şekilde 7 Haziran sonrası yaşananlar dikkate alındığında, yazar bugün bu konularda geçmişte duygusal ve erken davrandığını, bu gelişmeleri gereğinden fazla olumladığını ve okurunu yanlış yönlendirdiğini düşünmekte midir? Yoksa bu gelişmelerin, her şeye rağmen söz konusu değerlendirmeleri hak eden politikalar olduğunu mu düşünmektedir? Yazar, önsözde kitabın çevirisinde çok az değişiklik yapma imkânı bulabildiğini belirtmektedir. Muhtemelen bu sınırlı değişikliklerden birisi bu konudur. Zira 219’uncu sahifede Ak Parti Hükümetinin bu politikalarıyla ilgili farklı bir söylem kullanılmaktadır. Kendi ifadesiyle: “...her ne kadar uzun vadede istikrarlı ve sürdürülebilir gibi görünse de, **hem çokkültürcülük yönünde daha alınacak çok yol olduğunu hem de asimilasyoncu yönde geri dönüş potansiyelinin olduğunu** (vurgu bana ait) ima ediyor” şeklindeki yorumuyla, öncekilerle çelişse de, metni, durum ve zevahiri kurtarması umut edilebilecek bir orta yola doğru yönlendirmek ister gibidir.

Aktürk’ün eserinde sorgulanması gereken son husus, sonuç bölümünde ve 306’ncı sahifede ele alındığı şekliyle, Almanya, Rusya ve Türkiye’deki etnisite rejimlerinin değişiminin karşılaştırılmalı analiziyle ilgilidir. Kitaptaki şekliyle: “Almanya’nın teketnili bir rejimden anti-etnik bir rejime, Türkiye’nin anti-etnikten çoketnili rejime ve Rusya’nın çoketnili bir rejimden anti-etnik bir rejime geçişi bu devletlerin etnisite siyasalarının yarattığı siyasi çatışmanın seviyesini belki azaltacak belki de azaltmayacaktır; fakat bu meseleler etrafındaki çatışma ve rekabeti tamamıyla ortadan kaldırmayacağı neredeyse kesindir. Fakat bu reformlar, tartışılmakta olan meselelerin doğasını çoktan değiştirdi ve değiştirmeye de

devam edecek, zira yeni etnisite rejimine doğru geçiş yeni siyasi, ekonomik ve sosyokültürel fay hatlarının belirmesine yol açacaktır” ifadeleri kullanılmaktadır.

Yazar çalışmasında konuyla ilgili her ne kadar durum tespiti yaptığını, bunun karşısında değer tespiti yapmaktan uzak durduğunu ima etse de, kitabın geneline, olayların akışına ve metnin ruhuna bakılınca her bir ülkedeki etnisite rejimiyle ilgili değişikliklere bir tür olumlama atfettiği de görülecektir. Sorgulama ihtiyacı burada değil, bu değişme ve gelişmelerin teorize edilişi noktasında ortaya çıkmaktadır. Her üç devlet, bu etnisite rejimi değişiklikleriyle teoride ideal tiplendirilen “teketnili, anti-etnik ve çoketnili” etnisite rejimi ideal tiplerinden, kendi içinde, birinden diğerine geçiş yaptığı belirtilmektedir. Eğer siyasi teamülde, kültürde ve yapıda böylesi bir değişim yaşanıyorsa, bir ideal tipten diğer ideal tipe geçen devletin, benzer geçişi yapan başka devletin terk ettiği veya kurtulduğu etno-siyasal sorunlarla uğraşmak zorunda kalmayacağına garantisini nedir? Söz konusu ülkeler, hangi garantiye istinaden, başka bir ülkede içinden çıkılmak istenen bir etnisite rejimine geçiş yapmak için gayret sarf etmektedirler. Anlamın içini biraz boşaltması pahasına, mesela, teketnili bir rejimden anti-etnik bir rejime geçen Almanya için bu geçişi tersten yaşayan Türkiye’nin sorunlarına benzer sorunlar üretmemesinin garantisini nedir? Alman politika yapıcılar, siyasetin doğasının değişimindeki bu diyalektiği görememişler midir? En önemlisi, mesela Türkiye’nin anti-etnik rejimden çoketnili bir rejime geçişinin, Rusya’dakine benzer sorunlar üretme potansiyeli var mıdır, ne kadardır? En basitinden, Türkiye’de de ileride Rusya’daki gibi etnisitenin nüfus kâğıtlarında, nüfus sayımlarında, pasaportlarda ve anayasada dile getirilmesi mümkün olabilir mi ve bu potansiyel bir sorun kaynağı değil midir? Benzer bir şekilde, çoketnili bir rejimden “eski Türkiye gibi” anti-etnik bir rejime geçen Rusya ve Rusya gibi ülkeler eski Türkiye’nin yaşadığı etnik sorunları yaşamaktan nasıl kurtulabilirler? Mesela yeni Rusya’da, eski Türkiye’nin sorunlarından etnik grupları inkâr etme, yokmuş gibi davranma, onlara baskın grubun etnik kimliğini giydirmeye çalışma, ana dilleri yasaklama benzeri sorunları yaşaması ihtimali, ifade edilen değişimin doğası gereği değil midir? Her üç ülkede ve varsa, etnisite rejiminde değişikliğe giden başka ülkelere politika yapıcılar, söz konusu değişim diyalektiğini hiç mi hesaba katmamışlardır. Yoksa esas olan, her ülkenin kendi iç çelişkilerine bulduğu çözüm yolları mıdır? Eğer böyleyse, bu kez de, Avrupa Birliği başta olmak üzere, Batılı gelişmiş ülkelerin yönlendirmesiyle, politika değişikliğine giden Türkiye gibi ülkelerin politika değişiklikleri ne kadar sağlıklıdır ve bu kitaptaki ilgili politika değişikliklerinin olumlanması ne kadar doğru olmuştur?

Elbette soru sormak kolay, cevap bulmak zordur. Fakat her şeye rağmen, bilimsel çalışmaların sağlıklı bir başlangıç yapabilmesi adına esas olan doğru cevap vermek değil, doğru soru sormaktır. Eğer doğru sorular sorulabildi ise, bu tür çalışmaların sürekliliğine, sağlıklı bir şekilde devamına küçük de olsa bir katkı yapılmış demektir.

Şener Aktürk’ün kitabı bu alanda Türkiye’den bir akademisyenin yaptığı ilk ve en kapsamlı karşılaştırmalı tarihsel analizlerden birisi olma hüviyetine sahiptir. Kendisi bu çalışmasından dolayı ne kadar kutlansa yeridir. Elbette bu eseri ve başka çalışmaları birçok ödül almıştır. Fakat PKK terör sorunu ve Kürtler etrafında örgülenen bir etnik kimlik sorunu bulunan ülke olarak, Aktürk’ün çalışmalarına ödül verip, onurlandırma işini başka ülkelere, o ülkelerin kurum ve vakıflarından önce Türkiye’nin ve ilgili kurumlarının ciddiyle yapması gerekmez

miydi? Aktürk'ün kitabında incelenen konulardan hiç birisi de ABD ile doğrudan ilgili olmamasına rağmen, bu çalışmaya Amerika'nın resmi kurumlar ve sivil toplum düzeyinde birçok burs ve ödül vermesi, Türkiye'yi ve ilgili kurumların başında bulunan yetkilileri derin derin düşündürmelidir. Bu tür çalışmaların, resmi ve sivil kurumlarca teşvik edilip, özendirilmesi, Türkiye'nin zikredilen sorunlarıyla ilgili entelektüel boyutta bir farkındalık oluşturup, merkezden muhite, devletten halka kadar uzanan ve teoriden pratiğe yansıyan bir bilgilenmenin kışkırtıcı başlangıcı olabilecek ve zaman içerisinde sorunun çözülmesine büyük katkılar sunabilecektir.

Kaynaklar

M. Yavuz Alptekin, “Trabzon Örneğinde Anadolu Nüfusunun Demografik Bileşimi ve Türkiye’de Ulus-İnşası”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 21, 2016, ss. 59-86.

Antonio Gramsci, 2009. **Hapishane Defterleri**, Ankara: Aşina Kitaplar Yayınevi.

BILGESAM, 2012. Türkiye’de Kürtler ve Toplumsal Algılar.

Cloude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

KONDA 2006, Biz Kimiz Toplumsal Yapı Araştırması.

Nur Vergin, (2006). **Siyasetin Sosyolojisi**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.

Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.

Osman Turan, (1993). **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.

Peter A. Andrews, (1992). **Türkiye’de Etnik Gruplar**, İstanbul: ANT Yayınları.

İŞ HAYATINDA PSİKOLOJİK ŞİDDET (MOBBİNG): TRABZON ÖRNEĞİ

Neslihan Şen*

Özet

Mobbing kurumlarda çalışmakta olan kişi ya da kişilere belirli aralıklarla, sistematik bir şekilde, bilinçli olarak ve kişide fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar oluşturacak şekilde uygulanmaktadır. Mobbinge maruz kalan kişilerin sadece çalışma hayatı değil, özel hayatı da alt üst olmaktadır. Mobbing uygulayan kişilerin amacı, mobbing mağdurunu buldukları konumdan uzaklaştırmaktır. Bu sebeple mağdur durumda kalan çoğu kişi iş hayatını bırakmaktadır.

Bu çalışmada mobbingin tanımı ele alınarak, oluşma sürecini, nedenlerini ve mücadele yöntemlerinin neler olduğu anlatılmıştır. Trabzon da sınıf öğretmenlerinin kurum içerisinde mobbing davranışlarına maruz kalma durumlarını, mobbing davranışlarının nasıl ortaya çıktığı ve bu mobbing davranışları karşısındaki tutumları incelenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Trabzon, Mobbing, Psikolojik şiddet, Çalışma hayatı.

GİRİŞ

İş ortamı, iş yerinde bulunan arkadaşlar ve üstlerle ilişkileri düzenleyen sosyal çevreyi oluşturur ve kişiler bu sosyal çevreden etkilenmektedir. İş hayatı içerisinde yer alan kişiler bazı zamanlar, içinde yaşadıkları ya da sadece iş ortamında buldukları dönem içerisinde, çalışma arkadaşlarına, üstlerinin ve üstlerinin kişilik özelliklerine göre oluşturdukları davranışlar, buldukları iş ortamında ya da örgüt içerisinde olumsuz davranış olarak karşılıklarına çıkmaktadır. Bu olumsuz davranışların şiddeti olayın duruma göre değişmektedir.

İş ortamında farklı kişilik özelliklerine sahip bireyler bir araya gelmektedir. Yapılan davranışlar da normal bir durum olarak algılanacaktır. Ancak rahatsız edici davranışlar, normal bir gerginlik ortamının dışına çıkmış ve belirli aralıklarla, sürekli olarak aynı kişi üzerine yapılıyorsa, bilinçli olarak gerçekleşen bir yıldırma durumu olduğu söylenebilir. Şiddet boyutu değişen bu yıldırma hareketi kişinin çalışmakta olduğu iş de, verimini düşürmekte, kişiyi aktif konumdan pasif bir konuma doğru götürmekte, kişiyi fiziksel ve ruhsal olarak etkilemekte ve kişinin özel yaşantısına kadar yaşanan durumun boyutları uzanmaktadır. Mobbing, diğer bir tanımıyla psikolojik şiddet, kişiyi böyle bir durumda yıpratmaktadır. İş yerinde ortaya çıkan bu olgu kişiler açısından yıkıcı ve yıpratıcı etkiye sahip olduğu kadar iş yeri açısından da kayıplar yaratmaktadır. Yaşanan ufak gerginlikler ile büyük çapta, belirli ve sürekli

* Sosyolog

aralıklarla yaşanan olayları gözlemleyip ayırt etmek önemlidir. Heinz Leymann'a göre, iş yerinde ortaya çıkan ara sıra olaylar ve çözüme kavuşturulan tartışmalar mobbing olarak kabul edilmemelidir. Mobbing; kasıtlı, bilinçli ve belli bir sistematik şekilde yıpratma amacıyla gerçekleştirilen davranış olarak tanımlanmaktadır. Mobbingi burada diğer tartışma ya da çatışma türlerinden ayıran özellik, davranışın sürekli ve kasıtlı olarak gerçekleşmesidir. Yaşanan tüm bu davranışların asıl amacı kişinin özgüvenini kırmak ve yok etmektir. Heinz Leymann bu durumda mobbing davranışlarının daha çok iş yerindeki yetenekli, çalışkan, göz önünde olan, sorumluluk sahibi ve işinde fazlasıyla başarılı olan kişilere uygulandığı belirtilmiştir.

İş yaşamının artık kaçınılmaz bir yanı da mobbing olmuştur. İş yerinde mobbing olgusunu ele alarak ilk araştırmayı yapan kişi Heinz Leymann olmuştur. Çalışmasını 1984 yılında İsveç'te yapmıştır ve mobbing kavramı bu çalışmayla birlikte literatürdeki yerini almıştır. Ülkemizde mobbing ile ilgili çalışmalar 2000'li yıllardan sonra ele alınarak bu alanda çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmada, genel olarak öğretmenlerin, mobbing davranışlarıyla karşı karşıya kalıp kalmadıklarını, bir mobbing davranışı karşısında tutumlarının nasıl olduğu konularına değinilmiştir.

Mobbingin Tanımı ve Süreci

"Mobbing Latince, ' Mobile vulgus' sözcüğünden ortaya çıkarak İngilizce ' mob' olarak geçmiş olup, fiil olarak anlamı ' başına üşüşmek, etrafını sarmak' isim olarak anlamı ise 'taşkın kalabalık, azgın topluluk, grup anlamını' ifade etmektedir. İlk olarak, "*İngiliz kuşbilimci Douglas Alexander Spalding (19.yy,D.1841- Ö.1877) Koloni hayatı yaşayan kuşların yavrularını ve yumurtalarını korumak amacıyla iri cüsseli hayvanlara karşı topluca saldırdıklarını gözlemledi. Douglas'in bu gözlemlerinden etkilenen ve araştırmalar yapan Avusturyalı kuşbilimci Konrad Lorenz 1960'lı yıllarda koloni hayatı yaşayan kuşların kendilerinden daha iri cüsseli hayvanlara saldırısını ifade etmek amacıyla Mobbing, sözcüğünü kullanmıştır.*"⁴ Bu terim daha sonra, İsveçli Doktor Peter- Paul Heinemann tarafından da çocuklardan oluşan küçük grupların tek bir çocuğa karşı oluşturduğu ve zarar verici saldırgan davranışları tanımlamada kullanılmıştır. Heinemann kişide ya da kurbanda büyük bir etki bıraktığını belirten ve bu etkiyi ciddi boyutlarıyla anlatan "Mobbing: Çocuklar Arasında Grup Şiddeti" adlı kitabını 1972 yılında İsveç'te yayınlamıştır.

⁴ Hüseyin Gün, " **Mobbing Nedir? Ne Değildir?**", Eğitim Sesi Dergisi, S.49, 2014, s.8

Mobbing, "kavram olarak ilk kez 1984'te İsveç'te 'İş Hayatında Güvenlik ve Sağlık' konulu bir raporun kapsamında Heinz Leymann tarafından ortaya atılmış, 1993'te İsveç'te çıkarılan 'İşyerinde Kişilerin Mağdur Edilmesi' adlı kanunla da ilk kez yasal bir nitelik kazanmıştır."⁵ Mobbingin yasal bir nitelik kazanmasıyla birlikte bu kavram üzerinden gerçekleştirilen çalışmalar artmıştır. Mobbingin ortaya çıkışıyla birlikte farklı ülkelerde, farklı kişilerin çalışma alanlarıyla günümüze kadar olan gelişimini gerçekleştirmiştir. Dil çeşitliliğiyle, kavram farklı şekillerde kullanılsa da içerik ve oluşum olarak olumsuz davranışları kapsamaktadır. Türkiye'de de mobbing olgusunu tanımlamak için mobbing dışında; duygusal taciz, psikolojik taciz ya da işyerinde yıldırma şeklinde farklı terimler kullanılmaktadır. Terimin tanımı yapılırken de daha çok "psikolojik taciz" terimi kullanılmaktadır. Türkiye'de bu alanda çalışmalar yapan " Tınaz'a göre mobbing; gerilimin ve çatışmalı bir ortamın oluşmasına neden olan tüm psikolojik faktörlerin birleşimi sonucu ortaya çıkan, örgüt sağlığını bozan, çalışanların iş doyumunu ve çalışma başarısını olumsuz yönde etkileyen temel örgütsel sorundur."⁶

Mobbing, işyerinde ortaya çıkan, bir ya da birden fazla kişi tarafından gerçekleştirilen, belirli sürelerle sistemli bir şekilde oluşan, kişiyi fiziksel ve ruhsal olarak çöküntüye uğratan, birden çok sebebi olan ve kişinin verimliliğini ve çalışma hayatını söndürmek adına yapılan davranışlardır. Mobbing davranışlarına maruz kalan kişiler iş ortamında kabul görmeyen, kıskanılan, verimliliği yüksek olan bireyledir. Bu durum gündelik ve doğal olarak kabul edildiğinde fark edilmez ancak sık aralıklarla ve sürekli bir hal aldığı ve kişiyi olumsuz etkilemeye başladığı noktada psikolojik tacize dönüşür.

Mobbing uygulanmaya başlandığında, mobbingin yönü kurban tarafından değil mobbingi uygulayan tarafından belirlenir. Bu noktada mobbingi gerçekleştirenlerin kişilik özellikleri de bu durumun oluşmasında etkilidir. Erkan Yaman, mobbing uygulayanların birtakım ortak özelliklerini şöyle belirtmiştir.

- "Başkalarını sözlü tehdit veya fiziksel eylemlerle kontrol altına alma ihtiyacı duymak.
- Başkalarından daha çabuk sinirlenmek ve güç kullanmak.
- Mağdurlarla ilişkilerinde onların sorunlarını yeterince anlayamamak.
- Saldırgan davranışlar gösterenleri örnek almak.
- Sürekli saldırgan davranışlar içinde bulunmak.

⁵ Aslı Çokgüler, " **Onurlu Çalışma Hakkı**", PsikeartMobbing Dergisi, S.36, 2014, s.7

⁶ Tınaz, s.8'den aktaran, Ebru Demir, " **İş Yaşamında Mobbing(Antalya Atatürk Devlet Hastanesi ve Serik Devlet Hastanesi Hemşireleri Örneği**", Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, 2014, s.9

- İnsanların hareketlerinde düşmanca niyetler aramak.
- Sinirli ve kindar olmak.
- Ebeveynlerin yapıcı problem çözme becerisi konusunda yeterince örnek olamaması.
- Saldırganlığı benlik imajlarını korumanın bir yolu olarak görme.
- Öfke uyandıran düşüncelere odaklanmak.
- Pek çok ailevi sorun yaşamak.
- Evde fiziksel ve duygusal istismara uğramak.
- Grup içinde dargınlık ve engelleme duyguları yaratmak.
- Takıntılı ve katı hareketler sergilemek."⁷

Mobbing; eğitim, cinsiyet, yetenek ya da herhangi bir değişkene bağlı olmaksızın gerçekleşmektedir. Bu sebepten dolayı mobbing içinde kurban olma durumu herkes için geçerlidir.

Mobbing mağduru sürekli ve belirli aralıklara bu duruma maruz kaldığı için akli karışıktır. Zaman içerisinde bu karmaşadan kurtulamadığı için işyerindeki çalışma potansiyeli düşer, işe adapte olamaz ve işyerinde zorluk çekmeye başlar. Sonucunda kişi işini kaybetme noktasına gelebilir ve finansal zorluklar çekmeye başlar. Bu süreçte en çok zarar gören mobbing mağdurudur. Mobbing mağduru kişi de hastalık belirtileri ortaya çıkar, işe gelmez ve işine son verilir. Yoğun stres altında kalır ve ağır depresyon yaşar. Hatta bu durum kişiyi intihara kadar götürebilir. Yaşadıklarında kendisinin bir suçu olmadığına inanır. Ancak bir yandan da hatası var mı diye sürekli bir düşünce halindedir. Kendine güveni kalmaz ve karasızlık hali yaşamaya başlar. Her şeyden kendini sorumlu tutar ve her türlü sorumluluktan kaçır. Mağdurun kişilik özellikleri ve bu kişiliği oluşturan davranışlar hakkında standart bir profilden söz etmek çok mümkün olmasa da Heinz Leymann'ın yaptığı araştırmalarda belirgin bazı kişilik özelliklerinin psikolojik tacize (mobbinge) uğramaya daha açık olduğunu göstermektedir. Ancak işyerlerinde dört farklı tipteki kişi, mağdur olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Brigitte Huber'e göre bu dört farklı tip, yalnız bir kişi, farklı bir kişi, işinde başarılı bir kişi ve işyerine yeni gelen kişilerdir.

Mobbing her ne kadar uygulayan ve mağdur arasında geçen bir süreç olarak işlense de, zamanla sürece dâhil olanların sayısı artabilir. Psikolojik yıldırma sürecinde bazı izleyiciler ortada hiçbir şey yokmuş gibi davranabilirken, bazıları bu duruma müdahale edebilir hatta bazı izleyiciler mobbing mağduru kişinin yanında yer alarak kişiye yöneltilen saldırı amaçlı hareketlere tepki gösterebilir. Ama çoğu zaman kişiler mobbing mağduru kişinin yanında

⁷ E. Yaman, 2009;36-37'den aktaran, Ebru Demir, " İş Yaşamında Mobbing(Antalya Atatürk Devlet Hastanesi ve Serik Devlet Hastanesi Hemşireleri Örneği", Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, 2014, s.24

olup olayın içine girmek istemezler ve bu yüzden kayıtsız bir şekilde izleyici olurlar. Hatta bazı durumlarda mobbing uygulayan kişinin yanında olup saldırgan durumuna düştüklerinin farkında olmazlar. Pasif izleyiciler bu süreçte gerçekleşen çatışmanın kilit kişileri konumundadır. Mobbing sürecinde mobbingcinin kurbanına karşı yapmış olduğu yıpratıcı ve kişiyi aşağılatıcı davranışları karşısında sessiz kalarak mobbing sürecine görmezden gelmektedir. Aktif mobbing izleyicileri verdikleri destek ve işbirliği ile mobbingi uygulayan kişilere yardım ederler. Kim mobbing yapar sorusuna verilecek tek cevap bunu sadece uygulayan değil aynı zamanda sürecin başlamasıyla bu duruma gülererek, sessiz kalarak ve diğer şekillerde destek vererek yapanlarda katılmaktadır.

İş yerinde mobbingi belirli bir neden üzerinden ele almak zordur, çünkü gerçekleşen bir çok faktör mobbinge neden olabilir ve bu nedenler dışında nedensiz bir şekilde de gerçekleşebilir. Ortada hiçbir şey yokken kişilerin psikolojisinden kaynaklanan rahatsızlıklardan ya da mağdurun kişiliği de bu durumun oluşmasına neden olabilmektedir. Yine işyerinde gerçekleşen yönetsel değişiklikler, yönetim de yaşanan sorunlar da mobbing oluşumunu gerçekleştirecek ortamı oluşturabilmektedir. Kişisel nedenler ile birlikte hem mobbinge maruz kalan mağdurun hem de mobbing uygulayanın kişiliği ve psikolojisi incelenmektedir. Bu incelemeyle birlikte gerçekleşen baskıcı davranışların oluşmasında hangi nedenlerin etkili olduğunu kavramak açısından önemlidir. Mobbing davranışlarına maruz kalan kişiler duygusal açıdan da zeki kişilerdir. Kendi davranışlarının farkında olan ve davranışlarını gözden geçirebilen kimseler mobbing mağduru olurlar. Bu mağdurların çoğu bilgisi yüksek ve gerek fiziksel gerek entelektüel açıdan seçkin kişiler olmaktadır. Bu kişiler dünyayı, çevrelerini ve etrafında gerçekleşen olayları farklı açılardan ele alıp değerlendirmeyi seven kişiler olmaktadır. Mağdurların, sadece iyi yönleri değil kendileri ve yaşadıkları hayat içindeki olumsuz düşünceler de mobbinge maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

Kişilerin mobbing davranışında bulunması için kendine özel sebepleri vardır. Bazıları mobbing davranışını zorunlu olarak gerçekleştirirken bazıları da mobbing davranışı ile mağdurla işyerinde bu şekilde baş edebileceğine düşünmektedir. Bu durumda saldırgan (mobbingci) kendisini mağdur kadar başarılı bulmaz ve kendi yapamadığı ve başarısız olduğu durumları gizlemek adına mağdura saldırır. Saldırgan kişiyi buna yönelten sebepler olarak kıskançlık, insani değerlerden yoksun olma, bulunduğu pozisyonu kaybetme korkusu ve psikolojik rahatsızlıklar mobbing hareketlerine neden olmaktadır.

Mobbing de bireysel nedenlerin dışında, kişilerin bulunduğu örgütün işi ve yapısı, çalışma şartları ve yöneticilerin yönetim şekillerine bağlı olan nedenlerde vardır. Leymann da, mobbingin nedenleri arasında iyi organize edilmemiş bir çalışma yönteminin, ilgisiz ve yete-

neksiz bir yönetimin olduğunu belirtmiştir. Örgütün oluşturduğu katı kurallar, uğraştırıcı prosedürler, zor çalışma şartları, agresif bir örgüt kültürünü ortaya çıkarabilmektedir. Agresif bir çalışma ortamı çalışanın performansını düşüren, çalışanlar arasında çatışma ortamını oluşturan ve örgütün ilerleyişini olumsuz olarak etkileyen temel nedenleri de oluşturmaktadır. Bu sorunların uzamasıyla birlikte çözümlenemeyen mobbing davranışlarıyla birlikte, mobbing uygulanan bireylerin örgüt dışına itilmelerine ve işsiz kalmalarına sebep olmaktadır.

Bireysel ve örgütsel nedenler gibi sosyal nedenlerde mobbingin ortaya çıkmasında önemli etkindir. İşyerlerinin kendilerine ait kültürleri bulunmaktadır ve bu kültür toplumun daha çok ekonomik, ahlaki ve sosyal yapısından ve kabullerinden etkilenir. Bu bağlamda kişilerin içinde yaşadığı çevre de önem kazanmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte toplumlarda ortaya çıkan eşitsizlik, yoksulluk ve dışlanma problemlerinin artması beraberinde sosyal sorunları ortaya çıkarmaktadır. Sosyal nedenlerin yanında ekonomik olarak etkili toplumsal faktörlere de yer verilmektedir. Ekonomik toplumsal faktörler olarak da işsizlik, yoksulluk, gelir yetersizliği ve toplumsal eşitsizlikten bahsedilmektedir. Tüm bunlar sosyal nedenler başlığı altında incelenmektedir.

Mobbingle Mücadele Yöntemleri

Mobbing her örgüt içerisinde ortaya çıkabilecek olan bir olgudur. Mobbing uygulayan kişiler bile ilerleyen zaman içerisinde mobbing mağduru olma potansiyeline sahiptir. Mobbing bir kez ortaya çıktığında ve kişiler için gerekli önlemler alınmadığında, dolaylı olarak kurumlara ve topluma büyük çapta zarar veren bir olgu olur. Mobbing ile başa çıkma yöntemlerinin etkili olabilmesi açısından, mağdurun kişilik özelliklerine, işletme içerisindeki kültüre, mobbing uygulayan kişiye ve mobbingin hangi evrede olduğuna bağlı olarak değişmektedir. Bir taraf için etkili ve kolay olan bir çözüm yolu, diğer taraftaki kişi için hayatı daha da zorlaştırabilir.

Mobbing gerçekleştiğinden söz edebilmek için işyerinden sistemli, sürekli ve belirli aralıklarla kişilerin olumsuz davranışlara maruz kaldığına ve işten uzaklaştırılmak istenip istenmediğine de bakılması gerekmektedir. Bir sistem içerisinde gerçekleştiğinden dolayı mobbingde pek çok faktör etkilidir. Sonuç olarak yaşanan durum mobbing ise mücadele yöntemi de duruma göre şekil alacaktır. Mobbinge karşı mücadelede en önemli nokta, soruna yönelik bir farkındalığın mağdurun kendisi tarafından olduğu kadar, iş arkadaşları, işveren ve tüm toplum tarafından aynı önemde anlaşılması önemlidir. Bir şeyle mücadele etmek için bu durumda nerden başladığı ve ne seyirde devam edildiğinin farkına varılması, kamuoyunun bilinçlendirilmesi ve duyarlılığın artırılması için yapılacak olan çalışmalar önem arz etmektedir.

Mobbing vakası kendi içinde detaylı bir şekilde incelenip farklı mücadele yöntemleri ile çözüme kavuşturulması açısından önemlidir. Her yaşanan mobbing olayında işyeri, işyeri ortamı, izleyiciler, kişilik özellikleri, uygulayanlar, uygulayan kişinin bulunduğu pozisyon, mağdur, mağdurun bulunduğu pozisyon ve yaşanan farklı durumlar, ortaya koyulacak farklı çözüm süreçlerini de beraberinde getirecektir. *"Leymann psikolojik tacizde sorunun çözümünde yardımcı olabilecek kişi ve kurumları:*

- İnsan kaynakları uzmanları,
- İşverenler, Sendikalar,
- Sağlık koruma sistemleri,
- Psikologlar ve doktorlar,
- Aile üyeleri ve arkadaşlar olarak sıralamıştır."⁸

Konuya herkes tarafından sağduyu ile yaklaşılması önemlidir. Birden fazla yol aranarak mobbingin hem mağdur olan kişi için hem de toplum için çok daha büyük bir probleme dönüşmeden çözüme kavuşturulması önemlidir.

Mobbing ile mücadele noktasında en büyük görevi mağdur üstlenmektedir. İşyerlerinde bireylerin mobbinge maruz kalmalarını engellemek için bu işyerlerinin ve kurumların alacağı önlemlerin yanında bireylerin de mücadele edebilmesi için alabileceği önlemler vardır. Mağdurun mobbinge maruz kaldığı sürede karşı tarafa vereceği tepki de işleyişi etkileyecek ve değiştirecektir. Mağdur kişilerin mücadele yöntemleri, işyerleri açısından bu kişilerin ne kadar önemli olduklarına ve mobbing uygulayan kişi ile olan ilişkilerini sürdürme çabasına bağlı olarak da değişmektedir. Mağdur kişiler mobbing ile mücadele ederek sadece iş yaşamındaki koşulları düzeltmeye çalışmaz aynı zamanda özel hayatlarını da olumsuz derecede sonuçlar yaratan mobbingin etkilerinden korumaya çalışmaktadırlar.

Mağdur ilk aşamada çalışmak istediği ve bulunmak istediği işyeri için kendine bir hedef belirlemeli ve yaşanan durumu görmezden gelmemelidir. Oluşturduğu bu hedef kapsamında kendisine mobbingle mücadele edebilecek stratejiler geliştirmelidir. Kişi mücadelesini gerçekleştirmek için mobbinge maruz kaldığını kabul etmelidir. Ne yapması gerektiğini bilmeden ve yaşanan olaylara karşı sessiz kalmak mobbingi hızlandıran bir süreç içerisine sokmaktadır. Mağdur yaşanan mobbing durumunun sadece kendisinden kaynaklı bir durum olmadığını ve çözülmesi gereken bir problemin ortada olduğunu kabul etmelidir. Mobbing mağduru kişi farklı davranış seçenekleri olduğunu görebildiğinde, saldırgan tutumundan, yaşanan durumun kendi sonucu olduğundan ve bu konudaki takıntılarından kurtulabilir. Mobbingle başa çıkma yöntemlerinin etkili hale gelmesi, mağdurun kişilik özelliklerine, kar-

⁸ Eylem Yılmaz, "**Mobbing Davranışı ve Bandırma İli Kamu Hastaneleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma**", Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, 2013, s.82

şısındaki saldırgan, hukuk sistemine ve gerçekleşen mobbingin hangi aşamada olduğuna bağlı olarak da değişmektedir. Bir mağdur için ortaya koyulan çözüm bir başka mağdur için aynı sonucu aynı derecede vermez. Mağdura bulunduğu ortam içerisinde bakılmalıdır.

Kurumda ortaya çıkan mobbing olayı, mobbing mağduru ile birlikte çalışanlarla beraber yapıyı da etkilemektedir. Mobbing mağduru kişinin yaşanan durumla birlikte psikolojik yapısı bozulduğu gibi kendisiyle birlikte diğer çalışma arkadaşları da bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir. Diğer çalışanlar kendilerini bir sonraki mobbing mağduru olarak görme telaşı içerisinde girmektedirler ve bu durumda çalışma potansiyellerindeki verimlilik de düşmektedir. Kurum içerisinde yaşanan verim kaybını engellemek için çözüm yolları üretmektedir. Karşılıklı bir saygıya dayanan işletme kültürü oluşturmak gereklidir. Kaliteli bütüncül bir yaklaşımı, işletme içerisinde yeni bir anlayışla ortaya koymak önemlidir. Örgüt içerisindeki kültürün gücü, buldukları çalışma atmosferi ve bireylerin değer ve inançlarının güçlülüğü gibi faktörlerden de etkilenmektedir. Kültürel bir değişim için üst yöneticilerin bir katılımı olmadan sadece orta düzeyde çalışan yöneticilerin katılımının sağlandığı bir durumla istenen değişim gerçekleşmez. Karşılıklı bir saygı çerçevesinin gerçekleşmesi, yöneticilerin sık sık konuyu çalışanlarla tartışmalarına, örgüt bünyesinde çalışan kişilerin başarılarını resmi ve gayri resmi şekillerde takdir etmelerine ve çalışanlara iletişim, eşit fırsatlar gibi durumlarda destek sağlamaları önemlidir.

Üst yönetimin desteği ve orta yönetimdeki yöneticilerin çalışanlara, bireye saygı kültürünün gerçekten başarılabilirliğini gösterme olanağı olduğunu belirtmesi önemlidir. Ortaya çıkan bir çatışma durumunda, çatışmaya neden olan durumları ortaya koymak ve çatışmanın yapısal mı yoksa kişisel mi olduğunu ortaya çıkarmak ve yaşanan çatışma boyunca kişilere değil, geçen sürece ve işe odaklanmak gereklidir. Örgüt içerisinde çatışmayı zamanında fark etmek çözüme giden yolu erkenden ortaya koymak için gerekli aşamadır. Gerçekleşen çatışmada asıl sorunun tarafsız bir gözle çözülmesi sağlanır. Mobbingin daha fazla ilerlemesini ve yayılmasını durdurabilmek için örgüt içerisinde bulunan yöneticiler çatışmaları çözümlenmek zorundadır.

Mobbingin Bireysel ve Toplumsal Sonuçları

Mobbing mağdurun sağlığına, ailesi ve arkadaşları ile olan ilişkisine, haysiyetine, ekonomik olarak geçimini sağlamasına ya da tüm bunların hepsine zarar vermektedir. Mobbing gerçekleşmesi ile birlikte kişiler sahip oldukları değerleri, kendilerine olan güvenlerini ve hayatları içerisindeki hedeflerini de birer birer kaybetmektedir. Mobbingin nedenleriyle birlikte ortaya çıkardığı sonuçlar kişide çok daha fazla kayıplara sebep olmaktadır.

Mobbingin mağdur olan kişi üzerindeki etkileri, derecesine göre sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Mobbing tavır ve davranışlarına uğrayan kişiler üzerinde fiziksel ve psikolojik açıdan çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Mikkelsen ve Einarsen 'in tabiriyle, 'güneş yanığı' benzetmesini kullanarak, mobbinge düşük bir seviyede maruz kalanın, birinci derece yanık gibi, çok sık bir şekilde oluştuğunu ama daha kolay iyileştiğini belirtmiştir. Daha yoğun bir şekilde, uzun süreli ve daha sık mobbing ise ikinci derece yanık gibi, daha fazla acı verir ve gerektiğinde bir uzman yardımı hatta tedavisi gerekir. Daha da kötü olan üçüncü derece yanıklar, kalıcı zararlar verirken bir taraftan da derin yaralar açar. Kalıcı hasarlar uzun süren tedavileri de beraberinde getirir. Mağdur olan kişilerin iş performansı ne kadar düşerse başarı duygusunun azalma durumunda bu düşüşle doğru orantılıdır. Kendinden şüphe duymaya başlayan mağduru kazandığı sosyal kimliği de etkilenir. Kasıtlı bir şekilde ve düzenli aralıklarla devam eden mobbing davranışlarının etkileri yavaş yavaş ve birikimli bir şekilde bir anda ortaya çıkmaktadır.

Leymann ve Gustafson'da mobbinge maruz kalanlarda sırt ve baş ağrısı gibi fiziksel rahatsızlıkların yanında, konsantrasyon kaybı ve hafıza bozukluğu gibi bilişsel rahatsızlıklar da olduğunu belirterek bu durumu vurgulamışlardır. Einarsen de Norveç'te yaptığı çalışmada mobbinge maruz kalanların düşük özgüven ve yüksek oranda kaygılı kişiler olduğunu ortaya koymuştur. Quine'de mobbingi deneyimlemiş kişileri de ele alarak bu kişilerin benzer olarak aynı zamanda yüksek stres, klinik endişe ve depresyon yaşadıklarını belirtmiştir. Mağdurların yaşam ve iş kalitesi düşmektedir.

Mobbing sonucunda, hedef olarak seçilen kişi kendini altüst olmuş, tehdit altında, psikolojik olarak yıpranmış hisseder ve kendine olan güveni sarsılır, yeteneklerinden şüphe etmeye başlar ve diğer sorunlarda bir zincirin halkası gibi oluşup ortaya çıkmaya başlar. Birey artık belli bir işi yapamaz hale gelir; iş yerinde her an dehşet, korku ve kaçma isteği içindedir. Bu durumdan o kadar çok etkilenmiştir ki, neredeyse tüm savunma mekanizmaları çöker ve iş yerinde artık duramaz hale gelir. Kişinin iş yerinde çalışırkenki moral bozukluğu, endişeleri nedeniyle yaşadığı zaman kaybı, verim düşüklülüğü zaman içerisinde kişinin hayatındaki olumlu yanları silmeye başlar ve olumsuzluklar ortaya çıkar. Moral bozukluğu ve endişe ile iş yerinde mağdur hatalar yapmaya başlar, işe olan bağlılığı zayıflar ve kişi sonuç olarak işi bırakma ya da bırakmayı düşünme noktasına gelir ve yaşadığı tükenmişlik durumu mağduru hayatını alt üst eder. Bireysel açıdan mobbingin özellikle mağdur üzerinde anti-sosyal davranışlara yol açtığı, aile ve arkadaşlık ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği de bilinmektedir. Mobbingin olgusunun, birey üzerinde etkili olduğu kadar örgüt üzerinde de tahrip edici sonuçları vardır. Bu nedenden dolayı bir işveren veya yöneticiler, mobbingin örgüte ne kadar

zarar vereceğini tahmin etse, bu süreçle mücadele etmek için hızlı bir şekilde ellerinden geleni yapacaklardır. İşveren için ortaya çıkan öncelikli zarar maddi niteliklidir. Ayrıca bunun yanında ağır sosyal sonuçları da beraberinde getirir. Çalışan ekip içerisinde uyumun bozulmasına, çalışanların işe yabancılaşmasına, işe devam etmeme gibi olumsuz sonuçları da görülebilmektedir. Bu durumda örgüt, tecrübeli ve kalifiyeli çalışanlarını kaybedebilmekte ve geride kalan çalışanlar üzerinde psikolojik olarak yarattığı etkilerden dolayı örgüte olan bağlılık ve motivasyon azalmaktadır. "Örgütler, mobbing nedeniyle örgüt içinde önemli ve gerekli kişileri yitirerek, işgücü devir artışı da yaşayabilirler."⁹ Mobbingin etkileri ile birlikte personel hareketleri ani bir şekilde artar, oluşan huzursuzluk ortamı ile birlikte çalışanlarında moral düşüklüğü ortaya çıkar. Oluşan bu huzursuzluk ortamı da örgütün sahip olduğu imajına yansır ve olumsuz bir şekilde tanınmasına neden olur.

Mutsuz bireylerin yer aldığı ve çalışma başarısının olmadığı bir iş yaşamı mobbingin ortaya çıkardığı büyük bir toplumsal problemi de beraberinde getirmektedir. Mobbing mağduru bir bireyin ortaya çıkan sağlık problemleri nedeniyle yapılan sağlık harcamalarındaki artış hem devlete hem de bireye yük getirmektedir. Uygulanan mobbing sonucu sigorta masraflarındaki artış da işverenin çalışan için yaptığı maliyeti artırmaktadır. İşverende bu alandaki masrafi azaltmak adına yeni bir çalışan aramaya başlayacak bu da mağdur olan diğer çalışanı işsiz, meslek yeterliliğini yitirmiş, psikolojik yönden tükenmiş, sağlıksız bireylerin boştaki gezdiği bir toplum modelini ortaya çıkarmaya başlayacaktır.

Bu doğrultuda Trabzon'da kurumsal alanda uzun bir süredir çalışmakta olan 10 sınıf öğretmeni ile yapılan çalışmada, sorulan sorularla mobbing davranışlarına maruz kalma durumlarını, böyle bir durum karşısında nasıl davrandıklarını ve başkalarına karşı nasıl bir tutum oluşturdukları ortaya koyulmuştur. Öğretmenler ile birebir görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada verilerin toplama sürecinde nitel yöntem kullanılmıştır.

Araştırmanın nitel veri toplama sürecinde mülakat (görüşme) yapılmıştır.

Görüşme, araştırmaya katılan bireyler için oluşturulan sorularla birlikte belli bir konuda duygu ve düşüncelerini anlatma tekniğidir. Görüşme, sözlü iletişim yoluyla gerçekleşmektedir. Önceden belirlenmiş sorular ile, belirli bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıt alma şeklinde karşılıklı bir iletişim sürecini oluşturmaktadır.

Bu görüşme çerçevesinde Trabzon'da bulunan ve öğretmenlik yapmakta olan toplam 10 öğretmen ile iş çıkışı saatlerinde kendi evlerine gidilerek, yarı yapılandırılmış sorular sorul-

⁹ Aytaç, 2008: 18'den aktaran, Güldane Karslıoğlu Yeni, " **Mobbing İşyerinde Psikolojik Taciz**", 1.Baskı, Ankara, TürkMetal yayınları, 2013, s.57

muştur. Bu sorularda anne ve babalarının eğitim seviyesi, ne kadar süredir kurumsal alanda çalıştıklarını öğrenmek, çalıştıkları kurum içerisinde mobbing davranışlarına maruz kalıp kalmadıklarını vb. birçok konuda soru cevap şeklinde mobbing davranışlarının uygulanıp uygulanmadığı hakkında bilgiye sahip olmaya çalıştık. Araştırma içerisindeki öğretmenlere ulaşmak için rastlantısal örnekleme tekniğinden faydalanılmıştır. Bu çalışmada gözlem konusu olacak kişileri seçme işlemi rastlantısal örnekleme tekniği ile bulunmuştur. Genel olarak bu kişilerin anne ve babalarının eğitim durumu ilkökuldür. Katılımcıların öğretmenlik süreleri 10 yıldan fazladır.

Nitel Araştırma

Nitel araştırmalar kişiye daha derinlemesine bilgi sağlamaktadır. Nitel araştırmalar, doğal bir ortamda, olay ve davranışlar üzerine yoğunlaşarak, bilgiyi doğrudan kaynaktan alırlar. Davranışın nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı ile ilgilenirler. Nitel araştırmalarda görüşme notları, ses kayıtları, günlükler ve kısa notlardan oluşan farklı veriler elde edilerek kullanılır.

Araştırmamızda kullanılan nitel veri toplama tekniği olan görüşme, "en az iki kişi arasında sözlü olarak sürdürülen bir iletişim sürecidir. Görüşme, araştırmada cevabı aranılan sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplama şeklinde ifade edilebilir."¹⁰ Görüşmede ki temel amaç bireyin iç dünyasına girerek onun bakış açısını daha iyi anlamaya çalışmaktır.

Görüşme tekniği ile araştırılan konu ile ilgili bireyin deneyimleri, konu hakkındaki tutumları, tepkileri ve yorumlamaları gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşılmaya çalışılır.

Araştırmamız içinde kullanılan nitel veri analiz yöntemleri içerisinde betimsel analiz kullanılmıştır. "*Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir.*"¹¹

Araştırma grubu içerisinde toplam 10 kişi ile mülakat yapılmıştır. 8'i kadın 2'si erkekten oluşmaktadır.

Araştırma için oluşturulan sorular da,

- Çalıştığınız kurum içerisinde çalışma arkadaşlarınızla iletişime geçmek isterken imalar ve hareketler yoluyla konuşma isteğiniz reddedildi mi?

"Evet, zaman zaman oldu. Bunu fark etmemek mümkün değildi. Özellikle belirli bir arkadaş grubu vardı. Ne zaman öğretmenler odasının da onlarla konuşmak için adım atsam hemen

¹⁰ Şener Büyüköztürk ve diğerleri, "**Bilimsel Araştırma Yöntemleri**",15. Baskı, Ankara, Pegem Akademi, 2013, s.150

¹¹ Murat Özdemir, "**Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma**", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.11, 2010, s.336

kendi aralarında farklı bir konu açarak konuşmaya başlıyorlar. Yani direk bana karşı da olmayabilir ortamdaki bazı insanlara karşı da yapabilirler. Hani o tip davranan insanlar oldu. Var." **K7**

"Hayır olmadı. Yani bazen olmuştur. Hem bana karşı hem de farklı kişilere karşı yapılmıştır. Farklı kişilere derken, o anda ki psikolojik durumuyla ilgili bir durumdur. Aslında o sana öyle yapmamış sen öyle algılamış olabilirsin. Ya da yapmış olduğu davranışı kasten ya da isteyerek de yapmamış olabilir. Ama bende konuşmayı çok istediğim bir kaç arkadaş tarafından daha konuşmaya başlamadan bakışlarıyla konuşmak istemediklerini hissedip konuşmamışımıdır." **K9**

"Bu kurumsal olarak meslek arkadaşlığı anlamında değil ama bireysel ilişkilerimizde öğretmen arkadaşlarımızla yine kişisel dargınlıklar ve küskünlüklerden dolayı bazen bu duruma maruz kalabiliyoruz. Ama o da samimiyetten, arkadaşlıktan kaynaklı oluyor yoksa mesleki bakımdan değil." **K3**

Bu durumlarda kişilerin okul içi ve okul dışındaki samimi arkadaşlığı, iş yaşamlarına etki etmektedir. Kişiler samimiyetlerinin belli bir şekilde devam etmesini istemelerinden dolayı başka bir kişinin kendileri ile konuşma istediğini hareketleri ve tavırları ile geri çevirmişlerdir. Bu hareketlere maruz kaldıklarını söyleyen katılımcılar yine de bunun kasti yapılmadığını belirtse de, yapılan davranışlar mobbing için örnek oluşturabilmektedir.

- Çalıştığınız kurum içerisinde bir üstünüz tarafından gözünüzü korkutmak için size ağır işler verilmekte midir?

"Görevimizin dışında işler verdikleri oluyor ama beni yıldırarak kadar değil. Yani ben kolay pes etmiyorum. Bizimle alakası olmayan işler alıyoruz. Benim bir önceki okulumda bu başıma çok sık gelirdi. Sürekli farklı görevleri yapmak zorunda kalırdım. Bazen o kadar yorulurdum ki evde ailemle bile ilgilenemezdim. Tabi yorgunluk derken bu fiziksel bir yorgunluktan ziyade beyin yorgunluğu oluyor. Bu geldiğim okulda henüz beni çok yoracak bir görev verilmedi. Ama önceki okul durumumda belki başkası o verilen işi dayanıp yapamaz." **K9**

"Belki alanımla ilgilidir. Ben anasınıfı öğretmeniyim, biz sadece sınıftan sorumluyuz, Yönetmelik de zaten bu bellidir. Verilen iş boş kaldığı zaman olur. Ama elbette bazen bizi yoran görevler alıyoruz. Bana öyle ağır bir görev verilmedi. Ama bir öğretmen arkadaşım vardı. Ona o kadar çok iş verilir ki ve bana göre çoğu gereksizdi. Kendisinde bunu söylerdi. Ben bunun ona kasıtlı yapıldığını söyledim o kabul etmezdi. Bunlar görevimiz derdi. Ama çoğu kişi o konuda benim gibi düşünmekteydi." **K1**

"Yani, öyle bir durum yaşadım ama ben kasti olduğunu ilk başta hiçbir zaman düşünmedim. Çünkü bizim girmemiz gereken bir sınıf var ve sorumlu olduğumuz çocuklar, öğrenciler

var. Sadece bu prosedür işleri vardır biz onlardan çok sıkılırız ama amirimiz istediği içinde yapmak zorundayız. Ne diyeyim işte, bir geziye gidilmek isteniyor ve o gezi planı mutlaka veriliyor. Ancak bana başka konularda da görev verilmeye başlanmıştı. İlk baştabana normal geldi. Bir de okulumda çok seviliyordum. Öğrencilerimin velileri de beni çok seviyorlardı. Bende durum öyle olunca hani söz geçirmek adına işlerin bana verildiğini düşündüm. Ancak verilen görevler boş saatlerimi de doldurmaya başladı. Artık bir şey yapmak istemiyordum. Daha sonra müdürümüz değişti. Yeni gelen müdür bana o gereksiz işleri vermiyordu. Hatta kimseye kendi işi dışında iş vermiyordu. Bu durum açıkça belliydi. Sonrasında bende taşlar yerine oturdu." **K4**

Kişiler aslında kendilerine verilen bu işlerin görev olduğunu düşündükleri için bu davranışların mobbing olabileceğini düşünememişleridir. Bu noktada asıl önemli olan da budur. Davranışın ne kadar sıklıkla ve ne şekilde gerçekleştiğidir. Bu fark edildiği noktada kişi daha fazla mağdur olmadan durum için çözüm üretmelidir.

-Çevreniz de mobbing (psikolojik şiddet) uygulayan kişiler var mı? Varsa bu durum karşısında siz ne yaparsınız?

"Olayın bir defa konusuna bağlı ve kişilerin bireyselliğine bağlı. Bazen, iki kişi arasında bir olay vardır ama özel bir olaydır. Şimdi o özel olaya birbirlerine belki psikolojik şiddet uygulayabilirler. Ama kendi aralarında olan özel bir durumsa açıkçası ona çok da müdahale etmek istemem, kendilerinin halletmesini isterim. Ama, toplumda olduğumuzu belirtip konuşma şekillerinin daha uygun olması konusunda uyarıda bulunurum. Ama yine dediğim gibi konuları bireysel ise açıkçası kendilerinin halletmesini isterim çünkü her zaman öyle durumlarda üçüncü kişi suçlu olur. Yani kendi başıma böyle bir durum geldiğinde de kimse beni uyarımadı." **K4**

"Yani bazen idareciler gücünün yettiğini düşündüğü kişilere karşı, bu kadar değil ama üzerine gitme gibi işte bazı zayıf gördüğü insanlara işleri yıkma gibi davranışların yapıldığını görüyorum. Çevremde de var. Yani ben öyle bir şey olsa mümkün olduğunca hakkımı arardım. Kolay kolay da kabullenmek istemezdim. Eğer kurumun menfaatine ise söylenen şey iyi niyetliyse o işi yapardım ama kişinin kendi menfaati için o işi yaptırmak istiyorsa ben de yapmazdım. Başkasına da böyle bir şey yapılsa haklıysa müdahale ederdim. Ama öncesinde de olayı anlamaya çalışırdım. Çünkü böyle durumlarda araya giren üçüncü kişide suçlu olabilir." **K10**

"Yani çevrede tabii çok var. Kendimi savunurdum hani onu örneklendirerek durumu belirtirdim. Şöyle iş ortamından bahsediyorsunuz yani ben yaptığım şeyin arkasında dururdum. Yapacağım başka bir şey yok ben onu açıklardım, şöyle şöyle yaptım ve böyle bir dönüt al-

dım, şeklinde ben bunu örneklendirir ve söylediğim şeyin arkasında dururdum. Yani başkasına hayır müdahale etmiyorum. Çünkü bu durumlar gerçekten hassas konular. Yanlış anlaşılabilir. Yani, buna benzer bir olay zamanında yaşadım. Zümremin çocuğu ile ilgili bir hatalı tercihte bulundu. Ama ben onun hata yaptığını bu konuyla ilgili söylemedim. Çocuğun psikolojik olarak etkilendiğini söylemedim ama bu da hadi nedense yanlış yaptığını görmüyordu. Sonrasında konuştuk. Mesela başkasının çocuklarından ona örnek vererek konuştuk. İşte bak bu da böyle yapmış, o da böyle etkilenmiş, bunun da böyle bir yanlış tercihi var şeklinde. Sonra işte dedi ki ben hiç böyle bir şey yapmadım, zarar görmedim. Ama zarar gördüğünü kendisi öncesinde söylemişti. Ama ben o an da onun bunu söylediğini, zarar gördüğünü diyemedim. Ama başkalarını örnek vererek aslında onu ona anlatmak istedim. Direkt söyleyemiyorsun, direkt karşınızdaki ne tepki alacağını gerçekten bilemiyorsunuz. Çokbilmişlik olarak değerlendirilebiliyor, ukalalık olarak değerlendirilebiliyor. İnsanların nasıl değerlendireceğini bilemiyorsunuz. Ama çok da bu konulara açıkçası duyarsız kalamıyorsunuz."K7

Belirtilen katılımcılar, çevrelerinde mobbinge maruz kalan kişilerin olduğunu belirtmişlerdir. Ancak yine de müdahale ederken kendilerine göre çekinceleri olduğu görülmektedir. Müdahale edecekleri kişi ile samimiyet derecesine, olayı yaşayan iki kişi arasındaki özel duruma, müdahale edecekleri kişinin vereceği tepkiye ya da direkt yüz yüze konuşmada yaşanacak durumlardan dolayı olaya müdahale ederken durumu tartmaktadırlar.

Sonuç

Mobbingin uygulanması ve algılanması noktasında yapılan alan çalışmasının sonuçlarına dayanılarak katılımcıların mobbingin tanımı ve nelerin mobbing kapsamında ele alınabileceğine ilişkin algılarının değişken olduğu söylenebilir. Bu bağlamda mobbing, kısmen kendi çalışma alanında tanımlanan görevlerde baskı ve şiddet aracı, kısmen de başkalarının çalışma alanında tanımlanan işlerin yapılması noktasında parçalı bir yapı arz etmektedir. Katılımcıların mobbing kavramı hakkındaki bilgi düzeyleri ya da şiddetin algılanma ve uygulanması noktasındaki duyarlılıkları iş yerinde nelerin mobbing kapsamında değerlendirilebileceğinin ayırımını sağlamaktadır. Çalışmanın verilerinden yola çıkılarak, kurum içerisinde işe yeni başlayan ve çalışma yaşamında başarılı olan kişilerin mobbinge maruz kaldığı görülmektedir. Ancak kişilerin mobbing olarak değerlendirilen davranışlara ilişkin düşünceleri, nelerin mobbing olarak algılandığı noktasında bilinç düzeylerinin yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Kurum içinde çalışan kişiler içerisinde arkadaşlık ilişkileri, kimileri için kurumda kalırken kimileri için kurum dışında da taşınmaktadır. Bu samimiyetin getirdiği bir dayanışma ruhu

kurum içerisinde diğerk kişilere karşı kendini göstermektedir. İş ortamında yoğunluk ve hızlı tempo kişiler arasında gerginlikler yaratabilmektedir. Bu noktada yapılan davranışlar kasıtlı hal alabilmektedir. Ortada belirli bir sebep yokken uzun süreli bir çatışma ortamı oluşabilmektedir. Kişilere görev tanımlamaları dışında kalan işler karşı taraf aracılığıyla kişiye verilmeye başlanır. Bu da kişinin kendi işinin dışında işleri yaparak daha fazla sorumluluk almasına ve gerilmesine sebebiyet verir. Ancak kişi rahatsızlık duyduğu bu durumu dile getiremez. Çünkü o işin ona verilmişse yapılması gerektiğini düşünür. Bu durumun devamlı gerçekleşmesi onun mobbinge maruz kaldığını anlaması için de yetersiz olmaktadır. Ya da kişi diğerlerine karşı daha fazla tepki çekmemek için mobbinge maruz kaldığını kabul etmez.

Mobbing kişilere karşı direk olarak gerçekleşmez. Bir başkası aracılığıyla da gerçekleşmektedir. Kişiler yakınındaki kişilere karşıda bir mobbing durumu gerçekleştiğinde müdahale etme taraftarı olmadıklarını belirtmişlerdir. Böyle durumlarda suçlu durumuna düşmek istememişlerdir. Çünkü kişiler, olaya müdahale eden üçüncü bir kişinin asıl suçlu olarak görülebileceğini ya da bu defa mobbing mağduru olacak kişinin kendi olacağını düşünmektedir. Ancak kişilerin böyle bir durum karşısında sessiz kalması da kabul edilemez. Bu defa da kişiler izleyici konumuna düşerek mobbing yapan kişiye destek olmuş olmaktadır. Bu noktada mobbing mağduru kişiye uygun bir ortamda bu durum konuşulmalı ve mücadele için belirli yöntemler belirlenmelidir. Kişiyeye bu süreç içerisinde destek olunmalıdır. Böylece kişi yaşadığı durumu çok fazla zarar görmeden atlatmalıdır. Bizim için önemli olan böyle davranışlar karşısında izleyici kalmamamız. Bugün başkasına yapılan mobbing davranışlarının yarın bize yapılmayacağını kimse bilemez.

KAYNAKLAR

DEMİR, Ebru, (2014), İş Yaşamında Mobbing (Antalya Atatürk Devlet Hastanesi ve Serik Devlet Hastanesi Hemşireleri Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

YILMAZ, Eylem, (2013), Mobbing Davranışı ve Bandırma İli Kamu Hastaneleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

KARSLIOĞLU YENİ, Güldane, (2013), **Mobbing İşyerinde Psikolojik Taciz**, 1. Baskı, Ankara, TürkMetal Yayınları

GÜN, Hüseyin (2014), "Mobbing Nedir? Ne Değildir?", **Eğitimin Sesi Dergisi**

ÇOKGÜLER, Aslı (2014), "Onurlu Çalışma Hakkı", **PsikeartMobbing Dergisi**

DAVENPORT, Noa ve diğerleri (2003), **Mobbing İşyerinde Duygusal Taciz**, İstanbul, Sistem Yayıncılık

DEMİRCİ, M. Kemal ve BÜYÜK Köksal (2010), "Mobbing: Duygusal Taciz Başkalarının Mutsuzluğu Üzerinden İşin Kolaylığına Kaçma", Derya ERGUN ÖZLER (Ed.), **Örgütsel Davranışta Güncel Konular**, Bursa, Ekin Yayınevi

BRIDGE, Berna (2010), **Zorbalık-Mobbing Bilinmeyen Çeşitleri ve Çözümleri**, 2.Baskı, İstanbul, Beyaz Yayınları

MİNİBAŞ POUSSORD, Jale ve İDİĞ ÇAMUROĞLU, Meltem (2015), **Psikolojik Taciz İş Yaşamında Gerilim**, Ankara, Akılçelen Kitaplar

FETTAHOĞLU, Ö. Okan, (2008), Örgütlerde Psikolojik Şiddet (Mobbing): Üniversitelerde Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ELMAS, Sevgi, (2012), İşyerinde Mobbing ve Çalışanların İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkilerine İlişkin Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZEN ÇÖL, Serap (2009), "Nedensel İlişkiler Bağlamında İşyerinde Psikolojik Şiddet", Aşkın KESER ve diğerleri (Ed.), **Çalışma Yaşamında Davranış Güncel Yaklaşımlar**, (382), Kocaeli, Umuttepe Yayınları

AKGEYİK, Tarık ve diğerleri (2013), **Çalışma Yaşamında Psikolojik Taciz**, 1.Baskı, Ankara, Özyurt Matbaacılık

ÖZKALP, Enver ve KIREL Çiğdem (2011), **Örgütsel Davranış**, 5.Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi

SOLMUŞ, Tarık(2009), "Psikolojik Boyutlarıyla İşyerinde Fiziksel ve Duygusal Saldırganlık/ Taciz (Mobbing)", Aşkın KESER ve diğerleri (Ed.), **Çalışma Yaşamında Davranış Güncel Yaklaşımlar**, (420), Kocaeli, Umuttepe Yayınları

ÖZDEMİR, Murat, (2010), "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11(1), 336

Kitap Tanıtımı: Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah Mısır, İsrail, İtalya ve ABD

M. Yavuz ALPTEKİN[□]

Türkçeye Hasan Şen ve Balım Sultan Yetkin tarafından çevrilen ve 2015 yılında İletişim Yayınevi tarafından basılan ***Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah Mısır, İsrail, İtalya ve ABD*** isimli kitap, Amerika’lı akademisyenler Nancy J. Davis ve Robert V. Robertson tarafından kaleme alınmıştır.

Nancy J. Davis *DePauw Üniversitesi*’nde ve Robert V. Robertson ise *Indiana Üniversitesi*’nde Din Sosyolojisi alanında çalışma yapan iki profesördür. Yurt-dışında ilk baskısı 2012 yılında yapılan kitabın orijinal ismi ***Claiming Society for God Religious Movements and Social Welfare Egypt, Israel, Italy, and the United States*** şeklindedir.

Davis ve Robertson dini sosyal hareketler üzerine yıllarca araştırma yapmışlar ve bu araştırmalarına dayanarak “Dinsel Ortodokslar” diye isimlendirdikleri dini hareketlerle, muhtemelen seküler düşünceli insanların bir araya gelmesinden oluşan ve “Modernistler” diye isimlendirdikleri gruplar arasında önemli olduğuna inandıkları bir genellemeye varmışlardır. Bu genellemeye göre, “Dinsel Ortodokslar” kültürel açıdan Modernistlere kıyasla daha muhafazakar, tutucu ve hatta marjinal idiler. Ekonomik açıdan ise, tam aksine Modernistlere nisbetle çok daha “eşitlikçi” ve “yardımsever”diler (s. 20).

“Kitapta, dinsel açıdan Ortodoks dört hareketin öyküsünü anlatıyoruz: Mısır’da Cemaat El-İhvan El-Müslimin (Müslüman Kardeşler Cemiyeti/Örgütü), İsrail’de Şomrei Torah Sefardim (Sefarad Tevrat Muhafızları) ya da Şas, İtalya’da Conunzione e Liberazione (Comunion ve Kurtuluş), Amerika Birleşik Devletleri’nde Salvation Army (Kurtuluş Ordusu). Bu hareketlerin her biri toplumu “Kutsallaştırmak” için çabalar: vatandaşları yeni veya yenilenmiş bir inanç anlayışına ikna etmek, kamusal söyleme etkide bulunmak, kendilerine has inançları doğrultusunda –kulüpler, mesleki birlikler, okullar, sağlık kurumları, medya, sosyal hizmet kuruluşları, üniversiteler ve şirketler aracılığıyla – kamusal alana nüfuz etmek için çabalarlar. Bu dört hareket de kendi toplumlarındaki hukuku etki altına alma çalışır; bunlardan ikisi –Mısır’da Müslüman Kardeşler, İsrail’de Şas- Devletin yegâne hukuksal temeli olarak, ilahi buyruk olduğunu kabul ettikleri dinsel hukuku getirmek ister. Bu hareketlerin birincil hedefi -Tanrı için toplum talebi-, Modernitenin yaşam alanlarını dinsel ve dinsel olmayan olarak ayırmasına doğrudan karşı çıkmaktır” (s.26).

Kitabın yazarları, 1997 yılında Communion e Liberazione (CL)’u araştırmak için İtalya’ya gitmişlerdir. Çalışmaları, temasları ve gözlemleri sonucunda CL ile ilgili edindikleri fikir ve ulaştıkları tespiti kendi kalemlerinden alalım: CL “...Kilise’yi ve Papa’yı İtalya toplumu içindeki layık olduğu yere getirmek için çalışan Katolik Ortodoks bir hareketle tanıştık. İtalya’daki en büyük kilise dışı Katolik hareket olan CL, dinsel okullar, işsizlik merkezleri, evinden olmuş insanlar için yurtlar, yiyecek bankaları, indirimli kitabevleri, tüketicici

[□] KTÜ., Sosyoloji Bölümü, m.yavuzalptekin@ktu.edu.tr

kooperatifleri ve diğer kurumlardan oluşan büyük bir ağ (rete) kurmuştu. Bu kurumların hepsi de hareketten esinlenen veya harekete bağlı on binlerce iş yeriyle bağlantılıydı.”

Yazarlar bu cümlelerin devamında *Comunione e Liberazione*'un hedefini çok açık bir şekilde şöyle belirtirler: “Bu kurum inşasının çok açık bir hedefi vardı: İtalya’da geniş çaplı, seküler bir refah devletine duyulan gereksinimi azaltmak, paralel bir Hristiyan toplumu kurmak” (s.22).

Davis ve Robertson, kitaplarında inceledikleri İslami sosyal hareket olan Müslüman Kardeşler örgütü ile ilk tanışmalarını da şöyle anlatırlar: “Yedi yıl sonra, Sydney’deki bir araştırma gezisinde Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerden gelen ulusal çaptaki ilk anketleri çözümlerken, İslami Ortodoks bir hareket olan Müslüman Kardeşler Örgütü’nün Mısır’da, hem akademisyenler hem de devlet görevlileri tarafından “devlet içinde devlet” olarak adlandırılan aynı ölçüde kapsamlı, ülke çapında bir kurumlar ağı –camiler, dinsel okullar, klinikler, eşsizlik kurumları (agencies), fabrikalar, hukuki yardım büroları, eczaneler ve İslami bankalar- kurduğunu fark ettik. Müslüman Kardeşler’in kurumsal sosyal yardım programı, Mısır’ın dine duyarlı halk tabanını İslami bir politik düzenin tesisinde kullanma hedefini gözeterek, Mısır halkını İslamileştirmeyi amaçlıyordu. Müslüman Kardeşler cinsellik, aile, kadın erkek rolleri konusunda ilahi buyruk olarak kabul ettiği hükümleri yürürlüğe koyma peşindeyken diğer yandan da yoksulların ve dışlanmışların gereksinimlerine cevap verecek binlerce kurum inşa ediyordu” (s.22).

Yazarlar Mısır’daki Müslüman Kardeşler Teşkilatının devlet, silah ve teröriste yöntemlerle ilgili özelliklerini şöyle anlatmaktadır: “...incelediğimiz gruplar arasında, bir kesimi, ağırlıklı olarak hareketin ilk otuz yılı içinde şiddete başvuran bir örgüttür. Yine de Müslüman Kardeşler, en başından beri, devlete bir alternatif olarak tabandan, birbiri ardına kurumlar inşa etmeye yönelik sabırlı, aşamacı, şiddet yalısı olmayan bir programı öncelikli olarak yürütmüştür. Müslüman Kardeşler camiler, dini okullar, klinikler, hastaneler, İslami bankalar, tekstil fabrikaları, kreşler, gençlik dernekleri, sosyal yardımlaşma kurumları, işsizlik hizmetleri ve yasal acil yardım hizmetlerinden oluşan kitlesel, merkezi olmayan bir ağ kurmak suretiyle Mısır devletini devre dışı bırakmıştır” (35).

“Kitapta öykülerini anlattığımız hareketler, bugün dünyada –dinsel veya seküler- en tanınmış, en başarılı hareketler arasındadır. Müslüman dünyadaki en güçlü İslamcı Hareket olan Müslüman Kardeşler, 2011 yılında Hüsnü Mubarek’in devrilmesinden önce Mısır parlamentosundaki en büyük muhalif grubu oluşturdu, Mubarek sonrası parlamentoda ise en büyük parti oldu, yetmiş ülkede de kolları vardır. “İsrail tarihindeki en çarpıcı seçim başarısı”nı gösteren Şas, 1983 yılından itibaren büyüyerek ülkenin en büyük dinci partisi haline gelmiş, İşçi Partisi, Likud ve Kadima koalisyonlarında anahtar parti olmuştur. *Comunione e Liberazione* “günümüz İtalya’sındaki en büyük (Katolik) yenilenme hareketidir” ve altmış ülkede örgütsel varlık göstermektedir. Birleşik devletlerde ise, Evanjelik Protestan Kurtuluş Ordusu, ülkenin –din temelli veya seküler olsun- hayır kurumları arasında en büyüğüdür ve 110’dan fazla ülkede etkindir. Kitabımızda bu hareketlerin her birinin, inanç geleneklerindeki, sosyal ve kültürel ortamlarındaki, politik bağlamlarındaki kayda değer farklılıklara rağmen aşamalı, uzun vadeli ve göze batmayan

benzer bir kurum inşası planı kullandıklarını gösteriyoruz: Müslüman Kardeşler ve Şas, bunu, dini hukuka göre yönetilecek yeni devletlerin bir ön provası olarak görür; Comunione e Liberazione kapsamlı seküler devleti gereksiz kılacak bir Hıristiyan toplumun inşası olarak görür; Kurtuluş Ordusu ise, İsa'nın ikinci Gelişi'nin hızlandırılması olarak görür" (s. 28-29).

Kitaba göre, Şas teşkilatı İsrail'de öylesine güçlüdür ki, onun "...dinsel, kültürel ve ekonomik kurumlarından oluşan "vekil devleti", aşırı ortodokslara kendilerini İsrail toplumunun geri kalanından ayrı tutma özerkliği bahşeder" (37).

Yazarlar, İtalya'daki Comunione e Liberazione ile ilgili şu detaylara yer verirler; "...1945 yılında Peder Luigi Gussani tarafından, sadece "teolojik" bir hareket olarak kurulmuş fakat 1986'dan bu yana ülke çapında, CL'den esinlenen 35.000 tane işyeriyle bağlantılı 1.100 kar amacı gütmeyen hayırsever, kültürel ve eğitsel kurumdan oluşan kapsamlı bir ağ oluşturmuştur. ...CL bugün, üyelerinin maneviyatını yükseltme ve büyük oranda devlet dışı olan bireysel girişimlerin, işyerlerinin ve sosyal hizmet örgütlerinin insani gereksinimleri karşılamadaki becerisini sergileyeceğini umduğu Katolik kurumların "paralel toplumu"nu inşa etme yolunda çaba harcamaktadır" (38).

Yazarlar, Kurtuluş Ordusu'nun diğerlerine göre şu farkına vurgu yaparlar; "...ABD Kurtuluş Ordusu, öykülerini anlattığımız diğer hareketlerden farklı olarak hiçbir zaman resmi politika alanına girmemiştir. Bununla birlikte hareketin meramı politiktir. Amerika'nın yaşam önceliklerine, maddeciliğe ve yoksulların ahlaki açıdan suçlu çıkarılmasına karşı çıkar ve Capitol Hill'deki perde arkası lobicilik aracılığıyla devleti, Hıristiyan yönelim olarak gördüğü tarafa çekmeye çalışır" (39).

Davis ve Robertson, incelemiş oldukları dört değişik ülkedeki, dört farklı dine mensup, dört farklı dini hareketle ilgili olarak, sonuç mahiyetinde şu düşünceleri serdetmektedirler: "Bu kitapta öykülerini anlattığımız dinsel açıdan ortodoks hareketler hakkında karışık duygulara sahibiz. Genel anlamda, onların komüniteryanizminin/cemaatçiliklerinin "şefkatli" dediğimiz eşitlikçi yanını; yoksulların, işsizlerin, evsizlerin veya hastaların yaşamlarını iyileştirme ve zengin ile yoksul arasındaki uçurumu kapatma yönündeki üstün gayretlerini; bütün vatandaşların gereksinimlerini karşılamak üzere ekonomiye müdahale etme çabalarını takdir ediyoruz. Fakat belli bir dini, toplumun ve hukukun temel taşı kılma hedeflerini doğru bulmuyoruz; komüniteryanizmlerinin/cemaatçiliklerinin "katı" veya otoriter yanını, yani kadınların çocuk doğurma tercihlerini kısıtlama, eşcinsel evlilikleri yasaklama, kadın ve erkek rollerini sıkı kurallara bağlama gibi çabalarını desteklemiyoruz. Biz bu hareketlerin öykülerini, olumlu çabalar olarak gördüklerimizi överek veya daha az hoşça gidebilecek gibi gelen yüzlerini eleştirerek anlatmaya çalıştık. Bazı okurlar bu hareketlere yönelik olumlu veya olumsuz kararlı bir duruş sergilememizi tercih ederken, bizim hedefimiz onları yargılamaktan çok, toplumları üzerinde güçlü etkilerde bulunan hareketler olarak sosyolojik açıdan anlamaktır" (24).

Bu "anlama" bağlamında yazarlar, giriş kısmının ilk paragrafında şöyle yazmaktadırlar: "Bugün bütün dünyada, dinsel açıdan ortodoks olan Hıristiyanların, Yahudilerin ve Müslümanların "fundamentalist"/radikal dinci hareketleri, korku verici bir biçimde

sekülerleştiklerine inandıkları toplumlarda ve ülkelerde kendi inanç geleneklerini kurma stratejisi noktasında birleşmiştir. Birçok akademisyen, politik gözlemci ve dünya lideri, özellikle 11 Eylül 2001'den bu yana, bu ortak hücum hattını silahlı mücadele ve terörizm odaklı olarak görürken; biz bu kitapta, en önde gelen ve başarılı dinsel ortodoks hareketlerin ortak stratejilerinin terörizm değil fakat sabırla, göze çarpmadan, bizim “devletin etrafından dolanmak” (*bypassing the state*) olarak adlandırdığımız bir biçimde, sivil toplumu ele geçirmek olduğunu gösteriyoruz” (s. 25).

Davis ve Robertson, “devletin etrafından dolanmak” tabirinin anlamını, onun önemi bağlamında ve dolaylı olarak şöyle açıklamaktadırlar: “Devletin etrafından dolanmak neden bu denli etkilidir? Yerel düzeyde küçükten başlayıp devletten uzak durmak dinsel açıdan ortodoks hareketlere, devlete acilen ve doğrudan karşı koymakla muhtemelen elde edilemeyecek yolları kullanarak gündemlerini hayata geçirme olanağı verir. Yine de tabandan yukarı gelişen bu girişimci strateji, birçok ortodoks hareket için sadece devlete yönelik bir reform veya uyuşma stratejisinden ibaret değildir; hedeflenen, toplulukların ve genel olarak toplumun bizatihi kökten dönüşümüdür. Öyküsünü anlattığımız hareketlerden ikisi için – Müslüman Kardeşler ve Şas- devleti seçim politikaları aracılığıyla gele geçirmek, toplumun Tanrı adına yeniden inşası açısından çok önemlidir. Comunione e Liberazione ve Kurtuluş Ordusu, devleti ele geçirmeyi doğrudan hedeflemez ama umutları bu yöndedir; gönüller ve zihinler değiştikçe devlet de değişecektir. Bu hareketlerden üçünün –Müslüman Kardeşler, Comunione e Liberazione ve Kurtuluş Ordusu- gerçekleştirdiği kurum inşası dünyadaki birçok toplumun dönüştürülmesini hedefleyen ulus ötesi bir çabadır” (s. 29).

Anlatılan hareketlerin çeşitli çevrelerce ‘irrasyonel’ ya da ‘gerici’ olmakla etiketlenmelerine karşın, yazarlar bu yaklaşımlar yerine onları “komüniteryan mantık” ile motive olan hareketler olarak kabul ederler. “Bu komüniteryan mantık, onları ibadet yerleri, okullar, sosyal refah kurumları ve sonuçta alternatif kurumların geniş ağırları içinde büyüyen iş sahaları ve bazı durumlarda da devlet içinde paralel bir devlet veya toplum inşa etmeye yönelir” (42).

Yazarlar kitaplarında ortodoks dini hareketlerle ilgili yargıların son yıllarda ve özellikle 11 Eylül'den sonra büyük oranda değiştiğini ve yapılan yorumların “hatalı” olduğunu vurgulamaktadırlar. İlk olarak bu hareketlerin veya bazı bireylerin neden şiddete başvurduğunu araştırmak önemli olsa da, kendilerinin kitaplarında inceledikleri bu grupların “şiddetsiz bir strateji” izleyerek çok daha yüksek bir başarı elde ettiklerine dikkati çekmek istemektedirler. İkinci olarak, bu tür komüniteryen hareketlerin faaliyetlerinin çoğunlukla “akıldışı” olduğu vurgulanırken; kendilerinin bu hareketlerin kendi faaliyet kapsamı içerisinde tutarlı bir “cemaatçi mantığa” sahip olduklarını tespit ettiklerini belirtmektedirler. Üçüncü olarak, medyada ve akademik çevrelerde bu tür dini hareketlerin “tutuculuğu”na vurgu yapılırken; onların “yardımsever” yanlarının yorumlarda eksik kaldığına dikkat çekmek istediklerine işaret etmektedirler (s. 26-27).